

Universitat
de les Illes Balears

Menorca com escenari d'itineraris educatius pels
alumnes d'ESO i Batxillerat:
les possibilitats de l'illa com a font d'aprenentatge
cultural

MERCÈ CAPELLÀ NEGRE

Memòria del Treball de Fi de Màster

Màster Universitari de Formació del Professorat
(Especialitat/Itinerari de Geografia i Història)

de la

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic: 2018/2019

Maig, 2019

Tutor del Treball: David Font Mampel

Resum

Els itineraris didàctics en l'educació reglada són necessaris per una major comprensió del que s'està aprenent. Sortir fora de l'aula no significa temps perdut sinó una altra manera de treballar.

El present treball vol posar en valor aquesta metodologia d'ensenyament a partir del patrimoni menorquí. A continuació es podran veure quatre itineraris distints dirigits a diferents nivells d'ESO i de Batxillerat, on les competències es treballaran encara que els alumnes no es trobin dins de l'aula, per fer això a cada ruta es desenvoluparan tota una sèrie d'activitats, destinades a ensenyar als alumnes a aprendre a observar, a sentir, a estimar i a apreciar el món que els envolta.

Paraules clau: itineraris, patrimoni, Menorca, competències.

Abstract

The didactic itineraries in compulsory education are necessary for a better understanding of what you are learning. Going out of the classroom does not mean waist of time but another way to work.

The current project aims to value this teaching methodology based on the Menorca heritage. Next you will see four different itineraries segregated according to different ESO and baccalaureate levels, where the competences will be fully worked even if the students are not in the classroom. To do this, in each route a whole series of activities will be developed, designed to teach students to learn to observe, to feel, to love and to appreciate the world that surrounds them.

Key words: itinerary, heritage, Menorca, competences.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ.....	pàg. 1
1.1. Justificació del tema.....	pàg. 2
1.2. Objectius.....	pàg. 3
1.3. Metodologia i fonts.....	pàg. 4
2. ESTAT DE QÜESTIÓ.....	pàg. 6
3. PROPOSTES D'ITINERARIS DIDÀCTICS.....	pàg. 13
3.1. Estructura.....	pàg. 14
3.2. Els itineraris didàctics per l'illa de Menorca.....	pàg. 16
3.2.1. El Castell de Sant Felip, fort de Marlborough i la torre Stuart (d'en Penjat).....	pàg. 16
3.2.2. La Menorca medieval musulmana: els exemples del Castell de Santa Àgueda, el centre històric de Ciutadella, les restes en la torre-campanar de la Catedral i els elements etnològics.....	pàg. 27
3.2.3. Els fars: un exemple d'element etnològic construït per la condició de l'illa. problemes de la seva conservació actualment.....	pàg. 38
3.2.4. Els refugis antiaeris de la Guerra Civil Espanyola. Els exemples d'es Migjorn Gran, Alaior i Es Castell.....	pàg. 47
4. CONCLUSIONS.....	pàg. 54
5. BIBLIOGRAFIA.....	pàg. 56
5.1. Bibliografia general.....	pàg. 56
5.2. Bibliografia respecte el Castell de Sant Felip i el Fort de Marlborough i la torre de defensa d'en Penjat.....	pàg. 57
5.3. Bibliografia respecte a Menorca musulmana.....	pàg. 57

5.4. Bibliografia respecte els fars.....	pàg. 57
6. WEBGRAFIA.....	pàg. 58
7. RECURSOS.....	pàg. 58
7.1. Recursos generals.....	pàg. 58
7.2. Recursos respecte a l'itinerari del Castell de Sant Felip, Fort de Malborough i torre d'en Penjat.....	pàg. 59
7.3. Recursos respecte l'itinerari dels fars.....	pàg. 59
7.4. recursos respecte l'itinerari dels refugis antiaeris de la Guerra Civil Espanyola.....	pàg. 59
8. FONTS.....	pàg. 60
9. ANNEXOS.....	pàg. 61
9.1. Annex 1. Materials de l'itinerari del Castell de Sant Felip, Fort de Marlborough i la torre d'en Penjat.....	pàg. 61
9.2. Annex 2. Materials de l'itinerari per la Menorca musulmana: Castell de Santa Àgueda, centre de Ciutadella i els elements etnològics.....	pàg. 96
9.3. Annex 3. Materials de l'itinerari dels fars.....	pàg. 128
9.4. Annex 4. Materials de l'itinerari dels refugis antiaeris.....	pàg. 154

1. INTRODUCCIÓ

El patrimoni historicoartístic cada cop agafa més importància en les diverses societats del món, això fa que hi hagi unes necessitats d'ensenyar a estimar-lo i valorar-lo.

En la nostra illa, podem trobar un clar exemple de totes les possibilitats culturals i d'ensenyament diversos, això és degut a les peculiaritats històriques que trobem a Menorca. Per això, aquest treball vol posar en valor els diferents patrimonis que tenim en el nostre territori. L'ensenyament d'estimar i respectar el món que ens envolta hauria de venir, en part, impulsat des del sistema educatiu i la formació acadèmica dels alumnes. Com diu Neus González Monfort *La escuela puede contribuir a formar un alumnado que sepa comprometer-se (...) y sea capaz de desarrollar una actitud crítica que garantice la preservación y la conservación del patrimonio.*¹ Per intentar aconseguir això, es realitzaran diferents itineraris educatiu, els quals desenvoluparan tota una sèrie d'activitats per poder adquirir el coneixement que es vol transmetre.

A més, també volem posar en valor diferents competències que es poden treballar fora de l'aula, i que demostrin que les sortides de camp també poden ser enriquidores, evitant la creença que les excursions són merament un element d'esbarjo. Així, les activitats fora de classe tenen un component educatiu, didàctic, cultural i social, i els hem d'entendre com una oportunitat d'aprendre i entrar en contacte amb el món que els envolta.

L'estudi de la història i el coneixement del propi passat és un àmbit que es treballa a les aules, però en ocasions es deixa el propi patrimoni local de banda, ja que la majoria de cops es fa feina de manera més general i no som capaços d'englobar la nostra illa dins aquests contextos. S'ha d'aprofitar les sortides com un moment d'aprenentatge de l'estudiant que deixa la seva realitat interior dels centres educatius i els coneixements bidimensionals (el paper, les

¹ GONZÁLEZ MONFORT, Neus., «El valor educativo y el uso didáctico del patrimonio cultural», 2007, http://pagines.uab.cat/neus.gonzalez/sites/pagines.uab.cat/neus.gonzalez/files/praxis_neusgonzalez.pdf [última visita: 29/04/2019], pàg. 38.

pantalles amb projectors, els ordinadors...), per connectar amb la realitat exterior, un món tridimensional ple de sensacions, vivències i experiències.

També en el present treball es posaran en valor diferents elements historicoartístics que existeixen a Menorca, que es coneixen però que no se'ls hi ha donat tanta importància com pot ser al referent a l'arqueologia prehistòrica, que es deixarà, en aquest cas, de banda.

1.1. JUSTIFICACIÓ DEL TEMA

A continuació anem a veure el perquè s'ha escollit aquest tema com a Treball Final de Màster de Formació del Professorat.

En primer lloc, com hem dit a la introducció, no es realitzarà una ruta que tingui a veure amb la prehistòria de l'illa. Per una banda, la convicció de què és un dels elements més treballats des dels diferents centres educatius de l'illa, les institucions, les associacions i inclús per part de les pròpies famílies cap els seus infants. Per altra banda, tenint present el punt anterior, la necessitat de què els alumnes coneguin i vegin altres elements patrimonials, que potser s'han fixat —ja que la majoria de les meves propostes són conegudes— però que no són conscients de la vàlua que tenen aquests patrimonis.

En segon lloc, elegeix fer aquestes rutes educatives perquè crec que és una manera molt enriquidora de poder dur a terme diferents aprenentatges, molts de cops es pensa que les sortides són dies perduts, però des del meu parer, i a partir d'aquest treball vull demostrar que és possible fer feina fora de les aules.² Però a més, hi ha la convicció de què les sortides són una posada en contacte amb la realitat. Avui dia, amb la irrupció de les noves tecnologies, som capaços des de casa veure diferents llocs del món, però realment no hi ha un contacte amb aquest, i per tant, no hi ha la possibilitat de fomentar les emocions, les olors, les experiències i de poder realitzar una connexió amb el territori que es trepitja. La imatge plana agafa un altre sentit quan es té l'oportunitat de poder veure-la en directe.

² És una tasca la qual hi ha d'haver una preparació anterior per part del docent per tal de poder treballar adequadament a partir de diferents activitats.

En tercer lloc, escull Menorca per la meva relació personal amb l'illa, així com pels coneixements treballats anteriorment sobre aquest territori. Com a futura professora, és la meva voluntat poder transmetre la passió per la història i l'art als meus alumnes, i crec que fer les diferents rutes històriques, és aprendre a apreciar el lloc on viuen els estudiants.

En quart lloc, em centraré sobretot amb les assignatures impartides des del departament d'Història i Geografia, però al mateix temps es farà algun esment a altres disciplines. Estem molt acostumats als calaixos de coneixement, i crec que els itineraris educatius poden donar la possibilitat de què aquest calaixos es trenquin i que s'impliquin diferents àrees. Si es treballa des de diferents punts de vista ensenyem als alumnes a què facin les connexions i relacions de diferents coneixements apresos.

En cinquè lloc, vull demostrar que es poden treballar diferents competències fora de les aules, per això dissenyaré tot un seguit d'activitats que ens ajudaran a fer feina tot i no tenir una taula i una cadira per fer-ho. És a dir, amb el treball he volgut escollir aquest tema per poder demostrar que les rutes educatives són una forma diferent per transmetre coneixement i saber als alumnes.

En sisè lloc, voldria justificar que Menorca culturalment és una illa molt rica en tot els seus àmbits i patrimonis, però no serà possible abraçar tots aquests, per això, més endavant es veurà que he fet una selecció dels elements dels quals vull parlar, he intentat que siguin de diferents tipologies i de diferents moments històrics, però segurament ens deixarem alguns, degut al temps, llargària i finalitat d'aquest treball, que en si mateix és limitat.

1.2. OBJECTIUS

Amb aquest treball es volen assolir diferents objectiu, a continuació anem a exposar-los i argumentar-los:

- Donar valor al patrimoni menorquí com un element més d'aprenentatge. El patrimoni menorquí és divers i per això necessita el coneixement d'aquest per poder-ho apreciar. Si donem els alumnes aquest saber també estem fent que parlin amb la seva família i amics, i els expliquin el

que han vist i perquè és important, per tant, posem en valor la nostra història i prolonguem la vida als diferents elements, evitant que caiguin a l'oblit.

- Donar valor el patrimoni fora del patrimoni prehistòric de l'illa. El patrimoni arqueològic d'aquesta illa és molt important, no hi ha més que veure la quantitat de jaciments, excavacions, divulgació o publicacions que hi ha. Per això, vull fugir d'aquest i intentar equiparar en el mateix nivell i posar en valor tots els altres existents.
- Conèixer les diferents civilitzacions i esdeveniments de l'illa durant la seva història. Posar en valor que Menorca, a pesar de les seves dimensions reduïdes ha estat una illa que han passat diferents civilitzacions i que això ens ha dut a un enriquiment cultural, sent el resultat de nosaltres avui dia.
- Conèixer per respectar i estimar. Els nostres alumnes són els futurs ciutadans de l'illa i del món en general. Una de les màximes que em de tenir i és un objectiu a complir en diferents àmbits —no només des de les assignatures històriques— és que el coneixement ens dur al respecte. Molt de cops els alumnes i la societat en general no realitzen “elements beneficiaris al nostre entorn” pel desconeixement de l'element que tenen davant, per estimar s'ha de saber valorar tots els components del patrimoni, com s'ha realitzat i ha estat possible que arribes fins a nosaltres. També estarem ensenyant a relacionar-se amb el seu entorn.
- Demostrar que es pot aprendre a partir d'activitats i itineraris a l'aire lliure, donar valor a les activitats fora de les aules com un element més en el desenvolupament d'aprenentatge dels alumnes. Aprendre fora de les classes estimulants el coneixement dins un ambient diferenciat

1.3. METODOLOGIA I FONTS

La metodologia utilitzada en aquest treball ha estat la següent:

En primer lloc, la recerca dels possibles itineraris, aquells que siguin adequats pel nivell acadèmic de cada alumne, així com factibles per poder-les fer amb un

nombre elevat d'estudiants. A més, també s'ha mirat l'accessibilitat d'aquests llocs, per tant, la seguretat dels alumnes.

En segon lloc, la visita dels llocs, per poder certificar les possibilitats educatives i didàctiques que té cada element.

En tercer lloc, la recerca bibliogràfica, tant des de publicacions en relació a les sortides, així com dels llocs visitats, per tal, de poder dissenyar les activitats de la millor manera possible.

En quart lloc, el disseny de les activitats, tasca que necessita un anàlisi per veure de quina manera es pot transmetre millor el coneixement. A més, en aquest cas, també s'ha aplicat el que s'ha après durant el curs del màster, tant en les classes teòriques com a partir de les pràctiques.

Per altra banda, les fonts utilitzades han estat variades ja que la necessitat de fer itineraris un poc atractius ha requerit consultar diferents elements. S'ha consultat des de fons bibliogràfiques així com recursos audiovisuals, articles o imatges en xarxa. A més, hem de tenir present que els elements patrimonials són una font en sí.

2. ESTAT DE QÜESTIÓ

En el següent apartat es vol fer una aproximació sobre els diferents recursos que podem trobar per poder-nos informar sobre el tema que estem tractat. L'estructura d'aquest apartat consistirà amb: un grup de bibliografia més general sobre la didàctica del patrimoni i els itineraris; un segon grup d'exemples d'itineraris concrets; un tercer grup dels itineraris que podem trobar a Menorca; i per últim, esmentarem alguns itineraris que serien interessants que es fessin amb els diferents patrimonis que trobem a l'illa.

Per altra banda, abans d'entrar en l'anàlisi de les diferents publicacions, dir que s'ha deixat de banda articles que parlen d'itineraris, però aquests són de caire més divulgatiu i amb un component més turístic i, per tant, per un públic més general. Ja que s'ha volgut centrar sobretot amb aquelles publicacions que ens parlen de rutes acadèmiques i que estan vinculades a l'educació.

Així, el primer grup que parlarem, és d'una bibliografia més general sobre l'ensenyament sobre patrimoni. La primera publicació que podem parlar és la de Neus González Monfort amb *El valor educativo y el uso didáctico del patrimonio cultural*³ que dedica un apartat al patrimoni i a la seva didàctica. La principal idea és que l'ensenyament del patrimoni fonamenta el respecte de la diversitat cultural i ajuda a crear una consciència de ser ciutadà a més d'una consciència històrica, arribant a ser un pretext per conèixer-se a un mateix i com a descobriment de la societat. De la mateixa autora i temàtica tenim *Una investigación cualitativa y etnográfica sobre el valor educativo y el uso didáctico del patrimonio cultural*,⁴ aquesta publicació segueix la mateixa línia que l'anterior, entenent el patrimoni com un element viu per atracar-se a conèixer les societats actuals, recordant que l'aprenentatge d'aquest és un element més testimonial dins les aules i no pas un element freqüent amb el que es treballa. Un altre article que hem de tenir en compte és el de López Arroyo⁵ que ens parla que hi ha d'haver una nova didàctica respecte l'ensenyament del

³ GONZÁLEZ MONFORT, Neus (2007)., *op. cit.* pàg. 1-51.

⁴ GONZÁLEZ MONFORT, Neus., «Una investigación cualitativa y etnográfica sobre el valor educativo y el uso didáctico del patrimonio cultural» a *Enseñanza de las ciencias sociales: revista de investigación*, nº7, 2008, pàgs. 23-36.

⁵ LÓPEZ ARROYO, Carlos Teófilo., «La enseñanza del patrimonio a partir del entorno próximo a los centros educativos. Análisis documental» a *Clío*, nº 39, 2013, pàgs. 1-58.

patrimoni, evitant la memorística. En les seves conclusions, diu que hi ha poc aprofitament dels elements més propers i que quan es treballen els diferents monuments, la visió que es dona del patrimoni és una visió parcial. També diu que les metodologies utilitzades encara són poc innovadores. Per ell, l'aprenentatge ha de ser una mescla d'observació, de descobriment i de guia del professor.

Per altra banda, dins aquest grup de bibliografia més general podríem veure els diferents articles que ens parlen de la sortides i dels itineraris. El primer que podem esmentar és el d'Antonio Luis García Ruiz anomenat *Los itinerarios didácticos: una de las claves para la enseñanza y comprensión de la Geografía*,⁶ posa en valor els itineraris didàctics com una forma "d'obrir l'aula", dona importància a les sortides com un element per poder ensenyar i que els alumnes desenvolupin unes habilitats diferents a les que treballen dins els centres educatius, també els estudiants aprenen a reflexionar i observar el seu entorn, en tal de poder aprendre valors, convivència i conèixer-se a un mateix.

A continuació, hem d'esmentar la revista *Íber*, publicació que es realitza des de 1994. A pesar que per aquest treball ens hem fixat sobretot amb un nombre concret, es creu que és interessant mencionar la publicació sencera, ja que pot ser una font interessant per diferents temes. Però com hem dit, nosaltres ens hem fixat sobretot amb el monogràfic anomenat *Salir del Aula*, i que correspon en el nombre 36, del qual podem destacar tres articles. En primer lloc, el de Pilar Benejam que ens parla de *Los objetivos de las salidas*,⁷ un article interessant en la qual gira sobre la idea que les sortides no han de ser un mer descobriment i observació sinó que les dades que recullen els alumnes amb aquest fet ha de venir regulades per part del professor o professora, ja que aquest ha de ser el/la guia per l'alumne, per garantir un aprenentatge correcte. En segon lloc, s'ha de destacar la publicació d'Araceli Vilarrasa Cunillé

⁶ GARCÍA RUIZ, Antonio Luis., «Los itinerarios didácticos: una de las claves para la enseñanza y comprensión de la Geografía» a *Íber didáctica de las ciencias sociales, Geografía e Historia*, nº1, 1994, pàgs. 117-125.

⁷ BENEJAM ARGUIMBAU, Pilar., «Los objetivos de las salidas», a *Íber: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia.*, nº36, 2003, versió en línia: <https://0-www-grao-com.llull.uib.es/es/producto/los-objetivos-de-las-salidas> [última visita: 29/04/2019.]

anomenada *Salir del aula. Reapropiarse del contexto*.⁸ L'autora destaca que s'ha de valorar els coneixements que ens aporta les sortides, però que s'ha de donar-los un context, i no com un element d'esbarjo. A més, vol donar a les excursions un valor que s'ha perdut amb les noves tecnologies. En tercer lloc, cal destacar la publicació de Rosa Mª Ávila Ruiz sobre els itineraris,⁹ el primer que esmenta i que podem trobar molt interessant, és la reflexió que fa sobre el consumisme del patrimoni, el qual és tractat en moltes ocasions com “una atracció” i per tant, es deshumanitza. Per l'autora, l'aprenentatge no ha de ser memorístic, ja que Ávila Ruiz considera que l'alumne ha de passar a ser un agent actiu —i no un de passiu— durant la sortida de camp. Els professors clarament tenen el paper de dirigir aquests aprenentatges, però no imposant, sinó ensenyant als alumnes a pensar per si mateixos i a observar el fet artístic, ja que pel que ens diu l'autora, ha observat que hi ha una falta de l'experiència directe amb els elements des d'aquesta perspectiva.

Per altra banda, i fora de la revista podem trobar altres publicacions interessants com la de Ramiro Roca,¹⁰ ens parla sobre idees per poder preparar un itinerari. Dóna diversos consells com la preparació prèvia, els elements a tenir en compte durant i després de finalitzar la sortida. A continuació, podem esmentar l'article de Juan Antonio López Martín,¹¹ que posa en valor que les sortides són una font d'aprenentatge, l'article està relacionat amb les ciències naturals, però molts dels elements que parla ens poden ajudar en el camp de les ciències socials. L'autor primer de tot el que reivindica és la necessitat de més sortides de camp, però que aquestes han de ser ajustades en el currículums, han d'estar ben planificades i han de tenir un component didàctic, perquè sinó no s'arriba a les expectatives generades, i

⁸ CUNILLÉ VILARRASA, Araceli., «Salir del aula. Reapropiarse del contexto» a *Íber: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia*, n^o36, 2003, versió en línia: <https://0-www-grao-com.llull.uib.es/es/producto/salir-del-aula-reapropiarse-del-contexto> [última visita: 29/04/2019].

⁹ ÁVILA RUIZ, Rosa M^a., «La función de los itinerarios en la enseñanza y el aprendizaje del patrimonio histórico-artístico» a *Íber: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia*., n^o36, 2003, versió en línia: <https://0-www-grao-com.llull.uib.es/es/producto/la-funcion-de-los-itinerarios-en-la-ensenanza-y-el-aprendizaje-del-patrimonio-historico-artistico-una-reflexion-didactica> [última visita: 29/04/2019].

¹⁰ RAMIRO ROCA, Enric., «Ideas para preparar itinerarios de una forma amena y con buen humor» a *Didáctica Geográfica*, n^o7, 2005, pàgs. 463-472

¹¹ LÓPEZ MARTÍN., Juan Antonio., «Las salidas de campo: mucho más que una excursión» a *Educación en el 2000: revista de formación del profesorado*, Murcia, 2007, n° 11, pàgs. 100-103.

tampoc contribueix al desenvolupament dels alumnes. No ha de ser una mera excursió, el professor ha d'invertir temps perquè surtin bones sortides de classe, a més, ha de fer partícip de tot el procés als alumnes, han de saber quina moment es troben del seu aprenentatge (treball inicial a l'aula, treball de camp, treball posterior). Per altra banda, hem de tornar a esmentar a l'autora Pilar Benejam amb el llibre *Quina educació volem?*. En dita publicació fa un petit esment a les sortides en un capítol dedicat a diferents metodologies.¹² Com hem vist anteriorment amb altres autors, parla de la mirada dirigida de l'alumne, destacant que un temps es pensava que el mer fet de l'observació de cada estudiant seria suficient per aprendre, però que aquesta experiència quedava limitada. També m'agradaria destacar que l'autora no només parla de la preparació de la sortida amb consciència, sinó que el professor ha de fer aquesta sortida amb anterioritat, tot sol, perquè a vegades el que hem programat no es concorda amb la realitat quan es realitza l'excursió.

A continuació, volem posar alguns exemples que hem anat trobant sobre itineraris educatius concrets, hi ha molts més, però hi ha la voluntat de fer una petita mostra de les possibilitats que podem trobar. El primer article que podem destacar és el de Rafael González Requena i de Ricardo Luque Revuelto, que ens posen l'exemple de Còrdova,¹³ en aquest article ambdós autors posen en valor que els alumnes estiguin encarregats d'un element de la visita, en tal de què siguin ells mateixos els que expliquin als seus companys. La sortida es fa des d'una perspectiva transversal, doncs l'explicació de la ciutat no es desenvolupa a partir d'un patrimoni concret sinó des de diversos. El segon article que es vol ressaltar és el dels autors Francisco López de Haro i José Antonio Segura Serrano,¹⁴ en aquest cas està ambientat a la zona d'Almeria i per les matèries de ciències natural i educació física. A pesar que no sigui el nostre àmbit, de la publicació podem treure diverses idees. La primera, la utilització de dues assignatures ben diferents per realitzar l'itinerari, això ens

¹² BENEJAM, Pilar., «Les metodologies i la pràctica docent» a BENEJAM, Pilar., *Quina educació volem?*, Associació de Mestres Rosa Sensat, Barcelona, 2014, pàgs. 73-87.

¹³ GONZÁLEZ REQUENA, Rafael., LUQUE REVUELTO, Ricardo., «Córdoba, ciudad patrimonio. Itinerarios didácticos. Experiencias educativas en la ESO» a *Eco. Revista Digital de Educación y Formación del Profesorado*, nº9, 2012, pàgs. 56-66.

¹⁴ LÓPEZ DE HARO, Francisco., SEGURA SERRANO, José Antonio., «Los itinerarios didácticos: un recurso interdisciplinar y vertebrador del currículum» a *Espiral. Cuadernos del profesorado*, vol. 6, nº12, 2013, pàgs. 15-31.

demostra la necessitat de treballar entre diferents disciplines. En segon lloc, ens parlen de les diferents activitats i rutes que es realitzaran durant l'itinerari per poder treballar les diferents competències. A més, exposen que no s'ha de caure en l'error de què les sortides són un ítem que hi ha a la programació, però que no es treballen. Per últim, podem parlar de la publicació d'Àngel de la Fuente Martínez,¹⁵ que ens parla d'Astúries, concretament de la *Senda Verde* d'Oviedo que té diferents aturades durant en aquest itinerari. El que cal destacar d'aquest article és la possibilitat de fer diferents activitats a partir de diferents elements que es troben en aquest lloc i que es poden abraçar des de diferents departaments i treballar diferents competències. Dos elements que nosaltres en el present treball intentarem exposar.

Seguint amb aquest estat de qüestió, s'ha volgut mirar a veure quina és la situació de Menorca respecte els itineraris didàctics. En l'illa podem trobar moltes rutes de caire més divulgatiu, com les guies i itineraris del camí de cavalls, guies turístiques, o itineraris sobre el patrimoni arqueològic o d'elements etnològics. Però, en aquest cas, s'han mirat els itineraris que tenen a veure amb el món educatiu i didàctic.

En primer lloc, s'ha fet una recerca de rutes educatives fetes a Menorca. Una d'aquestes és un itinerari per l'Albufera d'es Grau del 1985,¹⁶ en ella es dona informació sobre el que es trobarien els alumnes en anar a la visita i fer aquest recorregut, és un element bastant antiquat per la forma de tractar la informació, posant en valor, sobretot, el que és l'observació i adjuntant algunes activitats, les quals no estan molt desenvolupades. En segon lloc, hi ha tot un seguit d'itineraris pedagògics englobats dins el *Programa Balear d'Educació Compensatòria*, publicats a la dècada dels 90 del segle XX. Així els documents que podem trobar són: primer, el d'un itinerari sobre Menorca —menys Ciutadella— en el qual no hi ha un ordre cronològic dels diferents elements a

¹⁵ FUENTE MARTÍNEZ, Àngel de la., «Los itinerarios educativos en el proyecto educativo de centro como instrumento para trabajar las competencias y fomentar la práctica del Trabajo cooperativo en los equipos docentes y con el alumnado» a *Revista de la Asociación de Inspectores de Educación de España*, nº23, Junio 2015, pàgs. 1-16.

¹⁶ GÓMEZ GALCERÀN, Àurea., PRETUS REAL, Joan., ORFILA PONS, Guiem., *Els sistemes naturals de s'Albufera des Grau*, Consell de Menorca, 1985.

estudiar, parla dels més importants donant petites informacions sobre els monuments però no es fa cap proposta d'activitats, tampoc hi ha una organització i coherència amb l'exposició dels elements, ja que es comença i acaba per la zona de Maó.¹⁷ Després trobem dos respecte a Ciutadella, publicat un el 1992 i l'altre el 1993,¹⁸ són molt similars ambdós, amb petites variacions, on hi ha un itinerari pels elements més emblemàtics de la ciutat, aquesta ruta es fa a partir de diferents activitats que han de complir els alumnes, també aporta una petita informació de cada monument. Altres itineraris que podem trobar són el del Pinaret¹⁹ i el de Santadria-Es castellar.²⁰

En segon lloc, he volgut veure quina oferta hi ha per part de les institucions per aquest curs 2018/2019, i quines són les possibilitats a escollir que tenen els diferents centres educatius. Podem començar pel Museu de Menorca, una institució que en els últims anys ha renovat la seva oferta en quan a activitats pels joves escolars. En el seu projecte de 2018/2019²¹ podem veure que el pes més gran de les activitats que es fan a l'aire lliure són respecte els elements arqueològics. Es treballa a diferents nivells, però el que fa referència a l'educació secundària són els jaciments com el de Cornia Nou, Torre d'en Galmés i Poblat de Sant Agustí. Però s'ha de dir que no són ben bé itineraris, ja que el temps dedicat és molt curt i es centren amb un aspecte i un element concret, no hi ha una ruta, per exemple, pels diferents jaciments de Maó, Alaior o Es Migjorn Gran, sinó que són activitats que no solen sobrepassar les dues hores.

També hem de fer esment que des del Consell de Menorca, tenim el programa *de Salut Jove i Cultura*. En aquest cas es toquen molts àmbits de l'educació,

¹⁷ *Itinerari Pedagògic Menorca, Programa Balear d'Educació Compensatòria*, Ministeri d'Educació i Ciència i Ajuntament de Ciutadella, 1992, pàgs. 1-22.

¹⁸ *Ciutadella (Joc de Descoberta), Programa Balear d'Educació Compensatòria*, Ministeri d'Educació i Ciència i Ajuntament de Ciutadella, 1993, pàgs. 1-22.

¹⁹ *Pinaret, Programa Balear d'Educació Compensatòria*, Ministeri d'Educació i Ciència i Ajuntament de Ciutadella, 1992, pàgs. 1-19.

²⁰ GUASCH BOSCH, Antoni., PETRUS CARRERAS, Llorenç., SEGUÍ LLINÀS, Miquel., *Santandria-Es Castellà: Programa Balear d'Educació Compensatòria*, Ministeri d'Educació i Ciència i Ajuntament de Ciutadella, 1992, pàgs. 1-24.

²¹ Programa educatiu del Museu de Menorca 2018/2019, document en línia: https://www.museudemenorca.com/static/uploads/programa_educatiu_mm.pdf [última visita: 01/05/2019].

però nosaltres ens hem centrat amb l'apartat d'*art i cultura*.²² En aquest lloc, podem veure com hi ha tot un repertori d'activitats per fer, però com en el Museu de Menorca, les que tenen més oferta són aquelles relacionades amb els jaciments arqueològics. Tot i que podem trobar altres elements com un itinerari per Maó; una sortida al camp, com a Binissuès; o visites a llocs concrets com el Teatre Principal de Maó o l'Arxiu d'Imatge i So.

Un altre exemple, dins les ciències naturals, seria l'oferta que es realitza a l'Albufera d'Es Grau pels grups escolars. Pel curs 2018/2019 tenen tot un programa divers.²³ Per secundària ofereixen una sortida en caiac, una altra de gestió de l'aigua i per últim una d'observació d'aus. No és un itinerari per tot el parc, sinó que es tracten de visites concretes en diferents àmbits d'aquests.

Per últim, i després de veure tots els elements que disposem per poder documentar-nos i treballar els itineraris, voldria posar en valor que a Menorca hi ha molts tipus d'itineraris que es podrien fer amb els alumnes. Tot i que a vegades és difícil encaixar les rutes dins els currículums que venen donats per la Conselleria.

Personalment m'agradaria poder fer itineraris en tot els tipus de patrimoni que existeixen a l'illa. A mode d'exemple, podem parlar de patrimoni immaterial, com poden ser les llegendes i la vinculació d'un lloc concret amb aquestes (Cova d'en Xoroi, Algendar...); un altre possible seria tots aquells llocs que han estat escenari de pel·lícules, per tant, una ruta cinematogràfica, i veure les imatges enregistrades com una font de documentació; o per exemple, una ruta gastronòmica, passant per diferents municipis i veient els elements típics que es fan a cada lloc; així com tots els elements etnològics com cercles de sitges, barraques, eres... Les possibilitats de conèixer la pròpia cultura són moltes, i encara estan per descobrir per molts dels estudiants.

²² Per veure tots els tallers que ofereix aquest programa del Consell Insular de Menorca, aneu a la següent pàgina: <http://salutjove.cime.es/gescursos/tallers.aspx> [última visita: 01/05/2019].

²³ Podeu veure el programa del Parc Natural de l'Albufera d'Es Grau en el següent enllaç a [file:///C:/Users/Master/Downloads/enp%20menorca%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Master/Downloads/enp%20menorca%20(1).pdf) [última visita: 07/05/2019].

3. PROPOSTES D'ITINERARIS DIDÀCTICS

En el següent apartat anem exposar els diferents itineraris que volem realitzar, la voluntat és que l'alumne sigui capaç d'observar i comprendre millor la realitat que l'envolta. Com diu Vilarrasa Cunillé (...) *Las claves alrededor de las que giran las salidas escolares: observar y comprender; lo particular y lo general; amor y reconocimiento.*²⁴ Ítems prou interessants a tenir en compte, ja que les rutes ens ajudaran a què l'alumne pugui observar i comprendre millor la seva realitat; allò que hem estudiat a classe de forma més general i que amb la sortida podrà veure un cas concret, i sobretot a treballar des de l'amor, el respecte i el reconeixement del valor del patrimoni i quina importància ha de tenir en les nostres vides.

Una altra afirmació interessant és la que realitza l'autor López Martín *Las salidas de campo rompen con la rutina habitual de las clases y trasladan el aprendizaje y el conocimiento al mundo real, por lo que son muy motivadoras para el alumno.*²⁵ En aquest cas es podria afegir, tal i com hem vist a l'estat de qüestió, que s'ha de contextualitzar i dirigir la mirada, perquè això crearà més interès a l'estudiant, que no pas no saber el que està mirant i el perquè. Si l'alumne està situat i sap on es troba respecte el seu aprenentatge, les expectatives encara seran més elevades, i això ajudarà en el desenvolupament dels coneixements, a més de ser un procés gratificant per tots els implicats.

També, abans de començar a desenvolupar els itineraris, s'ha de tenir en compte que aquests han de disposar d'una implicació total del professorat. Ja que el que pretenem en la creació d'aquests itineraris és no ser una mera sortida d'esbarjo, que "quedi bé a la programació" sinó que és un element més d'aprenentatge. Per això, és necessari fer tot un seguit d'activitats, avaluar-les i intentar implicar els alumnes des del primer moment en la visita que realitzaran.

Per altra banda, tots reconeixem els beneficis que han suposat la introducció de les noves tecnologies en el nostra dia a dia i en el món educatiu ens han permès conèixer els monuments de diferents llocs sense estar físicament. Però aquestes rutes i itineraris que anem a exposar a continuació tenen la voluntat i

²⁴ CUNILLÉ VILARRASA, Araceli., *op. cit.*, (versió en línia).

²⁵ LÓPEZ MARTÍN, Juan Antonio., *op. cit.*, pàg. 100.

la finalitat de què els alumnes coneguin de primera mà el seu entorn, ja que com diu López Arroyo (...) *los alumnos pueden reconocer realidades patrimoniales alejadas y en cambio obviar, o no considerar en su justa medida, referentes de su día a día.*²⁶

Per últim, les sortides que nosaltres plantegem estaran dividides en tres fases:²⁷

1. Període inicial. Són les activitats que es realitzaran abans de la sortida dins de l'aula. Investigació, resolució de problemes o l'anàlisi dels conceptes que duguin a la motivació de l'alumne.
2. Període de sortida. Aplicació del que s'ha après dins l'aula i execució de diverses activitats.
3. Període de conclusions. Moment posterior a la visita, és l'instant de reflexionar després de haver treballat l'element.

3.1 ESTRUCTURA

Tots els itineraris que a continuació anem a exposar seguiran una mateixa estructura. Es realitza d'aquesta manera per la convicció de què una exposició pautada de les propostes és més aclaridora. Així els diferents ítems que es seguiran són els següents:

Introducció: breu explicació de l'itinerari a seguir, així com una descripció general dels elements i el perquè de la seva importància.

Títol: el nom propi de cada itinerari que vindrà relacionat amb l'element patrimonial a explicar.

A qui va dirigit: cada ruta tindrà un públic escolar específic, això és així perquè s'intentarà adaptar al màxim al currículum donat per la conselleria, tot i que en ocasions aquesta vinculació tindrà diferents graus d'afinitat, ja que no sempre és fàcil relacionar patrimoni local amb un currículum global.

²⁶ LÓPEZ ARROYO, Carlos Teófilo., *op. cit.* pàg. 4.

²⁷ Idees agafades de l'article ÁVILA RUIZ, Rosa M^a., *op. cit.* (versió en línia).

Quantitat d'alumnes: en ocasions es solen fer les sortides en tot un curs complet, és a dir, en diferents grups-classe, això fa que en ESO siguin molt nombrosos. Per aquest motiu, en cada itinerari hi haurà un nombre d'alumnes o grups màxim a poder fer l'activitat, això no vol dir que s'hagi de fer en diferents dies, sinó que ha d'haver una rotació (torns) de les tasques que es facin durant la sortida.

Objectius: tot i que en el treball presentem uns objectius generals, cada una de les visites tindran uns objectius específics, ja sigui per les competències que es volen treballar, per les necessitats dels diferents cursos o per les peculiaritats que tenen cada element a visitar.

Temporització: les sessions que es dedicaran a cada sortida. També s'ensementarà la duració de cada activitat que es faci en l'itinerari. Aquest últim ítem serà explicat dins de cada tasca.

Activitats anteriors a la sortida: en totes les propostes que es faran hi haurà el menys una sessió dedicada abans de la visita, es considera necessari ja que es creu important donar uns coneixements previs a l'alumne perquè entengui el que va a veure. És un primer contacte de la ruta que ajudarà a millorar les seves vivències i experiències, així com l'aprenentatge.

Activitats durant la sortida: totes aquelles tasques que els alumnes hauran de fer durant la visita i els ítems que s'hauran de tenir en compte per fer-la. Així, és una manera també de poder guiar els aprenentatges que tindran però sense dir-los exactament que han de posar o en què s'han de fixar. En l'annex es podrà veure tot el material utilitzat per la sortida.

Activitats després de la sortida: sempre es demanarà una mena de memòria, exposició o resum del que s'ha après i que destacaria de tot el que s'ha vist. Així com entrega de les feines fetes.

Competències: Aniran lligades a les activitats. Així que cada una de les tasques també parlarà de les habilitats a tenir en compte. En l'annex del treball es podrà veure la relació de les competències amb les seves dimensions.

Avaluació: com es considera que els itineraris no són mer elements d'esbarjo, s'ha de tenir en compte aquest apartat, s'avaluaran tant les activitats que es

facin abans, durant o després. Aquest aspecte anirà lligat també amb cada una de les tasques. Utilitzarem *checklist*, rúbriques, qüestionaris, redaccions...

3.2 ELS ITINERARIS DIDÀCTICS PER L'LLA DE MENORCA

3.2.1. El Castell de Sant Felip, fort de Marlborough i la torre Stuart (d'en Penjat).

Introducció

El primer itinerari està format pels elements arquitectònics del Castell de Sant Felip, el fort de Marlborough i la torre de defensa Stuart o d'en Penjat.

Pel que fa el Castell de Sant Felip, del qual només conservem les galeries²⁸—restaurades el 2006—²⁹ es comença a construir a mitjans del segle XVI, després de l'atac sofert per part dels turcs a Maó, i amb la necessitat de defensar la població. Va ser ampliat en el segle XVIII per part dels anglesos, i manat a destruir per Carles III d'Espanya en el 1782. Amb la tornada dels anglesos el 1798 es va començar a reconstruir però seria esbucada finalment en el 1802 per part dels Espanyols.³⁰ Està situat a la costa sud de la bocana del port.

Els anglesos varen dur una política de protecció de Menorca, així desenvoluparen diverses torres de defensa o el fort de Marlborough, element arquitectònic proper al castell de Sant Felip, construït a partir de 1720. Posteriorment, al 1798 es construirà la torre d'en Penjat, que en un principi va rebre el nom del general Stuart.³¹

La idea d'aquest itinerari és ensenyar tres tipus de construccions defensives relacionades entre sí, desenvolupada pels anglesos, però que ara són tipologies diferents.

²⁸ Hi ha algunes barraques construïdes posteriorment en el segle XX que no tenen interès patrimonial.

²⁹ FORNALS VILLALONGA, Francisco., *La defensa subterràneas del Castillo de San Felipe del Puerto de Mahón*, Museo Militar de Menorca, Menorca, 2006, pàg. 23. Francisco Fornals va ser el que més publicacions i estudis va realitzar del Castell de Sant Felip, així com d'altres construccions militars.

³⁰ FORNALS, FRANCISCO., *Castillo de San Felipe del Puerto de Mahón: siglos XVI-XVII-XVIII*, Editorial Menorca, Maó, 1996, pàg. 9.

³¹ FORNALS VILLALONGA, Francisco., *Torres de defensa y atalayas de Menorca*, Museo Militar de Menorca, 1989, pàg. 22.

Per altra banda, durant la realització d'aquest itinerari es treballarà el llibre de Lindemann,³² per tant hi haurà la necessitat de recórrer a l'assignatura de llengua castellana. S'analitzarà com a testimoni del setge que van sofrir els anglesos per part dels espanyols entre 1781-1782.

Títol

Tres edificis de defensa a la Menorca Britànica: El Castell de Sant Felip, el fort de Marlborough i la torre Stuart (d'en Penjat).

A qui va dirigit

Segons els currículum de les Illes Balears, aquest itinerari pot anar lligat als aprenentatges que es duen a terme a 4t d'ESO i a Segon de Batxillerat.

- En el cas del curs de quart d'ESO es pot incloure dins de l'estudi del segle XVIII:

Bloc 1. EL SEGLE XVIII A EUROPA FINS AL 1789.

Continguts:

- *El segle XVIII a Europa: del feudalisme a l'absolutisme i al parlamentarisme de les minories. França, Anglaterra i Espanya.*

En el cas de Segon de Batxillerat:

BLOC 4. ESPANYA EN L'ÒRBITA FRANCESA: EL REFORMISME DELS BORBONS

Continguts:

- La pau d'Utrecht i el nou equilibri europeu.

Objectius

- Aprendre de forma transversal a partir de la diversitat de materials així com aprendre coneixements d'altres matèries. En aquest cas, de la llengua castellana.

³² El llibre que estem parlant és LINDEMANN, C.F.H., *Diario del asedio de la fortaleza de San Felipe en la isla de Menorca (1781-82)*, Institut Menorquí d'Estudis, Menorca, 2004 (1783). Dita publicació ha estat posada en valor en els últims anys, sent l'escriptor per excel·lència del setge que sofriren els anglesos per part de les tropes espanyoles.

- Conèixer la pròpia història. Com hem dit en reiterades ocasions, Menorca, té una història diferencial respecte a la resta de l'estat espanyol, per tant, els alumnes han de tenir coneixement d'aquest fet, per conèixer i comprendre millor la nostra cultura i realitat.
- Conèixer els sistemes de defensa del segle XVIII. Menorca, a pesar de ser una illa petita compte en diferents sistemes de defensa de diversos segles, en aquest cas ens centrem amb els exemples del segle XVIII, així com transmetre que l'illa en aquest moment estava militaritzada i que era utilitzada com un enclavament estratègic per part dels britànics per tenir part del control de la Mediterrània.
- Conèixer un de les localitzacions més simbòliques de Menorca com és la bocana del port, en aquest cas la banda sud, que correspon al nucli municipal d'Es Castell.

Temporització

El temps dedicat en aquesta sortida és de dues sessions preparatòries, el dia de la sortida i un una sessió post-visita. Per altra banda, es demanarà als professors de llengua castellana que realitzin una sessió per llegir fragments del llibre del religiós Lindemann.

Quantitat d'alumnes

En cada activitat serà realitzada per un grup-classe, com hi ha diferents tasques per fer i diferents llocs per anar, el que faran els alumnes és anar rotant. La possibilitat d'accedir als diferents àmbits de manera reduïda possibilita una major experiència, una agilitat més gran i beneficia a l'hora de treballar amb els estudiants.

LES ACTIVITATS:³³

Activitats abans de la sortida

Abans de començar explicarem que han de fer una carpeta d'aprenentatge sobre l'itinerari, on han de recollir les diferents tasques que anem realitzant i

³³ Podeu veure en una graella la relació de totes les activitats que es realitzaran en l'itinerari del Castell de Sant Felip, del Fort de Marlborough i la torre d'en Penjat. Vegeu l'annex 1, figura 1, pàg. 61.

que haurà de ser entregada a la sessió posterior a la visita. La finalitat és que tinguin una espècie de “llibreta” que pugui ser consultada en qualsevol moment.

SESSIÓ 1

ACTIVITAT 1

El primer que cal fer és saber on anem, per tant, és una activitat de localització. Per fer això, agafaran els ordinadors de classe (o anirem a la sala d'informàtica), i a partir de *Google Maps*,³⁴ han de ser capaços de trobar la localització del Castell de Sant Felip, el Fort Marlborough i la torre d'en Penjat. L'objectiu és que aprenguin que abans d'anar a un lloc concret han de saber on van, però també saber interpretar una vista aèria o un mapa.

Per altra banda, també treballarem el pas del temps, per això ens ajudarem de la fotografia aèria del 1956.³⁵ Aquesta, una font importantíssima, ens ajudarà a poder perfila millor la planta del Castell de Sant Felip i els entorns del Fort de Marlborough i la torre d'en Penjat. Per tant, agafem consciència històrica que el temps transforma el territori. Els alumnes, per la seva banda, han d'anar anotant el que anem explicant sobre les imatges.

En aquesta activitat dedicarem 15 minuts de classe, ja que es vol que els alumnes es fixin bé en tots els elements.

Les competències que es treballaran en aquesta activitat són les següents:³⁶

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE

³⁴ A l'annex 1, figura 2, pàg. 65, podeu veure un exemple del que haurien de trobar els alumnes.

³⁵ Podeu veure les captures de pantalla del mapa de 1956 a l'annex 1, figura 3, pàg. 69.

³⁶ A l'annex 1, figura 4, pàg. 71, podeu veure les dimensions de cada una de les competències treballades.

ACTIVITAT 2

Un cop finalitzada l'activitat anterior, i sense llevar de les pantalles la vista aèria, es contestaran una sèrie de preguntes,³⁷ tot i que cab la possibilitat que s'hagi respost amb anterioritat alguna qüestió, doncs, és probable que durant l'anàlisi del mapa i la vista aèria hagin sortit com a dubte.

Les preguntes es contestaran en veu alta, però també hauran d'anar anotades a la llibreta d'aprenentatge. Per poder valorar l'esforç que faran els alumnes que participen es comptarà amb un *checklist*.³⁸ El temps que es dedicarà en aquesta activitat serà de 15 minuts.

Les competències³⁹ que es treballaran són les següents:

COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE

ACTIVITAT 3

La següent activitat que es realitzarà serà *explica els teus companys*, això es tracta de fer grups de quatre en quatre. Els grups seran elegits per la professor/a, que donarà informació sobre el Castell de Sant Felip, El Fort de Marlborough i la torre d'en Penjat.⁴⁰ Els alumnes hauran de llegir la informació durant cinc minuts, encerclant o subratllant les paraules claus i podran debatre entre ells el que és més important. Transcorregut aquest temps, es faran nous grups, tots amb una informació diferent. El que han de fer és explicar en els seus companys la informació que tenen, en tal de què totes les explicacions donin una informació completa. Cada persona tindrà 2 minuts per explicar els seus companys el seu fragment. Per tant, el que practiquem també és la capacitat de síntesi així com la de la selecció de la informació. Els que escolten podran anar anotant la informació que reben. És a dir, es treballarà el que és l'escolta activa i aprendre agafar apunts, sobretot d'allò que interessa més, no

³⁷ Podeu veure les preguntes a l'annex 1, figura 5, pàg. 72.

³⁸ Podeu veure el *checklist* utilitzat a l'annex 1, figura 6, pàg. 73.

³⁹ Per veure les dimensions de cada competència aneu a l'annex 1, figura 7, pàg. 74.

⁴⁰ Podeu veure un exemple de la informació que es donaria, figura 8, pàg. 75.

es pretén fer una transcripció del que diu el company sinó apuntar les idees claus.

Per avaluar aquesta activitat es farà a partir d'un *quiz* amb l'aplicació *Kahoot*,⁴¹ per això es donarà permís, en aquest moment per treure els mòbils i poder-ho fer. Tindran un intent a classe. El temps de tota l'activitat serà de 20 minuts.

Les competències⁴² que es treballaran són les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA

SESSIÓ 2

Activitat 4

Hem parlat del llibre de Lindemann, per tant, a partir d'aquest autor —que ja hauran vist en l'assignatura de llengua castellana—⁴³ treballarem el concepte de setge. Ja que és un element recurrent en el segle XVIII en relació al Castell de Sant Felip. També esmentarem alguns aspectes del personatge i es cercarà perquè estava a Menorca al 1781. La tasca encomanada serà una recerca on hauran de definir que és un setge, el qual tindran cinc minuts per trobar dues definicions, una almenys d'un diccionari en línia i una altra de qualsevol lloc menys de la *Viquipèdia*. Després posarem en comú, en tal de crear una gran definició del que és un setge.⁴⁴

⁴¹ Podeu veure l'exemple d'una pregunta que es faria a través del *Kahoot*. a l'annex 1, figura 9, pàg. 76.

⁴² Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 1, figura 10, pàg. 77.

⁴³ En aquest cas ha d'haver una coordinació entre els diferents departaments, per veure fins on han arribat i el que han vist, en tal de que nosaltres puguem seguir de forma fluida evitant les repeticions.

⁴⁴ Aquesta activitat serà valorada a partir de la correcció de la llibreta d'aprenentatge, en la qual hauran d'introduir la definició.

La següent passa serà cercar informació de Lindemann. Tot i ser un personatge posat en valor fa relativament poc, podem trobar petits elements de la seva vida a la xarxa. Igualment, en aquesta ocasió a partir d'un *Power Point*⁴⁵ ajudarem una mica a saber més sobre el personatge. Les dues parts de l'activitat —recerca i explicació— ens duran uns 35-40 minuts.

Les competències⁴⁶ que es treballaran són les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA
TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL

Activitat 5

La següent tasca consistirà en la lectura en veu alta i comentari d'alguns fragments del llibre de Lindemann.⁴⁷ Aquest autor va viure quasi un any dins el castell assetjat, per tant, veurem els diferents elements i experiències que ens explica de la seva estada allà i que era el que passava. Es dedicaran 15 minuts de classe. Per avaluar la participació de l'activitat es farà a partir d'un *checklist*.⁴⁸

Les competències⁴⁹ que es treballaran en aquesta activitat són les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA

⁴⁵ Podeu veure les tres diapositives que utilitzarem en l'annex 1, figura 11, pàg. 79.

⁴⁶ Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat, en l'annex 1, figura 12, pàg. 81.

⁴⁷ Podeu veure un exemple d'alguns textos que es podrien treballar del llibre LINDEMANN., C.F.H., *op. cit.* Annex 1, figura 13, pàg. 82.

⁴⁸ Utilitzarem el mateix que ja hem esmentat amb anterioritat i que el podeu trobar en l'annex 1, figura 6, pàg. 73.

⁴⁹ Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat, en l'annex 1, figura 14, pàg. 83.

Activitats durant la sortida

Els elements a visitar són les galeries, la zona de la capella i un baluard en el Castell de Sant Felip; el Fort de Marlborough i la torre de defensa d'en Penjat.

Quan els grups arribin, es trobaran a la zona dels aparcaments del Castell de Sant Felip. Els tres monuments que anem a veure els gestionen el Consorci Militar,⁵⁰ per tant, es demanarà permís per accedir a tots els llocs, a més de tenir tres persones a la nostra disposició (una pel castell, una pel fort i una per la torre de defensa). Aquests guies ens ajudaran i complementaran les explicacions que fem duran la visita. Cada activitat durarà al voltant de 40 minuts.

Abans de començar, el que farem serà fer una explicació general i de forma breu per situar-nos on estem, que anem a veure, recordar quatre idees que havíem vist a classe i per explicar els alumnes com es desenvoluparà el dia. Aquesta explicació inicial té l'objectiu que cada un sàpiga el que ha de fer i on ha d'anar. Després els separarem per grups i els explicarem que aniran rotant per passar per tots els llocs de la visita.

ACTIVITAT AL BALUARD

Per aquesta activitat haurem imprès en dimensions A2 dues imatges, la primera del fotògraf Femenía i per altra banda, un gravat de Vuillier.⁵¹ Ens anirem fins aquesta banda del baluard i mirarem des de la mateixa perspectiva que les imatges. L'objectiu és que els alumnes compreguin el pas del temps i mirin les diferències, la més significativa és que avui dia no comptem amb un far en aquesta zona.

Cal recordar que a classe havíem vist les diferències amb una fotografia aèria actual i amb la del 1956. Per tant, és fer una reflexió sobre passat/present però ara en directe, i podent veure la diferència. Un cop vist això, s'explicarà perquè

⁵⁰ Podeu veure en la pàgina web del Consorci informació respecte els tres monuments a visitar en aquesta proposta d'itinerari <https://www.consorciomilitarmenorca.com/> [última visita: 7/05/2019].

⁵¹ De fet Gaston Vuillier va utilitzar la fotografia de Femenía per fer el gravat, per tant, són pràcticament idèntiques, però així veuran dues disciplines artístiques diferents i com aquestes tracten la imatge. Podeu veure les imatges en l'annex 1, figura 15, pàg. 84.

avui dia ja no existeix el far, que ens servirà de pretext de què el patrimoni pot desaparèixer o transformar-se. Els alumnes podran agafar notes per després incloure el que s'ha dit i a s'ha fet a les seves pròpies reflexions a la llibreta d'aprenentatge.

Les competències⁵² que es treballaran són les següents:

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE

VISITA A LES GALERIES

Durant la visita a les galeries estarem acompanyats per la guia, que anirà explicant els diferents trams que anem veient i perquè es va construir d'aquesta manera. Ens interessa també que expliqui el setge viscut en aquest lloc, element que a classe amb anterioritat haurem treballat amb la figura de Lindemann. Els alumnes hauran d'anar contestant algunes preguntes que nosaltres els haurem passat amb antelació. L'objectiu és contemplar les restes que queden de la fortificació i fer-se una idea del que va significar aquest element.⁵³

Les competències⁵⁴ que es treballaran són les següents:

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE

⁵² Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat en l'annex 1, figura 16, pàg. 85.

⁵³ Podeu veure les qüestions que hauran de completar els en l'annex 1, figura 17, pàg. 86.

⁵⁴ Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat en l'annex 1, figura 18, pàg. 87.

LA ZONA DE LA CAPELLA

Una de les zones que es pot veure és la zona de la capella, allà s'explicarà el que queda de les restes de l'edifici religiós, i després ens seurem al terra i llegirem diferents esments al Castell de Sant Felip per part de diferents viatgers que visitaren l'illa durant el segle XIX, que ja no venen la construcció en peus perquè estava destruïda però la fama de la fortificació encara perdurava.⁵⁵

Després d'aquesta lectura es contestaran tota una sèrie de preguntes, on els estudiants hauran d'utilitzar la reflexió i sensacions que els causa està en aquest lloc. Seran preguntes obertes on podrà haver diferents respostes vàlides.⁵⁶

Les competències⁵⁷ a treballar en aquesta activitat són:

COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE

FORT DE MARLBOROUGH

Pel que fa el Fort de Marlborough hi ha tota una escenificació sobre com es vivia en el segle XVIII, amb diferents representacions i audiovisuals. En aquest cas, el que es tracta és que ells prenguin fotografies i apunts del que els hi vagi dient el guia. Donant-los una autonomia per la presa de decisions sobre allò que és més rellevant o el que troben més interessant. Després aquesta informació s'annexarà a la llibreta d'aprenentatge.

Les competències⁵⁸ que es treballen són les següents:

⁵⁵ Podeu veure els textos en l'annex 1, figura 19, pàg. 88.

⁵⁶ Podeu veure les qüestions en l'annex 1, figura 20, pàg. 90.

⁵⁷ Podeu veure les dimensions de les competències a treballar en l'annex 1, figura 21, pàg. 91.

⁵⁸ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 1, figura 22, pàg. 92.

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC
AUTONOMIA I INICITIVA PERSONAL
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE

TORRE D'EN PENJAT

En la torre d'en Penjat ens esperarà un altre guia per fer la visita. En aquest cas hi haurà una petita explicació de quan es fa aquesta torre i perquè, ja que és un poc posterior a les construccions anteriors. El que es proposarà als alumnes serà dibuixar la torre de defensa i posar les diferents parts que la formen. Això ho sabran perquè abans ho haurà explicat el guia, però també tenen la possibilitat de demanar, que hi hagi una interacció entre el guia i el professor amb els estudiants.

Les competències⁵⁹ que es treballaran en la torre són les següents:

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC
AUTONOMIA I INICITIVA PERSONAL
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE

Al finalitzar totes les activitats, es recordarà en els alumnes que han d'entregar la llibreta d'aprenentatge en la pròxima sessió de l'assignatura. A més, però, se'ls demanarà que introdueixin unes conclusions o una valoració personal de

⁵⁹ Podeu veure les competències i les seves dimensions en l'annex 1, figura 23, pàg. 94.

tot el que s'ha treballat durant l'itinerari, incloent les classes anteriors a la sortida

Activitats després de la sortida

Com havíem dit, els alumnes han d'entregar la llibreta d'aprenentatge amb totes les activitats i reflexions que se'ls ha anat demanant durant tot el procés de l'itinerari. Els estudiants però, hauran d'haver introduït unes conclusions o una reflexió final, on hauran d'haver expressat perquè és important la sortida, perquè s'ha de conservar el patrimoni visitat i que podrien destacar del que han après. Així, la sessió es dedicarà a què ells puguin llegir amb veu alta aquestes últimes reflexions i que els puguem comentar entre tots. Un cop corregida la llibreta, es tronarà en els alumnes.

Les competències⁶⁰ a treballar són les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN COMUNICACÓ LINGÜÍSTICA

3.2.2. La Menorca medieval musulmana: els exemples del Castell de Santa Àgueda, el centre històric de Ciutadella, les restes en la torre-campanar de la Catedral i els elements etnològics.

Introducció:

Amb aquesta ruta es vol donar a conèixer el passat musulmà de l'illa de Menorca, conquerida al 903 i que estaria baix aquesta sobirania fins el 1287. Així, el segon itinerari que proposem estaria format pel Castell de Santa Àgueda, per la visita del centre històric de Ciutadella, la torre-campanar de la Catedral (antic minaret), visita de diferents elements etnològics —que tot i no

⁶⁰ Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat final en l'annex 1, figura 24, pàg. 95.

ser de l'època foren introduïts pels musulmans— i finalitzaria a l'aula amb un taller per conèixer la cultura musulmana actual.

El castell de Santa Àgueda, de planta rectangular amb torres circulars i quadrades, fou escenari de la batalla decisiva el dia de Sant Antoni, amb la posterior firma del pacte de rendició amb el tractat de Sent Agayz al 21 de gener.⁶¹ Ciutadella fou on es desenvolupa la vida urbana durant aquest període, així veurem el traçat d'una part del cas antic. També durant la visita a la trama urbana inclouríem la torre-campanar de la Seu de Ciutadella, veient les restes de l'antic minaret i parlarem de la presència de la mesquita en aquest lloc.⁶² Pel que fa els elements etnològics, anirem primer a la zona de Cala en Turqueta per veure un aljub i una sinya; i pel que fa les marjades ens aturarem al cementiri de Ferreries i caminarem un trosset per veure-les, ja que és considera aquest el millor lloc per accedir i amb una major conservació.

Títol

El lligam de Menorca amb el seu passat musulmà: itinerari per la zona del ponent de l'illa (Ciutadella i Ferreries).

A qui va dirigit

La ruta va dirigit als alumnes de Segon d'ESO.

Respecte el currículum de les Illes Balears podem englobar aquest itinerari en:

Relatiu al **BLOC 3: LA HISTÒRIA**

Continguts:

L'islam i el procés d'unificació dels pobles musulmans. La península Ibèrica: la invasió musulmana, al-Àndalus i els regnes cristians.

Quantitat d'alumnes

Aquest itinerari com l'anterior es dividirà a partir de diferents grups en tal de poder veure millor els elements. En aquest cas aniran com a màxim dos grups-classe per cada zona. Així hi haurà uns que es dirigiran al Castell de Santa

⁶¹ CASASNOVAS I CAMPS, Miquel Àngel., *El Castell de Santa Àgueda*, Gràfiques Rotger, Ferreries, 1992, pàg. 38.

⁶² JULIÀ I SEGUÍ, Gabriel., *La Seu de Menorca: aproximació històrica*, Nura, Menorca, 1990, pàgs. 37-40.

Àgueda i els altres a la zona de Ciutadella, la idea és que després es canviïn les rutes. Es fa d'aquesta manera perquè al no ser tants és més fàcil contemplar els elements i participar de les activitats.

Objectius

- Conèixer el passat musulmà de l'illa. La nostra cultura i el nostre paisatge beu de la influència de l'estada dels àrabs en el nostre territori, per tant, nosaltres som fruit d'això. Els joves han de conèixer quina és la nostra història i quins elements ens deixaren i ens han arribat fins avui dia.
- Conèixer que el present està format per diferents cultures. Un dels objectius principals és el coneixement i respecte d'altres cultures, i com aquestes han influït a la nostra.
- Conèixer i valorar les restes islàmiques de Menorca. Encara que són escasses tenim diferents testimonis del pas dels musulmans pel nostre territori, per tant, s'ha d'aconseguir que els alumnes apreciïn el poc que ens queda i incentivar a la seva conservació.
- Aprendre a respectar les altres formes de vida. Ensenyar que no només hi ha una manera de viure vàlida sinó moltes, que hi ha diferents pobles al món, igual que durant el desenvolupament de la història.

Temporització

El temps dedicat a treballar aquest itinerari serà d'una sessió preparatòria, la sortida i una altra després de la visita.

LES ACTIVITATS.⁶³

Activitats abans de la sortida

Abans de la sortida, i després d'haver explicat el tema de la conquesta musulmana a la península Ibèrica, la sessió que anem a desenvolupar a continuació ens servirà per centrar-nos més amb la nostra pròpia identitat com

⁶³ Podeu veure una graella amb la relació de totes les activitats que es desenvoluparan a continuació. Annex 2, figura , pàg. 96.

a poble. Per tant, les activitats aniran desenvolupades per conèixer millor la nostra realitat històrica i les nostres arrels musulmanes.

ACTIVITAT 1

La primera activitat consistirà amb la localització i veure a on anem. Per això, el que farà la professora és que a partir de *Google Maps*⁶⁴ els hi ensenyarà els punts que aniran, els alumnes podran participar en aquesta activitat a partir del comentari o preguntes que tinguin, així com el comportament i el respecte que expressin cap els seus companys que estiguin parlant, tot això s'avaluarà a partir d'un *checklist*.⁶⁵ El temps dedicat en aquesta activitat serà de 10 minuts.

Les competències⁶⁶ que treballarem seran les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA

ACTIVITAT 2

La segona activitat consistirà en veure quins són els coneixements de l'alumne sobre l'estada dels àrabs a l'illa. A vegades pensem que no saben res dels temes que tractem, però si els hi deixem reflexionar una mica potser ens sorprenen. Tal vegada a través de la família, algun campament o per la televisió han vist alguna cosa. El que farem serà una llista de conceptes que vagin surtin a la pissarra. Es valorarà la participació a partir d'un *checklist*.⁶⁷ L'activitat durarà uns 15 minuts.

Les competències⁶⁸ que es treballaran en aquesta activitat són les següents:

⁶⁴ Podeu veure la localització a l'annex 2, figura 2, pàg. 99.

⁶⁵ Podeu veure la taula a l'annex 2, figura 3, pàg. 103.

⁶⁶ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 2, figura 4, pàg. 104.

⁶⁷ Farem servir el mateix que en l'activitat anterior.

⁶⁸ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 2, figura 5, pàg. 105.

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA

ACTIVITAT 3

A continuació, per concloure la informació que hem anat explicant al llarg de la sessió, el que farem serà posar unes imatges del que anem a veure, així, els alumnes podran tenir un primer contacte. No entrarem amb molts de detalls, ja que en la visita podrem observar millor els petits elements. El que hauran de fer els alumnes és observar i dir el que veuen per a reflexionar sobre el patrimoni de l'època que anem a tractar. Per fer això, utilitzarem una presentació *Power Point*.⁶⁹ Per avaluar aquesta activitat, ho farem a partir del *checklist* que em fet servir a les altres dues activitats. L'activitat durarà els 15 minuts.

Les competències⁷⁰ a treballar són les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

ACTIVITAT 4

Els 10 últims minuts estaran dedicats a l'explicació de l'elaboració d'un escrit, en la qual hauran d'utilitzar almenys cinc conceptes i cinc mots de vocabulari que hagin sortit en aquesta sessió o que es vegin durant la visita. El que es tracta és que siguin capaços d'utilitzar les idees per imaginar-se una narració a partir del que escoltin. Així, la sessió després de la sortida hauran de presentar

⁶⁹ Podeu veure les fotografies que es faran servir per la presentació en l'annex 2 figura 6, pàg. 106.

⁷⁰ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 2, figura 7, pàg. 112.

de forma escrita aquesta història. L'objectiu és que utilitzin i posin en context els coneixements que hem anat aprenent durant aquestes sessions.

Les competències⁷¹ que es treballaran seran les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

Activitats durant la sortida

La sortida es desenvoluparà durant tot un dia, es faran diferents activitats per conèixer millor el patrimoni i la nostra cultura. Amb anterioritat ja s'hauran treballat alguns aspectes de la visita, per tant, els alumnes sabran i estaran ubicats respecte el que anem a veure durant el matí. És el moment de poder gaudir del que han après i introduir noves informacions. També els recordarem que totes les activitats que es facin avui hauran de ser entregades a la pròxima sessió de classe de l'assignatura.

CASTELL DE SANTA ÀGUEDA

Per accedir al Castell de Santa Àgueda, primer s'ha de pujar al cim, per tant, hi ha uns 40 minuts de pujada i uns 40 minuts de baixada.

Un cop arribat a dalt s'explicarà la fortalesa, intentant identificar els elements que trobem en les restes (torres, resta de muralla...). Ja haurem explicat a classe la conquesta de Menorca, i la batalla que es va viure aquí, així en aquest moment el que es farà serà un recordatori dels continguts estudiats i començarem a fer les diferents activitats.

⁷¹ Podeu veure les dimensions de les competències en l'Annex 2, figura 8, pàg. 113.

ACTIVITAT 1

La primera activitat consistirà en una petita gimcana. A partir d'unes pistes els alumnes han d'arribar a trobar dos materials que estaran amagats, aquests seran una rèplica d'una moneda àrab i una ceràmica. Es faran equips de sis persones, on cada un tindrà un color. La prova comença a partir d'una pista inicial que es donarà a cada grup, si aconseguen esbrinar aquesta, els hi durà a una altra i així successivament fins arribar en els materials amagats.⁷² Guanyarà qui trobi abans la moneda i el tros de ceràmica. La recerca durarà aproximadament 30 minuts s'avaluarà i es tindrà en compte l'actitud de la prova i el companyonia entre els diferents alumnes.

Les competències⁷³ que treballarem en aquesta activitat són les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL

ACTIVITAT 2

Un cop finalitzada la gimcana i trobat els dos objectes, els alumnes hauran de dir què és el que han trobat. A continuació hauran de treure la seva llibreta per apuntar i explicar que veuen, com és la moneda i com és la ceràmica⁷⁴ (tot i que en el joc només hi haurà una moneda i una ceràmica, després nosaltres durem més rèpliques perquè es puguin posar en grups i fer el comentari). No hi ha una voluntat de siguin experts, sinó que vegin i puguin tocar (encara que els materials no siguin autèntics) utensilis d'una època anterior. És una manera més d'apropar-se a la història i que tinguin una referència material. També hauran de dibuixar-ho. Aproximadament aquesta activitat durarà 10 minuts.

⁷² En l'annex 2, figura 9, pàg. 114 podreu trobar un tast de les possibles pistes que es podrien donar als alumnes perquè realitzessin el joc.

⁷³ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 2, figura 10, pàg. 115.

⁷⁴ Podeu veure en l'annex 2, figura 11, pàg. 116 les imatges de les peces que es farien servir per les rèpliques.

Les competències⁷⁵ que es treballaran seran les següents:

COMPETÈNCIA EN APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

ACTIVITAT 3

L'última activitat que realitzarem aquesta fortificació musulmana serà fer una comparació del passat i present a partir d'un gravat. Una de les fonts més importants del segle XIX és el llibre *Die Balearen* de l'Arxiduc Lluís Salvador, d'aquesta publicació traurem una de les seves imatges, la que fa referència a una perspectiva del Castell de Santa Àgueda. Aprofitarem per explicar què és aquesta expressió artística i per introduir la idea de què l'art pot ser una font a tenir en compte a l'hora d'estudiar el passat.

Per fer la comparació aportarem la imatge impresa amb una fulla A2. Aquesta activitat, però, no la podran fer els 50 alumnes de cop, així que anirem fent tornos de 15 persones per millorar l'aprenentatge.

Feta les explicacions inicials, els estudiants hauran de contestar unes preguntes⁷⁶ que nosaltres els hi donarem. Aquestes podran tenir múltiples respostes, ja que el que intentem és induir a fer una reflexió, podem contestar algun dubte que tinguin però és important que plasmin el que senten i el que veuen ells des del seu punt de vista. Aproximadament l'activitat durarà uns 20 minuts.

Les competències⁷⁷ que es treballaran en aquesta tasca seran les següents:

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

⁷⁵ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 2, figura 12, pàg. 117.

⁷⁶ Podeu veure les qüestions en l'annex 2, figura 13, pàg. 118.

⁷⁷ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 2, figura 14, pàg. 119.

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE

ACTIVITATS CENTRE DE CIUTADELLA

En el centre de històric de Ciutadella realitzarem les activitats relacionades amb la traça urbana i amb el campanar de la Catedral.

ACTIVITAT 1

La primera activitat consistirà en anar pels carrers que formen part de l'antic traçat urbà musulmà, és a dir, els que estan més propers a la Catedral de Ciutadella. S'explicarà que les traces urbanes creixen i canvien damunt ja ciutats construïdes, per tant, podem trobar cul-de-sac o carrers estrets i sinuosos que existeixen avui dia. Mentre realitzem aquesta passejada, els estudiants hauran d'anar contestant algunes preguntes.⁷⁸ L'activitat ens durà un 15 minuts.

Les competències⁷⁹ que treballaran en aquest lloc seran les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I LA INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

ACTIVITAT 2

La següent activitat és la de pujar a la torre-campanar de la Catedral de Menorca, dividirem els alumnes en grups de 10 ja que l'espai és reduït i anar tots al mateix temps no és possible. El que veurem són les traces musulmanes que queden en aquest espai i que formaven part del minaret. En aquest

⁷⁸ Podeu veure les qüestions en l'annex 2, figura 15, pàg. 120.

⁷⁹ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 2, figura 16, pàg. 121.

moment explicarem que durant la història de l'art hi ha hagut una constant reutilització d'elements ja construïts o fabricats.

Per realitzar aquesta visita ens ajudarà un guia. Demanarem en aquesta persona que també expliqui el que era un minaret i quina era la seva funcionalitat dins el context musulmà. Els alumnes, en aquest moment, els hi demanarem que treguin els mòbils i que facin les fotografies que considerin pertinents, després ens hauran d'entregar una breu explicació adjuntat les instantànies que hagin realitzat.

Com hem dit no podem entrar tots, per tant, mentre els altres grups esperen, donarem un full amb diferents fotografies d'edificis, ells hauran d'intentar esbrina quins dels edificis que presentem són musulmans. També els hi demanarem que identifiquin el minaret.⁸⁰ El temps dedicat en aquesta activitat serà de 30 minuts.

Les competències⁸¹ que treballaran seran les següents:

COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I LA INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA

ELS ELEMENTS ETNOLÒGICS

Els elements etnològics molts de pics són oblidats i poc estudiats en la fase de formació dels joves en secundària. Però són elements molt importants, perquè són la representació de la vida quotidiana de les diferents cultures, els podrien entendre com una "marca d'identitat".

⁸⁰ Podeu veure la proposta de fitxa que es realitzarà en l'annex 2, figura 17, pàg.122.

⁸¹ Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat en l'annex 2, figura 18, pàg. 124.

Pel cas de la cultura musulmana s'ha escollit tres elements que varen introduir com l'aljub, les sínies i la construcció de marjades. Els tres elements estan relacionats amb l'aigua: el primer, amb la recollida i magatzematge; el segon, en l'extracció; i el tercer, per la possibilitat de poder conrear millor, però també, perquè aquests sistema ajudava a la retenció de l'aigua i per tant, a l'aprofitament.

ACTIVITAT 1

Per últim, anirem a veure els elements etnològics, per fer això, ens desplaçarem fins a Cala en Turqueta, per veure la sínia i l'aljub. A continuació ens atracarem fins el cementiri de Ferreries per anar a veure les marjades. En ambdós llocs es farà una petita explicació i com aquests elements ajudaren a la millora de l'agricultura menorquina.

Després els alumnes hauran de posar les diferents parts de cada element etnològics a partir d'unes fulles que nosaltres donarem.⁸² L'activitat durarà aproximadament 40 minuts.

Les competències⁸³ que es desenvoluparan seran les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

Activitat després de la sortida

Primer de tot, els alumnes hauran d'entregar totes les fitxes i la historieta que hauran elaborat durant aquest itinerari. Per finalitzar la sortida i el coneixement de les restes musulmanes i de la seva cultura, es farà un taller. Es planteja la possibilitat que sigui un propi alumne d'origen musulmà que el realitzi o sinó es posarà en contacte amb alguna associació musulmana existent a Menorca. La finalitat d'aquest taller és conèixer millor la cultura àrab, els costums, les

⁸² Les imatges ja els hem vist al principi del tema, quan hem parlat de la presentació per conèixer millor els elements, annex 2, figura 6, pàgs. 110 i 111.

⁸³ Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat, en l'annex 2, figura 19, pàg. 125.

creences, la gastronomia... Així doncs, nosaltres haurem vist el passat d'aquest món però ara volem conèixer el present, en tal d'arribar a la coneixença i ajudar a la millora de la convivència entre diferents realitats. Cosa que farà també valorar el nostre passat.

Per avaluar aquest taller, i en tal de què els alumnes el gaudeixin de la millor manera possible, el que es tindrà en consideració és l'actitud que mostren davant la persona que expliqui.⁸⁴

Aquesta activitat durarà tota la sessió i les competències⁸⁵ que es treballaran en aquest taller són les següents:

COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL

3.2.3. Els fars: un exemple d'element etnològic construït per la condició de l'illa. Problemes de la seva conservació actualment

Introducció

Els fars són un element característic en la nostra illa, un paisatge que ha inspirat a molts artistes. Un element que existeix a les nostres costes des de mitjans del segle XIX, amb el primer far de la Punta de Sant Carles, devora el Castell de Sant Felip, avui desaparegut. Nosaltres ens centrarem amb els fars de Favàritx, de Cavalleria, Cap d'Artrutx i Punta Nati. Deixant de banda, Sa Farola de Ciutadella i el de l'illa de l'Aire. Això és així, primer, perquè plantegem una sortida que és molt llarga en quan anar d'un lloc a un altre; segon, perquè els quatre fars elegits poden explicar les diferències que hi ha entre ells, com per exemple, la varietat d'uns dels altres respecte a l'altura de les torres.

Els fars, catalogats com element etnològic, són un element que cada cop està amb més perill, doncs, per una banda, les noves tecnologies ha fet que els

⁸⁴ Podeu veure la graella que tindrem en consideració en l'annex 2, figura 20, pàg. 126.

⁸⁵ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 2, figura 21, pàg. 127.

faroners que residien en cada un d'ells ja no siguin necessaris, extingint el cos; per l'altre, els vaixells tenen millors sistemes de navegació, que fa que el gegant lluminós ja no siguin tan necessaris i que la seva funció sigui més testimonial.

Per aquest itinerari utilitzarem el llibre de Ferran Ramon-Cortés *L'illa dels 5 fars: un recorregut per les claus de la comunicació*,⁸⁶ per tant, demanarem al departament de català que ens ajudi a preparar la visita llegint alguns fragments de la publicació.

Títol

Els fars de Menorca, la seva vinculació amb el territori i el perill de conservació d'aquests.

A qui va dirigit

Aquest itinerari va dirigit als alumnes de tercer d'ESO.

Respecte el currículum de les Illes Balears podem englobar aquest itinerari en:

Relatiu al **BLOC 2: L'ESPAI HUMÀ**

Continguts:

Sistemes i sectors econòmics. Espais geogràfics segons l'activitat econòmica.
Els sectors.

Quantitat d'alumnes

En aquest cas, els diferents grup de nivell podran anar tots junts, ja que els espais que anem a veure són grans.

Objectius

- Conèixer el perquè de la construcció dels fars. Els fars es realitzen per un motiu, la nostra condició d'illa fa que hi hagi la necessitat de la construcció d'aquest element de patrimoni etnològic.

⁸⁶ RAMON-CORTÉS, Ferran., *L'illa dels 5 fars: un recorregut per les claus de la comunicació*, Pòrtic, Barcelona, 2013.

- Conèixer la relació dels fars i la rutes comercials. El fet de ser una illa fa que el comerç no pugui arribar per un altre via que no sigui la marítima i més tard, a partir del segle XX l'aèria.
- Conèixer les parts que formen els fars. Com tota arquitectura té diferents parts, tant funcionals com constructives.
- Conèixer que cada un dels fars té un tipus de senyal diferent. Cada far és únic amb el sentit que havia de servir com un element d'orientació pels vaixells, per tant, els centelleigs que emeten són propis, i no trobem cap d'igual a tota l'illa.
- Conèixer quina era la tasca de faroners. Hi ha un moment de la història que cada far té el seu cuidador, conèixer la tasca que realitzaven aquests homes i com es troba avui dia aquesta feina.
- Conèixer la situació de perill que es troba aquest patrimoni i si té una problemàtica de conservació per la pèrdua de funcionalitat.

Temporització

El temps dedicat en aquest itinerari serà d'una sessió preparatòria, una sortida i una sessió després de la visita respecte la nostra matèria. Per altra banda, dedicaran dues sessions de l'assignatura de llengua catalana.

LES ACTIVITATS:⁸⁷

Activitats abans de la sortida

ACTIVITAT 1

La primera activitat que realitzarem hi haurà la necessitat d'utilitzar els ordinadors, que els haurem demanat amb antelació o anirem a la sala d'informàtica. La tasca consisteix en què sense que hi hagi una explicació anterior, els alumnes hauran respondre a unes qüestions.⁸⁸ Han de cercar de manera autònoma a partir de la xarxa i utilitzant l'aplicació de *Google Maps*. La

⁸⁷ Podreu veure la graella amb la relació de les diferents activitats que es realitzaran durant l'itinerari en l'annex 3, figura 1, pàg. 128.

⁸⁸ Veieu la proposta de les preguntes que es realitzarà en aquesta activitat en l'annex 3, figura 2, pàg. 131.

finalitat és fer una primera aproximació localitzant els elements a visitar. Aquesta tasca inicial durarà uns 15 minuts.

Les competències⁸⁹ que es treballaran seran les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL

ACTIVITAT 2

Un cop realitzat el primer contacte amb els fars, entrarem amb la funcionalitat d'aquets i explicarem el perquè es va decidir realitzar aquests gegants lluminosos. Per això utilitzarem una presentació.⁹⁰ L'explicació durarà aproximadament 10 minuts. En aquest cas, no hi haurà un element d'avaluació de la tasca. És un element poc freqüent que s'expliqui en les aules o que surti esmentat en colca moment, per tant, creiem necessari que hauria d'haver una primera ensenyança del professor.

ACTIVITAT 3

La següent activitat consistirà amb la visualització d'un vídeo. La pàgina dels fars de les Illes Balears⁹¹ té diversos recursos i en aquesta ocasió ens farem servir dels que fan referència als audiovisuals. En aquest cas, mirarem l'enregistrament que fa referència a l'illa de l'Aire.⁹² Així els visualitzaran el document i hauran d'agafar algunes notes. A continuació obrirem una espècia de debat,⁹³ per comentar el que hem vist al vídeo i que opinin sobre la feina dels faroners. Per si no sortís de manera natural les diferent qüestions a

⁸⁹ Podeu veure les dimensions de les competències que es realitzaran en l'annex 3, figura 3, pàg. 132.

⁹⁰ Podeu veure la presentació en l'annex 3, figura 4, pàg. 133.

⁹¹ La pàgina web dels fars de Balears és la següent: <http://www.farsdebalears.com/> [última visita: 20/05/2019].

⁹² Podeu accedir al vídeo a partir de la següent direcció: <http://www.farsdebalears.com/es/entrevistas-fareros> [última visita: 20/05/2019]

⁹³ Podeu veure les preguntes per conduir el debat a l'annex 3, figura 5, pàg. 141.

comentar, es tindrà una sèrie de preguntes per conduir el debat. Aquesta tasca durarà uns 20 minuts i es qualificarà la participació a partir d'una graella.⁹⁴

Les competències⁹⁵ que es treballaran seran les següents:

TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

ACTIVITAT 4

Els últims 5-10 minuts aprofitarem que en la pàgina de fars de les Illes Balears hi ha la possibilitat de fer la visita de forma virtual del far de Portopí,⁹⁶ simplement perquè vegin un de diferent que no veuran en la sortida, i perquè en el seu interior guarda instruments que després veurem en el far de Cavalleria.

Activitats durant la sortida

L'itinerari és una sortida llarga que suposa està bastant de temps dins el bus, per això, com hem esmentat anteriorment no els visitarem tots, deixant dos fora. Per una banda, les distàncies en aquest cas són bastant llargues ja que la construcció d'aquests es troben a les puntes de Menorca.

Pel que fa el sentit a seguir de les rutes dependrà un poc de cada centre, ja que uns preferiran anar primer el que tinguin més enfora, i els altres el que tinguin més a prop. En teoria no ha d'haver diferència en fer la ruta d'una manera o altra, ja que en cada un s'explicarà o es farà una activitat diferent i que són complementàries entre elles.

⁹⁴ Podeu veure la graella en l'annex 3, figura 6, pàg. 142.

⁹⁵ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 3, figura 7, pàg. 143.

⁹⁶ Per poder veure la visita virtual: <http://www.farsdebalears.com/es/visita-virtual> [última visita: 20/05/2019].

Els alumnes durant la visita hauran d'agafar apunts i enregistrar documentació gràfica (fotografies o dibuixos). Això amb la finalitat que després realitzin un treball escrit que s'haurà d'entregar el dia següent a la ruta en el qual hauran d'explicar el far que més els hi ha agradat, el perquè i que han après del que s'ha explicat.

Les activitats que es facin durant la sessió de l'itinerari hauran de ser entregades a la sessió a l'aula després de la visita.

Per últim, cada activitat en els fars durarà 60 minuts. Tot i que s'ha de sumar els temps que es tardi per anar d'un lloc a un altre.

ACTIVITAT FAR DE FAVÀRITX

El primer de tot que s'explicarà serà la història i perquè es construir aquest far, si hi hagué algun naufragi. També s'aprofitarà per explicar les diferències que hi ha en aquest lloc en quant a geologia.

Després, l'activitat que es proposarà serà un poc més creativa. Si recordem havíem demanat al departament de llengua catalana que ens ajudes amb el llibre *dels 5 fars*. Així, des de l'assignatura hauran escollit un fragment que parla de Favàritx. Amb aquest text i el paisatge que tenen davant, han de captar i expressar que senten quan veuen aquest entorn. El que es vol potenciar és una descripció a partir de la imatge. L'activitat es podrà fer a partir d'una fotografia, dibuix o pintura. Però a més, també hauran d'escriure cinc paraules que relacionin amb aquestes sensacions i explicar el perquè de la seva elecció.

Les competències⁹⁷ que es treballaran en aquesta activitat són les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA

⁹⁷ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 3, figura 8, pàg. 144.

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I LA INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC

COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

ACTIVITAT FAR DE CAVALLERIA

Com el far anterior explicarem la seva història i mirarem les particularitats que té. També esmentarem que en l'estiu és un dels llocs més visitats per anar a veure les postes de sol.

En aquest patrimoni etnològic trobem un centre d'interpretació que ens parla d'elements de l'arquitectura, tècnics i de l'entorn pròxim al far. Així, farem la visita guiada amb el faroner que s'encarrega avui dia del manteniment de tots els fars de l'illa.

Mentre ens expliquen els diferents elements, els estudiants tindran una fitxa sobre l'òptica⁹⁸ que hauran d'anar completant, de tal manera que els serveixi després per recordar el que han vist. Així com també, agafaran apunts del que ens vagi explicant el guia.

Les competències⁹⁹ que es treballaran en aquesta activitat seran les següents:

COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA

FAR DE PUNTA NATI

Com els anteriors s'explicarà un poc d'història i característiques d'aquest far. En aquest lloc ens trobarem amb l'últim faroner que va estar destinat en aquesta zona i els alumnes podran fer-li preguntes. Així que practicarem l'entrevista, aquesta haurà estat preparada amb anterioritat a les classes de

⁹⁸ Per veure la imatge que utilitzarem per completa les parts d'una òptica, vegeu annex 3, figura 9, pàg. 145.

⁹⁹ Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat, en l'annex 3, figura 10, pàg. 146.

llengua catalana, que com recordem, col·laboren amb el departament d'història i geografia per fer aquesta visita.

A més, accedirem fins dalt del far. Degut a les dimensions reduïdes, els alumnes aniran pujant i baixant. A dalt estarà el guia que els explicarà tots els elements que es poden trobar allà.

Mentre els altres alumnes estan a baix, els hi donarem una fitxa amb tots els noms que hi ha en l'estructura d'un far,¹⁰⁰ així, el que hauran de fer ells és dibuixar dites parts però tal i com ho veuen en el far de Punta Nati.

Les competències¹⁰¹ que es treballaran en aquest lloc són les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL

FAR DEL CAP D'ARTRUTX

En aquest far explicarem que cada far té una forma de comunicar-se. És a dir, d'identificar-se. Els centelleigs que fan són diferents segons quin sigui. Per exemple, el del Cap Artrutx és de 3 centelleigs cada 10 segons; a Favàritx és de grup 1 més 2 centelleigs cada 15 segons; a Punta Nati és de 3 més 1 centelleig cada 20 segons; a Cavalleria és de 2 centelleigs cada 10 segons.¹⁰²

Després de fer aquesta explicació, farem un joc de senyals. Adaptarem el passatemps *Simon diu*, en el qual un dels alumnes començarà a fer una senyal (ho farem amb les mans, de dia els centelleigs no es veurien) i el que ve darrera ha de fer el que ha fet els companys anteriorment i un de nou, i així successivament, sense repetir-ne cap. Com haurem explicat, cada far té la

¹⁰⁰ Podeu veure la imatge que utilitzarem en l'annex 3, figura 11, pàg. 147.

¹⁰¹ Podeu veure les dimensions de les competències a treballar en l'annex 3, figura 12, pàg. 148.

¹⁰² Informació extreta de: Cavalleria <http://www.farsdebalears.com/es/faro-de-cavalleria> [última visita: 23/05/2019]; Punta Nati: <http://www.farsdebalears.com/es/faro-de-punta-nati> [última visita: 23/05/2019]; Favàritx: <http://www.farsdebalears.com/es/faro-de-fav%C3%A0ritx> [última visita: 23/05/2019]; Cap d'Artrutx: <http://www.farsdebalears.com/es/faro-de-artrutx> [última visita: 23/05/2019].

seva senyal pròpia. Aquesta activitat no tindrà una nota en si, però si que s'avaluarà i es tindrà present en la nota d'actitud, anotar les persones que no volen participar o que no es comporten bé.

Les competències¹⁰³ que es treballaran en aquesta activitat seran les següents:

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE
COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I LA INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC

Després de la visita

Com hem dit abans els fars cada cop tenen menor funcionalitat, les noves tecnologies fa que no hi hagi d'haver un faroner que vigili constantment, per tant, el que són les cases on vivien abans ja no serveixen. A causa d'aquest fet, són moltes les ofertes i possibilitats que han estat suggerides per transformar aquests espais.

L'activitat final serà passar tot un seguit de titulars, en els quals parlen del quin és el futur dels fars i les aglomeracions que ja reben aquests llocs. Els alumnes s'hauran d'agrupar de quatre en quatre en tal de debatre entre ells quines solucions trobarien per la conservació i una millor gestió de l'espai, a part de la que proposen els articles de diari.¹⁰⁴

Després en els últims 20 minuts, hauran d'exposar les seves posicions. Els altres alumnes tindran torn de preguntes per si volen debatre les idees del grup que ho estigui exposant. Per avaluar l'exposició ho farem a partir d'una rúbrica, però no s'avaluarà individualment, sinó de manera grupal.¹⁰⁵

Les competències¹⁰⁶ a treballar són les següents:

¹⁰³ Podeu veure les dimensions de les competències a treballar en l'annex 3, figura 13, pàg. 149.

¹⁰⁴ Podeu veure els articles de diari en l'annex 3, figura 13, pàg. 150.

¹⁰⁵ Podeu veure la rúbrica per avaluar l'exposició, a l'annex 3, figura 14, pàg. 152.

¹⁰⁶ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 3, figura 15, pàg. 153.

COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA

3.2.4. Els refugis antiaeris de la Guerra Civil Espanyola. Els exemples d'Es Migjorn Gran, Alaior i Es Castell

Introducció

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) és un fet recent i encara molt viu dins de la societat. Nosaltres com a educadors el que hem de fer és ensenyar els fets tal i com són i que els joves coneguin aquesta realitat històrica, en els quals encara hi ha persones vives que formen part d'una memòria col·lectiva.

L'itinerari està relacionat amb els refugis, ja que són un dels exemples que tenim a Menorca lligades al fet bèl·lic, però també introduïrem altres elements relacionats amb la guerra. Així com, també s'aprofitarà d'anar al Museu Militar¹⁰⁷ (de fet per accedir a un dels refugis s'ha de fer per aquest edifici) per realitzar la visita a la sala dedicada a la Guerra Civil Espanyola.

Títol

El patrimoni menorquí derivat de la Guerra Civil Espanyola: l'exemple dels refugis antiaeris

A qui va dirigit

La ruta va dirigit als alumnes de Primer de Batxiller, de l'assignatura Història del món contemporani

Respecte el currículum de les Illes Balears podem englobar aquest itinerari en:

¹⁰⁷ Gestionat pel Consorci Museu Miliar

Relatiu al **BLOC 3: EL PERÍODE D'ENTREGUERRES, LA SEGONA GUERRA MUNDIAL I LES SEVES CONSEQÜÈNCIES**

Continguts:

Orígens del conflicte i característiques generals.¹⁰⁸

Quantitat d'alumnes

Els refugis són estrets així que com a màxim treballarem amb 15 alumnes per millorar l'experiència de la visita.

Objectius

- Conèixer la història més recent de l'illa i la realitat històrica del moment. La Guerra Civil Espanyola va ser un enfrontament on cada territori de l'àmbit nacional ho va viure de manera diferent segons on vivia, per tant, conèixer com es va sentir aquí.
- Conèixer els refugis com element de construcció propi de la guerra. El fet de què Menorca fos zona de bombardeig va esdevenir que es construïssin diferents refugis de guerra perquè les persones salvaguardessin la seva vida.
- Conèixer altres fets relacionats amb la Guerra Civil. A pesar de què parlem d'elements concrets, també relacionarem tota una sèrie de patrimoni relatiu a ells, com l'immaterial que són els records i les vivències de les persones que van viure aquest moment.

Temporització

El temps dedicat en aquesta activitat és d'una sessió abans de la visita, un dia de sortida, i una sessió després de la visita.

¹⁰⁸ Aquí hem de fer l'aclariment de què en aquesta assignatura no es veu gaire cosa en relació a Espanya. Però trobo interessant que durant el període d'entreguerres es parli de l'antesala del que serà Segona Guerra Mundial. A més, els alumnes ja han dut a terme aquesta explicació durant el quart curs d'ESO, així que és ampliar la informació que ja saben. Menorca, jugarà un paper territorial interessant, ja que els italians volien ocupar-la— mentre que els anglesos i francesos ho temien — i dugueren bombardejos a l'illa provant l'armament després utilitzat en la Segona Guerra Mundial.

LES ACTIVITATS:¹⁰⁹

Abans de la sortida

En aquesta ocasió, i ja que tenen uns coneixements previs sobre la Guerra Civil Espanyola, per preparar la sortida es projectarà un recurs audiovisual. Es tracta dels dos capítols dedicats a Menorca en el programa *Memòria i oblit d'una guerra* de la cadena IB3.¹¹⁰ Del documental s'obviarà la part inicial que conta la situació inicial de Menorca, però es dirà als alumnes que la poden veure en qualsevol moment posant-los l'enllaç a través de l'aula digital. De la visualització del vídeo hauran d'anar agafant apunts, ja que després hauran de fer un guió del que s'ha parlat durant el documental. Serà entregat en la sessió després de la visita.

Aquesta activitat durarà tota la sessió, i les competències¹¹¹ que es treballaran són les següents:

TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA

Activitats durant la sortida

La sortida consisteix en visitar diferents refugis antiaeris que es varen construir durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). Per fer aquesta ruta s'han elegit els refugis d'Alaior, Es Migjorn Gran i Es Castell.

¹⁰⁹ Podeu veure la graella amb la relació de totes les activitats que es realitzaran durant aquest itinerari a l'annex 4, figura 1, pàg. 154.

¹¹⁰ Es poden veure els vídeos en les següents adreces:

- capítol 32 anomenat *Menorca, vent de guerra, part I*:
<https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=fb51110e-9670-40b0-87a6-b3d0c8a9e3ab>
[última visita: 21/05/2019].
- Capítol 33 anomenat *Menorca, vent de guerra, part II*:
<https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=798ee0f7-f2b4-45ba-b113-3a58cca8dfa8>
[última visita: 21/05/2019].

¹¹¹ Podeu veure les dimensions de les competències de l'activitat sobre el vídeo en l'annex 4, figura 2, pàg. 156.

Com hem dit abans el millor nombre per poder entrar dins els refugis és de màxim 15 persones, els estudiants que esperin al defora durant a terme altres activitats. En el cas que només hi hagi un grup, les activitats es faran després.

Els alumnes, durant la ruta hauran d'agafar apunts per fer una reflexió de l'itinerari i s'haurà d'entregar a la pròxima sessió a l'aula. El que demanem és un escrit sobre dos elements de l'itinerari (ja siguin els refugis com altres activitats complementàries que realitzarem) que els hi hagi cridat l'atenció.

Les rutes estaran guiades en el cas d'Alaior, pel Centre d'Estudis Locals d'Alaior; en el cas des Castell, pel Museu Militar; i en el cas des Migjorn Gran, per una persona de l'ajuntament.

REFUGI ANTIAERI D'ALAIOR

El refugi antiaeri d'Alaior està construït baix el fossar de l'església de Santa Eulàlia i una de les seves capelles laterals. Així, el refugi d'espai petit, presenta un exemple de la construcció per salvaguardar-se dels bombardejos.

L'activitat lligada en aquesta primera aturada és la d'entrar dins l'església i parlar que durant el conflicte hi va haver tota una sèrie de destrucció de patrimoni. Explicarem que tan l'Església de Santa Eulàlia¹¹² com l'església de Sant Diego sofriren aquests atacs. Per demostrar-ho, durem una fotografia amb A2 de l'antic retaule que hi havia, però que fou destruït durant el conflicte armat. Farem la reflexió de les conseqüències d'aquesta desaparició i com la guerra també va ser dolenta pels interessos del patrimoni, una pèrdua que no es pot recuperar. Després d'això els alumnes hauran de contestar unes preguntes¹¹³ amb resposta oberta per veure quines conclusions en treuen d'aquest tema.

Ambdues parts de l'activitat es realitzaran durant 40 minuts. Les competències¹¹⁴ que es treballaran seran les següents:

¹¹² Podeu veure la imatge en l'annex 4, figura 3, pàg. 157.

¹¹³ Podeu veure les preguntes en l'annex 4, figura 4, pàg. 158.

¹¹⁴ Les dimensions de les competències a treballar sobre l'activitat de la conservació del patrimoni les podeu veure en l'annex 4, figura 5, pàg. 159.

COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA
COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA

REFUGI ES MIGJORN GRAN

En el cas d'es Migjorn Gran, el refugi també està davall de l'església de Sant Bartomeu i part de la plaça del poble. Primer realitzarem la visita i després demanarem que ens passin el documental¹¹⁵ que hi ha en relació al refugi. En aquest cas, a part dels apunts que han d'agafar els alumnes, també comptarem amb unes preguntes que hauran de contestar durant la projecció¹¹⁶. Ambdues coses seran aproximadament 40 minuts.

Les competències¹¹⁷ que es treballaran seran les següents:

TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA

REFUGI D'ES CASTELL I MUSEU MILITAR

ACTIVITAT 1

Primer de tot, es farà la visita en el refugi el qual s'accedeix des de l'interior del Museu, el responsable que hi hagi de la institució serà el que ens ensenyarà el recorregut. Després anirem a la sala del museu dedicada a la Guerra Civil Espanyola. L'activitat que es proposarà als alumnes és de documentar un aspecte d'aquesta sala de manera escrita i amb fotografies,¹¹⁸ amb la finalitat de què a la pròxima sessió d'aula realitzin una exposició amb parelles de

¹¹⁵ El documental es pot veure a la pàgina de l'Ajuntament: <http://www.ajmigjorngran.org/contingut.aspx?IdPub=1079> [última visita: 21/05/2019].

¹¹⁶ Podeu veure les preguntes en l'annex 4, figura 6, pàg. 160.

¹¹⁷ Podeu veure les competències i les seves dimensions a l'annex 4, figura 7, pàg. 161

¹¹⁸ S'haurà demanat abans en els responsables si es poden captar imatges.

l'aspecte que més els hi hagi cridat l'atenció. L'activitat durarà 40 minuts aproximadament.

Les competències¹¹⁹ que es treballaran són les següents:

COMPETÈNCIA APRENDRE A APRENDRE
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL

ACTIVITAT 2

Després del Museu Militar i de la visita al refugi, anirem en el centre de jubilats, que està just al devora i demanarem a la gent gran que ens contin algunes coses de la guerra o dels primers anys de la postguerra. Si recordem en la primera sessió havíem vist un documental on sortien persones que explicaven les seves vivències, així, els alumnes ara tindran l'oportunitat de canviar sinèrgiques de manera presencial i poder demanar a les persones majors que els hi contin com van viure aquells dies.

Del que ens expliquin els alumnes hauran d'entregar un escrit a la pròxima sessió d'allò que els ha cridat més l'atenció i perquè.

L'activitat durarà aproximadament 30 minuts i les competències¹²⁰ que es treballaran seran les següents:

COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA
COMPETÈNCIA EN COMUNICACÓ LINGÜÍSTICA

Activitat després de la sortida

Com havíem dit amb anterioritat s'haurà d'entregar totes les tasques fetes durant la sortida. Després realitzarem les exposicions orals sobre el que van

¹¹⁹ Podeu veure les competències amb les seves dimensions, en l'annex 4, figura 8, pàg. 162.

¹²⁰ Podeu veure les dimensions de les competències en l'annex 4, figura 9, pàg. 163.

documentar en el Museu Militar. Per poder avaluar la presentació es realitzarà a partir d'una rúbrica.¹²¹

Les competències¹²² treballades durant la sessió seran les següents:

COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA
TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL
COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA

¹²¹ Podeu veure la rúbrica per avaluar l'exposició en l'annex 4, figura 10, pàg. 164.

¹²² Podeu veure les dimensions de les competències de l'exposició en l'annex 4 figura 11, pàg. 165.

5. CONCLUSIONS

A mode de cloenda d'aquest treball anem a fer algunes reflexions que hem pogut extreure després de realitzar la feina.

En primer lloc, hem pogut veure que en les visites es poden fer moltes activitats, nosaltres només hem fet una proposta i hem vist i treballat alguns elements, però es pot fer molt més. Així, hem volgut demostrar que les sortides no és temps perdut, ja que dutes des d'una perspectiva de feina i d'experiència dels alumnes, poden ser molt enriquidores, a més de ser un contacte amb la realitat que dins de les aules no tenen. Rompre la rutina de cada dia pot ser beneficiós per l'aprenentatge, ja que passen moltes hores a la setmana dins els centres i de col·locar manera "aïllats". També, amb les sortides de camp dones la possibilitat de veure coses que a lo millor d'una altra manera no ho farien, i això és un dels objectius, que tothom tingui les majors possibilitats d'una bona educació.

En segon lloc, les activitats plantejades han volgut ser una proposta en el qual l'alumne intervé, evitant que sigui un element passiu, on aquest espera que li expliquin tot i que ell no elabori res. Està clar que en ocasions hi ha la necessitat de fer petites explicacions per orientar els diferents coneixements, però també hem plantejat moltes activitats de reflexió, d'observació i de plantejar-se les situacions. La societat en general, està acostumada a no tenir en compte els pensaments dels més joves, i estan en una edat que es comencen a demanar-se les coses. Nosaltres a través del patrimoni hem volgut donar aquesta oportunitat de reflexionar, de qüestionar-se i de sentir.

En tercer lloc, el patrimoni pot semblar un element que no té importància, però està vinculat a la relació de les persones amb el seu entorn, nosaltres hem parlat d'un patrimoni cultural i encarat amb elements tangibles, però hi ha molts de patrimonis intangibles i que formen part de nosaltres mateixos.

En quart lloc, durant la redacció m'he donat compte que al principi tenia la voluntat de què tots els itineraris tinguessin una interdisciplinarietat, però que alhora de fer-la efectiva no ha estat així. És difícil que les diferents matèries es complementin entre si, ja que els currículums donats no són transversals i això ho dificulta. Menys amb les llengües, ja que en aquests cas es pot treballar els

textos escrits des de diferents perspectives, com per exemple, la sintaxis o la gramàtica. Pel que fa el currículum de les matèries que pertanyen a Història i Geografia, també he trobat alguna dificultat de poder encaixar els itineraris, ja que s'obliden del que són les realitats locals. Estem contant els alumnes elements que estan molt enfora d'ells. Encara que sigui possible amb les noves tecnologies viatjar des de la cadira de casa a qualsevol lloc —element deshumanitzador—, el que hem d'ensenyar als alumnes és a viure i “tocar” el patrimoni que tenen més proper.

Per últim, hem de destacar que el tast que hem fet dels diferents itineraris en un principi es pensava fer més llarg, però l'extensió d'aquest treball està limitada. Tot i això, voldria fer menció a altres itineraris que ens hagués agradat realitzar com: un itinerari cinematogràfic; un itinerari per les influències neoclàssiques degut a la influència anglesa; el patrimoni francès de l'illa; un itinerari immaterial de les llegendes lligades a llocs concrets (per exemple la Cova d'en Xoroi)... Hi ha tantes possibilitats per fer a la nostra illa que hem de tenir present de la sort i la història que tenim i que mereix ser respectada.

5. BIBLIOGRAFIA

5.1. BIBLIOGRAFIA GENERAL

BENEJAM, Pilar., «Les metodologies i la pràctica docent» a BENEJAM, Pilar., *Quina educació volem?* , Associació de Mestres Rosa Sensat, Barcelona, 2014, pàgs. 73-87.

FUENTE MARTÍNEZ, Ángel de la., «Los itinerarios educativos en el proyecto educativo de centro como instrumento para trabajar las competencias y fomentar la práctica del Trabajo cooperativo en los equipos docentes y con el alumnado» a *Revista de la Asociación de Inspectores de Educación de España*, nº23, Junio 2015, pàgs. 1-16.

GARCÍA RUIZ, Antonio Luis., «Los itinerarios didácticos: una de las claves para la enseñanza y comprensión de la Geografía» a *Íber didáctica de las ciencias sociales, Geografía e Historia*, nº1, 1994, pàgs. 117-125.

GÓMEZ GALCERÀN, Àurea., PRETUS REAL, Joan., ORFILA PONS, Guiem., *Els sistemes naturals de s'Albufera des Grau*, Consell de Menorca, 1985

GONZÁLEZ MONFORT, Neus., «Una investigación cualitativa y etnográfica sobre el valor educativo y el uso didáctico del patrimonio cultural» a *Enseñanza de las ciencias sociales: revista de investigación*, nº7, 2008, pàgs. 23-36.

GONZÁLEZ REQUENA, Rafael., LUQUE REVUELTO, Ricardo., «Córdoba, ciudad patrimonio. Itinerarios didácticos. Experiencias educativas en la ESO» a *Eco. Revista Digital de Educación y Formación del Profesorado*, nº9, 2012, pàgs. 56-66.

LÓPEZ ARROYO, Carlos Teófilo., «La enseñanza del patrimonio a partir del entorno próximo a los centros educativos. Análisis documental» a *Clío*, nº 39, 2013, pàgs. 1-58.

LÓPEZ DE HARO, Francisco., SEGURA SERRANO, José Antonio., «Los itinerarios didácticos: un recurso interdisciplinar y vertebrador del currículum» a *Espiral. Cuadernos del profesorado*, vol. 6, nº12, 2013, pàgs. 15-31.

LÓPEZ MARTÍN., Juan Antonio., «Las salidas de campo: mucho más que una excursión» a *Educación en el 2000: revista de formación del profesorado*, Murcia, 2007, nº 11, pàgs. 100-103.

RAMIRO ROCA, Enric., «Ideas para preparar itinerarios de una forma amena y con buen humor» a *Didáctica Geográfica*, nº7, 2005, pàgs. 463-472.

5.2. BIBLIOGRAFIA RESPECTE EL CASTELL DE SANT FELIP I EL FORT DE MARLBOROUGH I LA TORRE DE DEFENSA D'EN PENJAT.

FORNALS VILLALONGA, Francisco., *Torres de defensa y atalayas de Menorca*, Museo Militar de Menorca, 1989

FORNALS, FRANCISCO., *Castillo de San Felipe del Puerto de Mahón: siglos XVI-XVII-XVIII*, Editorial Menorca, Maó, 1996

FORNALS VILLALONGA, Francisco., *La defensa subterráneas del Castillo de San Felipe del Puerto de Mahón*, Museo Militar de Menorca, Menorca, 2006.

LINDEMANN, C.F.H., *Diario del asedio de la fortaleza de San Felipe en la isla de Menorca (1781-82)*, Institut Menorquí d'Estudis, Menorca, 2004 (1783).

5.3. BIBLIOGRAFIA MENORCA MUSULMANA

CASASNOVAS I CAMPS, Miquel Àngel., *El Castell de Santa Àgueda*, Gràfiques Rotger, Ferreries, 1992.

JULIÀ I SEGUÍ, Gabriel., *La Seu de Menorca: aproximació històrica*, Nura, , Menorca, 1990.

5.4. BIBLIOGRAFIA FAROS

RAMON-CORTÉS, Ferran., *L'illa dels 5 faros: un recorregut per les claus de la comunicació*, Pòrtic, Barcelona, 2013.

6. WEBGRAFIA

ÁVILA RUIZ, Rosa M^a., «La función de los itinerarios en la enseñanza y el aprendizaje del patrimonio histórico-artístico» a *Íber: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia.*, nº36, 2003, versió en línia: <https://0-www-grao-com.llull.uib.es/es/producto/la-funcion-de-los-itinerarios-en-la-ensenanza-y-el-aprendizaje-del-patrimonio-historico-artistico-una-reflexion-didactica> [última visita: 29/04/2019].

BENEJAM ARGUIMBAU, Pilar., «Los objetivos de las salidas», a *Íber: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia.*, nº36, 2003, versió en línia: <https://0-www-grao-com.llull.uib.es/es/producto/los-objetivos-de-las-salidas> [última visita: 29/04/2019].

CUNILLÉ VILARRASA, Araceli., «Salir del aula. Reapropiarse del contexto» a *Íber: Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia.*, nº36, 2003, versió en línia: <https://0-www-grao-com.llull.uib.es/es/producto/salir-del-aula-reapropiarse-del-contexto> [última visita: 29/04/2019].

GONZÁLEZ MONFORT, Neus., «El valor educativo y el uso didáctico del patrimonio cultural», 2007, http://pagines.uab.cat/neus.gonzalez/sites/pagines.uab.cat/neus.gonzalez/files/praxis_neusgonzalez.pdf [última visita: 29/04/2019].

7. RECURSOS

7.1. RECURSOS GENERALS

Programa educatiu del Museu de Menorca 2018/2019, document en línia: https://www.museudemenorca.com/static/uploads/programa_educatiu_mm.pdf [última visita: 01/05/2019].

Programa educatiu del Parc Natural de l'Albufera d'es Grau en el següent enllaç a [file:///C:/Users/Master/Downloads/enp%20menorca%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Master/Downloads/enp%20menorca%20(1).pdf) [última visita: 07/05/2019].

Salut Jove i Cultura, programa activitats del Consell insular de Menorca, accés a: <http://salutjove.cime.es/gescursos/tallers.aspx> [última visita: 01/05/2015].

7.2. RECURSOS CASTELL DE SANT FELIP, FORT DE MALBOROUGH I TORRE D'EN PENJAT

Pàgina web del Consorci Museu Militar <https://www.consorciomilitarmenorca.com/> [última visita: 7/05/2019].

7.3. RECURSOS FARS

Informació de Cap d'Artrutx: <http://www.farsdebalears.com/es/faro-de-artrutx> [última visita: 23/05/2019].

Informació de Cavalleria <http://www.farsdebalears.com/es/faro-de-cavalleria> [última visita: 23/05/2019].

Informació de Favàritx: <http://www.farsdebalears.com/es/faro-de-fav%C3%A0ritx> [última visita: 23/05/2019]

Informació de Punta Nati: <http://www.farsdebalears.com/es/faro-de-punta-nati> [última visita: 23/05/2019]

Pàgina web dels fars de Balears: <http://www.farsdebalears.com/> [última visita: 20/05/2019].

Vídeo dels faroners de l'Illa de l'Aire: <http://www.farsdebalears.com/es/entrevistas-fareros> [última visita: 20/05/2019]

Visita virtual del far de Portopí: <http://www.farsdebalears.com/es/visita-virtual> [última visita: 20/05/2019].

7.4. RECURSOS DELS REFUGIS ANTIAERIS DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

Vídeo del documental sobre el refugi antiaeri d'Es Migjorn Gran, aquest es pot veure a la pàgina de l'Ajuntament: <http://www.ajmigjorngran.org/contingut.aspx?IdPub=1079> [última visita: 21/05/2019].

Vídeo del programa documental *Memòria i oblit d'una guerra*, capítol 32 anomenat *Menorca, vent de guerra, part I*:

<https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=fb51110e-9670-40b0-87a6-b3d0c8a9e3ab> [última visita: 21/05/2019].

Vídeo del programa documental *Memòria i oblit d'una guerra* Capítol 33 anomenat *Menorca, vent de guerra, part II*:
<https://ib3.org/memoriaioblit?pl=1&cont=798ee0f7-f2b4-45ba-b113-3a58cca8dfa8> [última visita: 21/05/2019].

8. FONTS

[Currículum de l'educació secundària obligatòria i del batxillerat a les Illes Balears.](#)

Ciutadella (Joc de Descoberta), Programa Balear d'Educació Compensatòria, Ministeri d'Educació i Ciència i Ajuntament de Ciutadella, 1993, pàgs. 1-22.

GUASCH BOSCH, Antoni., PETRUS CARRERAS, Llorenç., SEGUÍ LLINÀS, Miquel., *Santandria-Es Castellà: Programa Balear d'Educació Compensatòria*, Ministeri d'Educació i Ciència i Ajuntament de Ciutadella, 1992, pàgs. 1-24.

Itinerari Pedagògic Menorca, Programa Balear d'Educació Compensatòria, Ministeri d'Educació i Ciència i Ajuntament de Ciutadella, 1992, pàgs. 1-22.

Pinaret, Programa Balear d'Educació Compensatòria, Ministeri d'Educació i Ciència i Ajuntament de Ciutadella, 1992, pàgs. 1-19.

9. ANNEXOS

9.1. ANNEX 1. MATERIALS DE L'ITINERARI DEL CASTELL DE SANT FELIP, FORT DE MARLBOROUGH I LA TORRE D'EN PENJAT

FIGURA 1. RELACIÓ DE LES ACTIVITAT A REALITZAR DURANT L'ITINERARI: TRES EDIFICIS DE DEFENSA A LA MENORCA BRITÀNICA: EL CASTELL DE SANT FELIP, EL FORT DE MARLBOROUGH I LA TORRE STUART (D'EN PENJAT).

Nº	NOM	OBJECTIUS	DURACIÓ	COMPETÈNCIES A TREBALLAR	AVALUACIÓ
ABANS DE LA SORTIDA					
PRIMERA SESSIÓ					
1.	Localització de l'element a visitar i fotografia aèria de 1956	-Saber localitzar on van - Interpretar un mapa - Interpreta una visita aèria	15 minuts	- Competència cultural i artística - Tractament de la informació i competència digital - Competència per aprendre a aprendre - Competència en el coneixement i interacció amb el món físic	S'ha d'incloure en la carpeta d'aprenentatge

2.	Contestar preguntes referent al mapa i la vista aèria	- Aprendre a llegir i interpretar un mapa	15 minuts	- Competència en comunicació lingüística - Competència per aprendre a aprendre	S'ha d'incloure en la carpeta d'aprenentatge i es valorarà la participació a partir d'un <i>checklist</i>
3.	Explica un company	- Aprendre a seleccionar la informació més rellevant - Treballar l'expressió oral - Aprendre agafar apunts - Practicar l'escolta activa	20 minuts	- Competència per aprendre a aprendre - Competència cultural i artística - Competència en comunicació lingüística	S'ha d'incloure un petit resum de l'explicació a la carpeta d'aprenentatge. Avaluació a partir del <i>Kahoot</i>
SEGONA SESSIÓ					
4.	Cercar el concepte de setge. Informació sobre Lindemann	- Conèixer el concepte de setge, recurrent a Menorca en el segle XVIII - Conèixer a Lindemann i una de les obres importants relacionades amb Menorca durant la dominació anglesa - Aprendre a cercar informació a partir de la xarxa	35-40 minuts	- Competència per aprendre a aprendre - Competència en comunicació lingüística - Tractament de la informació i competència digital	La definició ha d'anar a la carpeta d'aprenentatge, així com un breu comentari del personatge de Lindemann
5.	Lectura de fragments del llibre de Lindemann	- Conèixer les fonts directes del fet històric - Aprendre a analitzar els texts històrics, no quedant-se amb una lectura superficial	15 minuts	- Competència per aprendre a aprendre - Competència en comunicació lingüística - Tractament de la informació i competència digital	- <i>Checklist</i>
DURANT LA SORTIDA					

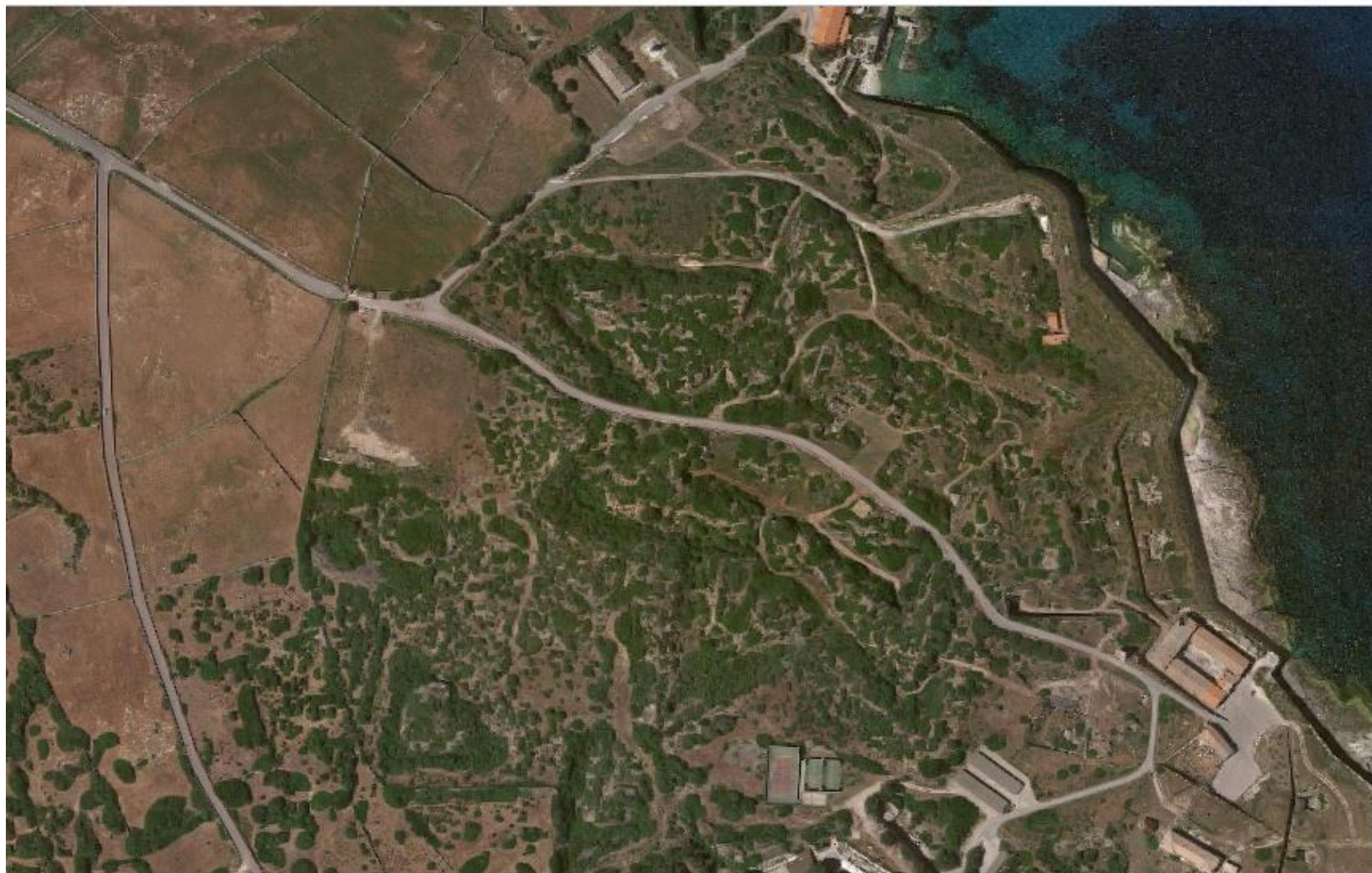
6.	Activitat Baluard Castell de Sant Felip	- Conèixer la transformació dels elements amb el pas del temps	40 minuts	- Competència en el coneixement i interacció amb el món físic - Competència cultural i artística - Competència per aprendre a aprendre	Reflexió que va dins de la carpeta d'aprenentatge sobre el patrimoni desaparegut o el canvi sobre ell durant el pas del temps
7.	Visita a les galeries del Castell de Sant Felip	- Conèixer perquè servia aquest espai - Conèixer millor alguns elements de la fortificació - Amplia la informació que havíem treballat sobre el setge	40 minuts	- Competència en el coneixement i interacció amb el món físic - Competència cultural i artística - Competència per aprendre a aprendre	Qüestionari
8.	Zona de la capella, observació i lectura a partir del lloc on estan	- Entendre que la fortificació era coneguda per la resta del món - Experimentar el sentiment que provocava la construcció	40 minuts	- Competència cultural i artística - Competència en comunicació lingüística - Competència per aprendre a aprendre	Qüestionari
9.	Fort de Marlborough	- Aprenere a destacar allò que és més important d'una explicació - Aprenere a ser autònoms en l'aprenentatge	40 minuts	- Competència en el coneixement i interacció en el món físic - Autonomia i iniciativa personal - Competència cultural i artística - Competència per aprendre a aprendre	Les fotografies i els apunts que hagin anat agafant s'ha d'incloure en la llibreta d'aprenentatge
10.	Torre d'en Penjat	- Aprenere les parts d'una torre de defensa - Saber el perquè de la seva construcció - Aprenere a demanar allò que no els hi ha quedat clar de l'explicació	40 minuts	- Competència en el coneixement i interacció amb el món físic - Autonomia i iniciativa personal - Competència cultural i artística - Competència per aprendre a aprendre	Dibuix i parts de la torre. Anirà annexat a la llibreta d'aprenentatge
DESPRÉS DE LA SORTIDA					
11.	Activitat final després de la visita	- Extreure unes conclusions de tot el procés de l'itinerari	Tota la sessió	- Competència lingüística - Competència per aprendre a	Entrega la llibreta d'aprenentatge

		-Ressaltar el perquè de la importància del patrimoni - Expressar en veu alta els seus pensaments		aprendre	
--	--	---	--	----------	--

FIGURA 2. EXEMPLES DE LOCALITZACIÓ DEL CASTELL DE SANT FELIP, FORT DE MARLBOROUGH I TORRE D'EN PENJAT. FONT *GOOGLE MAPS*.

SITUACIÓ I PERFIL DEL CASTELL DE SANT FELIP

SITUACIÓ DEL FORT DE MARLBOROUGH

SITUACIÓ DE LA TORRE D'EN PENJAT

FIGURA 3. COMPARACIÓ AMB LES FOTOGRAFIES DE LES TRES LOCALITZACIONS AMB LA FOTOGRAFIA AÈRIA DEL 1956. FONT: IDE MENORCA: <http://ide.cime.es/visoride/> [ÚLTIMA VISITA: 21/05/2019].

FIGURA 4. COMPETÈNCIES A TREBALLAR AMB LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 1.

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Percebre l'espai físic des de l'entorn immediat fins a gran escala
	Analitzar la influència de les diferents activitats humanes sobre el món físic
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
	Mostrar interès per participar en la vida cultural
	Mostrar interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL	
Conèixer i aplicar les eines TIC	Emprar habitualment recursos tecnològics disponibles per resoldre problemes reals de manera eficient
	Conèixer les operacions bàsiques de l'ús dels ordinadors
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Reconèixer les pròpies capacitats	Ser conscient d'allò que es sap i del que cal aprendre
Disposar d'un sentiment de competència personal	Acceptar els errors i aprendre d'ells
	Manifestar interès per aprendre

FIGURA 5. PREGUNTES SOBRE LA VISTA AÈRIA DELS DEL CASTELL DE SANT FELIP, DEL FORT DE MARLBOROUGH I DE LA TORRE D'EN PENJAT.

Castell de Sant Felip

- Què veiem?
- Es veu el castell?
- A on es troba? A l'interior? A la costa?
- A quin municipi?
- Què veiem a l'altra banda de la bocana del port?

Fort de Marlborough

- Què veiem?
- Ha canviat l'entorn de la fortificació avui dia respecte al 1956?
- Per què trobes que es va construir en aquest lloc?
- Veus diferències respecte el Castell de Sant Felip?

La torre de defensa d'en Penjat

- Que veiem?
- On està situat?
- Quina forma té?
- Trobes que tenia utilitat? Per què?

FIGURA 6. CHECKLIST PER VALORAR LA PARTICIPACIÓ DELS ALUMNES DURANT L'ACTIVITAT 2

NOMS	HA PARTICIPAT	HA DONAT ARGUMENTS?	HA APORTAR MÉS INFORMACIÓ DESPRÉS D'UN COMPANYY?	ESTÀ ATENT ALS COMPANYYS?	HA UTILITZAT EL VOCABULARI ADEQUAT?	TOTAL
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	

0 → CAP VEGADA/no té respecte pels companys

1 → UN COP/es distreu un poc

2 → DOS COPS/si té respecte pels companys

FIGURA 7. COMPETÈNCIES A TREBALLAR AMB LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 2.

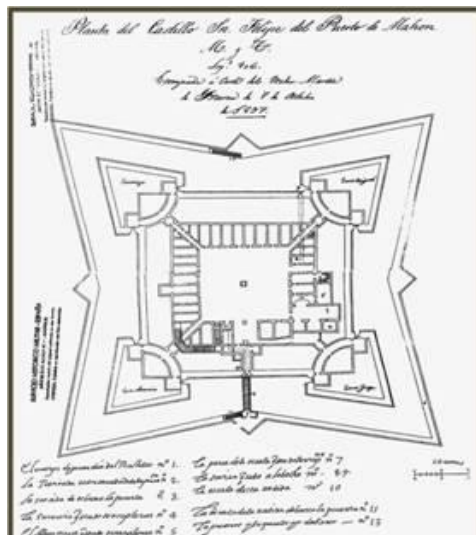
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Expressar oralment missatges, pensaments, vivències emocions i opinions de manera senzilla i a través de diferents textos
	Parlar en públic amb seguretat i confiança
	Iniciar, mantenir i finalitzar converses en diversos contextos comunicatius
Funcionals	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Acceptar els errors i aprendre d'ells
	Manifestar interès per aprendre

FIGURA 8. EXEMPLE D'INFORMACIÓ PER FER L'ACTIVITAT 3 (EXPLICA A UN COMPANYY). EL CAS DEL CASTEL DE SANT FELIP.

ACTIVITAT 3

Llegeix la informació, pots encerclar o subratllar les paraules claus. Després podràs comentar el text amb el teu grup.

INFORMACIÓ DEL CASTELL DE SANT FELIP

FONT: FORNALS VILLALONGA, Francisco., *Castillo de San Felipe en el Puerto de Mahón*, Editorial Menorca, Maó, 2007 (1996), pàg. 29.

FONT: Biblioteca nacional d'Espanya: <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000035331> [última visita: 22/05/2019].

La construcció del Castell de Sant Felip es va iniciar a mitjans del segle XVI com a conseqüència de l'atac turc sofert el 1535 a Maó. Així, es va decidir que s'havia de protegir la costa menorquina. L'enginyer militar encarregat de les primeres traces fou l'italià Giovanni Battista Calvi. El primer recinte contava amb quatre baluards i rodejat per un fossat.

En el segle XVII es feren algunes ampliacions però aquestes no foren gaire importants.

Espanya i Gran Bretanya firmen el Tractat d'Utrecht en la qual Menorca passa a mans dels anglesos al 1713. Així, foren ells qui dugueren la reforma i ampliació més significativa de la fortificació menorquina. Es construïren revellins i contraguàrdies, els quals tenien els seus respectius fossars. El resultat de la planta era de forma d'estrellada.

Aquest castell fou testimoni de les batalles que es dugueren a terme en el segle XVIII entre els anglesos, francesos i espanyols. Mandat a ser destruït el 1782 per part de Carles III d'Espanya.

Avui dia es poden visita el que són les defenses subterrànies del castell, que foren restaurades al 2006.

FIGURA 9. EXEMPLE D'UNA PREGUNTA UTILITZANT L'APLICACIÓ *KAHOOT*.

Question 1 of 1

Full Screen

Per què es va decidir contruir el castell de Sant Felip?

Final question! Think hard - you could win up to **1,000** points!

Per què es va decidir contruir el castell de Sant Felip?

Full Screen

11

Kahoot!

Skip
0
Answers

▲ Per la desprotecció, l'illa havia sofert un atac al 1535

◆ Perquè Menorca volia tenir un castell igual a Mallorca

● Perquè a Ciutadella construïen un nou

FIGURA 10. COMPETÈNCIES A TREBALLAR AMB LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 3.

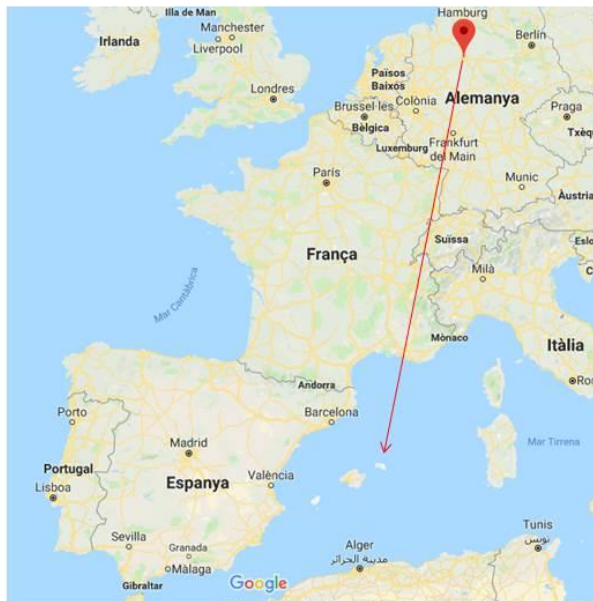
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Manifestar interès per aprendre
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic.	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
	Tenir un coneixement bàsic de les obres i les manifestacions més destacades del patrimoni cultural
	Identificar les relacions bàsiques existents entre les manifestacions artístiques i la societat que les genera
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Saber	Descobrir a través de la lectura altres entorns del saber i de la fantasia i altres idiomes i cultures i respectar-los
Saber ser	Gaudir escoltant i expressant-se de forma oral i escrita
	Tenir confiança en si mateix per expressar-se oralment i per escrit
Discursives	Distingir la informació rellevant de la no rellevant i les informacions implícites en els textos que s'escolten i en els que es llegeixen

	Comprendre missatges orals en diferents situacions comunicatives
--	--

FIGURA 11. DIAPOSITIVES DE L'EXPLICACIÓ DE LA FIGURA DE CHRISTOPH FRIEDRICH HEINRICH LINDEMANN

CHRISTOPH FRIEDRICH HEINRICH LINDEMANN

- Christoph Friedrich Heinrich Lindemann (1749-1816), capellà castrense i resident a Hannover,
- va rebre l'ordre de viatjar a Menorca per fer-se càrrec dels batallons hannoverians de l'illa, el dia 19 d'agost de 1775.
- Tres llibres relacionats amb Menorca:
 - *Diario de un capellán acerca del viaje por mar de las tropas hannoverianas a la isla de Menorca* (1776).
 - *Descripció geogràfica i estadística de l'illa de Menorca* (1786).
 - *Diario del asedio de la fortaleza de San Felipe en la isla de Menorca al 1783*.

- En arribar es va establir al poble de Georgetown, actualment Es Castell, on va romandre fins el 1782.
- A part de les seves funcions religioses, tingué temps per visitar l'illa de Menorca.
- Trobem en aquest autor un fet excepcional, testimoni de primera mà durant el setge que sofriren els anglesos per part dels espanyols en el Castell de Sant Felip.
 - El capellà castrense havia d'abandonar l'illa el 1781 per qüestions de salut, mentre esperava el seu substitut, va veure truncats els seus plans de sortir de l'illa
 - Els anglesos es retiraren cap el Castell de Sant Felip, veient-se atrapat Lindemann dins de la fortalesa.

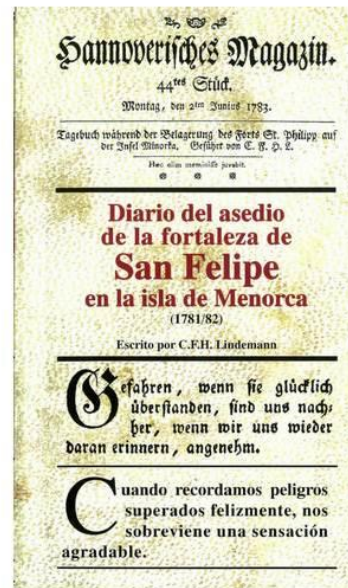

FIGURA 12. COMPETÈNCIES I DEMENSIONS DE L'ACTIVITAT 4.

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Manifestar interès per aprendre
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Distingir la informació rellevant de la no rellevant i les informacions implícites en els textos que s'escolten i en els que es llegeixen
TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL	
Conèixer i aplicar les eines TIC	Emprar habitualment recursos tecnològics disponibles per resoldre problemes reals de manera eficient
	Conèixer les operacions bàsiques de l'ús dels ordinadors

FIGURA 13. TEXTOS SOBRE EL SETGE DE MENORCA, DEL LLIBRE LINDEMANN., C.F.H., DIARIO DEL ASEDIO DE LA FORTALEZA DE SAN FELIPE EN LA ISLA DE MENORCA, INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS, MAÓ, 2004 (1783).

TEXT 1

Martes, 21 de agosto. *La pasada noche entró el “Antonio de Padua”, un barco corsario menorquín al mando del capitán Amengual, con una presa hecha a los españoles. Este consiguió burlar el bloqueo naval que la flota enemiga ejercía sobre nuestra isla y llegar indemne. Poco más tarde también arribaron un barco genovés otro imperial alemán. En nuestra situación actual sus cargas nos venían de perlas. Fondearon en la bocana del Puerto bajo la protección de nuestros cañones. Pàg. 99.*

TEXT 2

Jueves, 11 de octubre. *Hoy nuestra guarnición ha emprendido una exitosa incursión al cabo de la Mola(...). Una lancha cañonera a remos llamado “Lemmon”, apoyaba esta operación, apostándose cerca de la lengua de tierra o istmo que une el cabo de la Mola con los montes de Felipet. Des de allí, a fuego de cañón, le cortaba al enemigo la retirada, a la vez que impedía la llegada de refuerzos (...). Pàg. 185.*

TEXT 3

Jueves 31 de enero. *Esta noche, el enemigo ha estado tranquilo, pero por la mañana ha vuelto abrir un intenso fuego a intervalos. Una bomba cayó en el alojamiento del capitán Wilkies. Los oficiales allí presentes buscaron protección bajo la escalera de la cocina. La bomba estalló, derrumbó la escalera y los sepultó bajo los escombros, de tal manera que sólo a duras pensad pudieron salir de allí. Otra cayó en el arsenal y empezó a arder. Justo en este momento estaba allí el capitán Schulze, quien, por suerte, descubrió el fuego, pudiéndose sofocarlo con rapidez. Hoy hemos tenido granizo y lluvia (...). Pàg. 389.*

TEXT 4

Lunes 4 de febrero. *La noche pasada abrimos un intenso fuego por última vez, y, alrededor de las 9 de la mañana, sacamos la bandera blanca. De inmediato, el enemigo también hizo un alto al fuego, no sin matar antes, con el último tiro, a uno de nuestros granaderos (...). A continuación, se envió al teniente von Linsing a Mahón con una carta del gobernador Murray para el Duque de Crillon (...). Pàg. 395.*

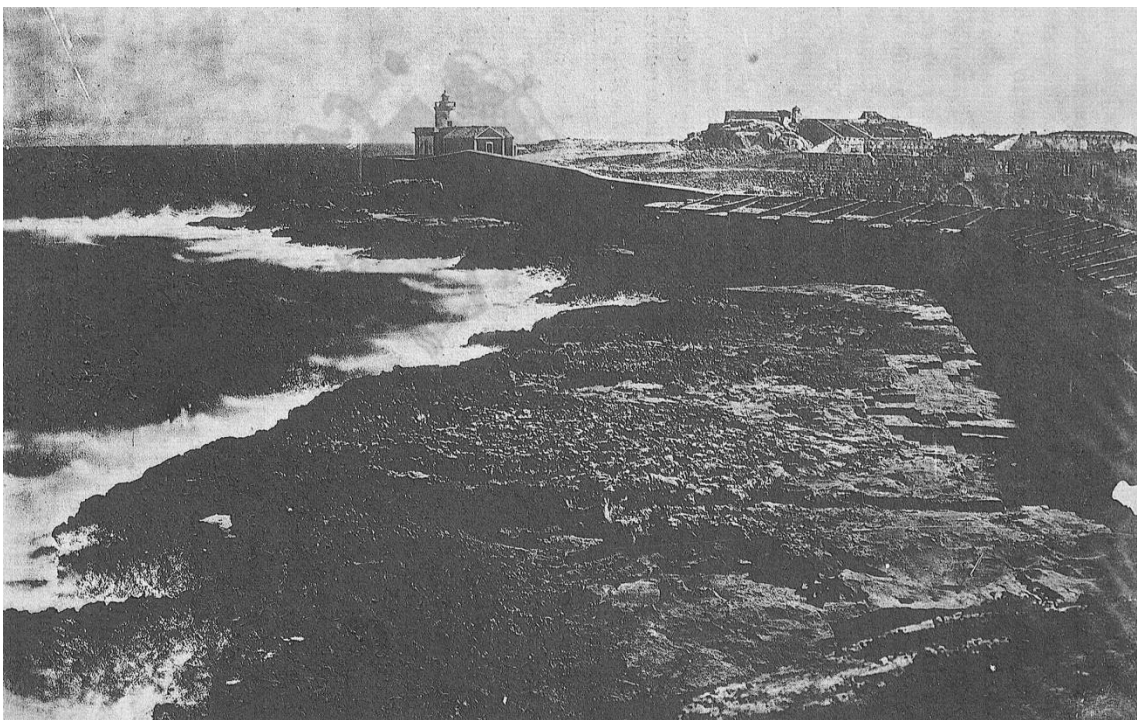
FIGURA 14. LES COMPETÈNCIES I LES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 5

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Manifestar interès per aprendre
	Tenir voluntat per superar els obstacles i per afrontar nous reptes d'aprenentatge
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Aprendre de i amb els altres
	Relacionar els continguts que s'han d'aprendre amb els aprenentatges previs i amb l'experiència personal
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Distingir la informació rellevant de la no rellevant i les informacions implícites en els textos que s'escolten i en els que es llegeixen
	Analitzar de manera crítica la informació obtinguda
	Parlar en públic amb seguretat i confiança

FIGURA 15. LA FOTOGRAFIA DE FEMENÍAS I EL GRAVAT DE GASTON VUILLIER, ACTIVITAT DEL BALUARD.

FONT: VUILLIER, Gaston., *Les illes oblidades. Viatge a les Balears*, Palma de Mallorca, Moll, 1973 (1893), pàg. 171.

FONT: Revista *Menorca artística*, nº2, 1903, pàg. 18.

FIGURA 16. COMPETÈNCIA DE L'ACTIVITAT DEL BALUARD EN COMPARACIÓ A LA REALITAT.

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Percebre l'espai físic des de l'entorn immediat fins a gran escala
	Analitzar la influència de les diferents activitats humanes sobre el món físic
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
	Mostrar interès per participar en la vida cultural
	Mostrar interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Reconèixer les pròpies capacitats	Ser conscient d'allò que es sap i del que cal aprendre
Disposar d'un sentiment de competència personal	Acceptar els errors i aprendre d'ells
	Manifestar interès per aprendre

FIGURA 17. QÜESTIONS QUE HAN DE SER CONTESTADES DURANT LA VISITA DE LES GALERIES DEL CASTELL DE SANT FELIP

NOM.....

DATA.....

FITXA SOBRE LES GALERIES DEL CASTELL DE SANT FELIP

Escolta i contesta les següents preguntes:

1. A on ens trobem?

2. Quina funció tenia aquest espai?

3. De quina manera es podia defensar el castell a partir d'aquest lloc?

4. Quins escenaris veié el Castell de Sant Felip en el segle XVIII?

5. Has vist un pou? Com és?

6. Per què en unes de les estances hi ha una escenificació amb llits?

7. Per què penses que les galeries encara perduren i el castell no?

8. Què has trobat més interessant del que ens ha explicat el guia?

FIGURA 18. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT DE LA VISITA GUIADA PER LES GALERIES.

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Percebre l'espai físic des de l'entorn immediat fins a gran escala
	Analitzar la influència de les diferents activitats humanes sobre el món físic
Posar en pràctica els processos propis de la indagació científica	Identificar i plantejar problemes rellevants i formular preguntes
	Fer observacions directes o indirectes, registrar-les i interpretar-les.
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
	Mostrar interès per participar en la vida cultural
	Mostrar interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Reconèixer les pròpies capacitats	Ser conscient d'allò que es sap i del que cal aprendre
Disposar d'un sentiment de competència personal	Manifestar interès per aprendre

FIGURA 19. FRAMENTS DE TEXTOS DE VIATGERS DEL SEGLE XIX QUE PARLEN DEL CASTELL DE SANT FELIP.

TEXT 1

WOODRUFF, Samuel., *Journal of tour to Malta, Greece, Asia Minor, Cartage, Algiers, Port Mahon and Spain in 1828*, Cooke and Co, Jartford, 1831, pàg. 218 i 228.

(...)En el lado oeste estaba la fortaleza de San Felipe, construido en tiempos de Carlos V. Llamado el segundo Gibraltar, fue explotado por orden del gobierno español en 1783 (...). Desembarcamos nuestro bote en la fortaleza de San Felipe, i vimos las ruinas de esta formidable fortaleza. (...) Las excavaciones subterráneas en la roca sólida, que fueron parcialmente destruidas en la explosión, permanecen para asombrar al viajero (...).

TEXT 2

JONES, George., *Sketches of naval life, with notices of men, manners and scenery on the shores of the Mediterranean ina series of letters from the “Brandywine” and “Constitution”*, vol 1., Hezekiah home, New Haven,1829, pàg. 69-70.

San Felipe, un lugar de gran importancia, en los días de su gloria. Los ingleses han tenido dos veces posesión de la isla (...). Su majestad de España, no convirtió su espada en arada, pero ha convertido su fortificación más fuerte en campos de trigo.

TEXT 3

CARR, John., *Descriptive travels in the southern and eastern parts of spain and the Balearic isles in the year 1809*, London, 1811, pàg. 373-374.

Antes de salir de la isla, visité las ruinas del entonces célebre Fuerte de San Felipe, (...). Esta fortaleza fue derribada por orden del gobierno español en 1805, y presenta una gran escena de estragos y destrucción. Consiste en murallas rotas, reductos, bastiones, revistas i cuarteles, que caen en una confusión caótica y que son dignos de la atención del viajero.

TEXT 4

WINES, Enoch Coos., *Two years and a half in the navy; or, journal of a cruise in the Mediterranean and Levant, on board the U.S. frigate Constellation in 1820, 1830, 1831*, Carey & Lea, Philadelphia, 1832, pàg. 114.

La fortificación situada a su izquierda al entrar en el puerto, conocida por el nombre de San Felipe, que una vez pudo rivalizar en extensión, belleza y fuerza a Malta (...). Las galerías

excavadas eran lo suficientemente amplias como para recibir provisiones militares para el suministro de una guarnición numerosa durante muchos años. Sin embargo, solo Babilonia, puede estar en un estado de desolación más completa que el fuerte en la actualidad. Fue destruida hace unos años por orden del gobierno español, el cual, si no hubiera cometido un acto tan impolítico y malvad, habría salvado muchos reproches.

**FIGURA 20. QÜESTIONS SOBRE ELS TEXTOS LLEGITS ANTERIORMENT I LA REFLEXIÓ
A PARTIR DEL QUE ES SENT EN EL LLOC QUE VEIEM.**

NOM:.....

DATA:.....

Activitat Castell de Sant Felip, zona de la capella

Llegeix els textos i observa el paisatges. Després contesta les preguntes fent una reflexió:

- Trobes, pel que diuen els diferents autors, que aquest lloc va ser important?
- Creus que el Castell de Sant Felip dominava tota la bocana del port? Per què?
- Si tanques els ulls i imagines la construcció quin adjectiu et ve el cap? Per què?
- Des del lloc on et trobes, que veus? Ho pots dibuixar de forma esquemàtica?
- Ara que has contemplat el paisatge, i has descrit el que veus, pots imaginar el que devia contemplar un home del segle XVIII en el mateix lloc que et trobes tu?

FIGURA 21. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS EN L'ACTIVITAT DE LA CAPELLA, EN EL CASTELL DE SANT FELIP.

COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar interès per participar en la vida cultural
	Mostrar interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Saber	Descobrir a través de la lectura altres entorns del saber i de la fantasia i altres idiomes i cultures i respectar-los
Discursives	Distingir la informació rellevant de la no rellevant i les informacions implícites en els textos que s'escolten i en els que es llegeixen
	Analitzar de manera crítica la informació obtinguda.
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Reconèixer les pròpies capacitats	Ser conscient d'allò que es sap i del que cal aprendre

FIGURA 22. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT RELACIONADA AMB EL FORT DE MARLBOROUGH

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Analitzar la influència de les diferents activitats humanes sobre el món físic
AUTONOMIA I INICITIVA PERSONAL	
Adquirir i aplicar valors o actituds personals	Tenir capacitat d'escollir, de calcular i assumir riscos i d'afrontar problemes
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
	Mostrar interès per participar en la vida cultural
	Mostrar interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Reconèixer les pròpies capacitats	Ser conscient d'allò que es sap i del que cal aprendre

Disposar d'un sentiment de competència personal	Manifestar interès per aprendre
---	---------------------------------

FIGURA 23. COMPETÈNCIES I DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT QUE ES REALITZARÀ EN LA TORRE D'EN PENJAT.

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Analitzar la influència de les diferents activitats humanes sobre el món físic
AUTONOMIA I INICITIVA PERSONAL	
Adquirir i aplicar valors o actituds personals	Tenir capacitat d'escollir, de calcular i assumir riscos i d'afrontar problemes
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar interès per participar en la vida cultural
	Mostrar interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Reconèixer les pròpies capacitats	Ser conscient d'allò que es sap i del que cal aprendre
Disposar d'un sentiment de competència personal	Manifestar interès per aprendre

FIGURA 24. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS RELACIONADES AMB L'ACTIVITAT FINAL DE LA SORTIDA

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Tenir confiança en si mateix i perspectives d'èxit
	Acceptar els errors i aprendre d'ells
	Manifestar interès per aprendre
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Desenvolupar hàbits d'esforç i responsabilitat en la feina
Organitzar i planificar els aprenentatges i la pròpia feina	Planificar i organitzar les activitats i temps de forma efectiva
COMPETÈNCIA EN COMUNICACÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Elaborar textos escrits seguint les passes pròpies de la producció: planificació, elaboració, d'esborranys, revisió i correcció de l'escrit

9.2. ANNEX 2. MATERIALS DE L'ITINERARI PER LA MENORCA MUSULMANA: CASTELL DE SANTA ÀGUEDA, CENTRE DE CIUTADELLA I ELS ELEMENTS ETNOLÒGICS

FIGURA 1. RELACIÓ DE LES ACTIVITAT A REALITZAR DURANT L'ITINERARI: EL LLIGAM DE MENORCA AMB EL SEU PASSAT MUSULMÀ: ITINERARI PER LA ZONA DEL PONENT DE L'ILLA (CIUTADELLA I FERRERIES).

Nº	NOM	OBJECTIUS	DURACIÓ	COMPETÈNCIES A TREBALLAR	AVALUACIÓ
ABANS DE LA SORTIDA					
1.	Localització dels diferents punts de la sortida	<ul style="list-style-type: none"> - Saber localitzar on van - Interpretar un mapa - Interpreta una visita aèria 	10 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Competència en comunicació lingüística 	<i>Checklist</i>
2.	Repasar i reflexionar el que ja saben sobre el tema	<ul style="list-style-type: none"> - Aprendre a recórrer als propis recursos i aprenentatge anteriors 	15 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Competència en comunicació lingüística 	<i>Checklist</i>
3.	Observació i reflexió dels elements que s'aniran a visitar	<ul style="list-style-type: none"> - Aprendre a observar per analitzar el patrimoni - Tenir un primer contacte amb els elements a visitar 	15 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Competència en comunicació lingüística - Competència cultural i artística 	<i>Checklist</i>

4.	Explicació de l'elaboració d'una història	<ul style="list-style-type: none"> - Ser capaços d'introduir conceptes apresos dins una narració - Interioritzar elements apresos durant l'itinerari 	10 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència aprendre a aprendre - Competència en comunicació lingüística - Competència cultural i artística 	Entrega de la redacció i correcció d'aquesta
DURANT LA SORTIDA					
5.	Gimcana de recerca de dos materials (moneda i ceràmica) a Santa Àgueda.	<ul style="list-style-type: none"> - Treballar en equip - Utilitzar l'instint i els aprenentatges que es saben 	30 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Autonomia i iniciativa personal 	No hi ha un instrument d'avaluació, però si hi ha un mal comportament o un lleig entre companys ho anotarem i es tindrà en compte per la nota d'actitud
6.	Descripció i dibuix de la moneda i la ceràmica musulmana	<ul style="list-style-type: none"> - Tocar i veure materials d'èpoques anteriors - Identificar les diferències amb els nostres objectes 	10 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència en aprendre a aprendre - Competència cultural i artística 	Entrega de la descripció i dibuix que faran
7.	Comparació de Santa Àgueda amb un gravat de l'Arxiduc	<ul style="list-style-type: none"> - Entendre el pas del temps - Conèixer diferents fonts que ens ajuden a saber més coses del passat - Reflexionar sobre la transformació del patrimoni 	20 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència en el coneixement i interacció amb el món físic - Competència cultural i artística - Competència per aprendre a aprendre 	Entrega de les preguntes.
8.	El tram urbà de Ciutadella	<ul style="list-style-type: none"> - Entendre que les ciutats són elements que creixen i canvien - Veure el tram que queda musulmà 	15 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic - Competència cultural i artística 	Entrega de les preguntes

9.	La torre-campanar de la Catedral de Menorca, restes de l'antic minaret i fitxa de les construccions.	<ul style="list-style-type: none"> - Veure les últimes restes de l'antiga mesquita - Reconèixer el que és un minaret - Veure la reutilització de les diferents cultures 	30 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència cultural i artística - Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic - Competència per aprendre a aprendre - Competència social i ciutadana 	Entrega de les fotografies amb la descripció i fitxa de les construccions
10.	Visitar els elements etnològics	<ul style="list-style-type: none"> - Conèixer les diferents parts dels elements etnològics - Conèixer tres tipologies d'elements etnològics - Saber perquè es feien servir un aljub, una sínia i una marjada 	40 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Competència cultural i artística 	Entrega de les fitxes amb els noms
DESPRÉS DE LA SORTIDA					
11.	Taller sobre la cultura musulmana	<ul style="list-style-type: none"> - Conèixer diferents realitats - Enriquir-se a partir d'altres cultures - Aprendre a respectar el que té creences i maneres de viure diferents a nosaltres 	Tota la sessió	<ul style="list-style-type: none"> - Competència social i ciutadana - Autonomia i iniciativa personal 	Entrega dels materials treballats durant l'itinerari. El taller es valorarà l'actitud a partir d'un <i>checklist</i>

FIGURA 2. LOCALITZACIÓ DELS ELEMENTS A VISITAR, ACTIVITAT 1. FONT: *GOOGLE MAPS*.

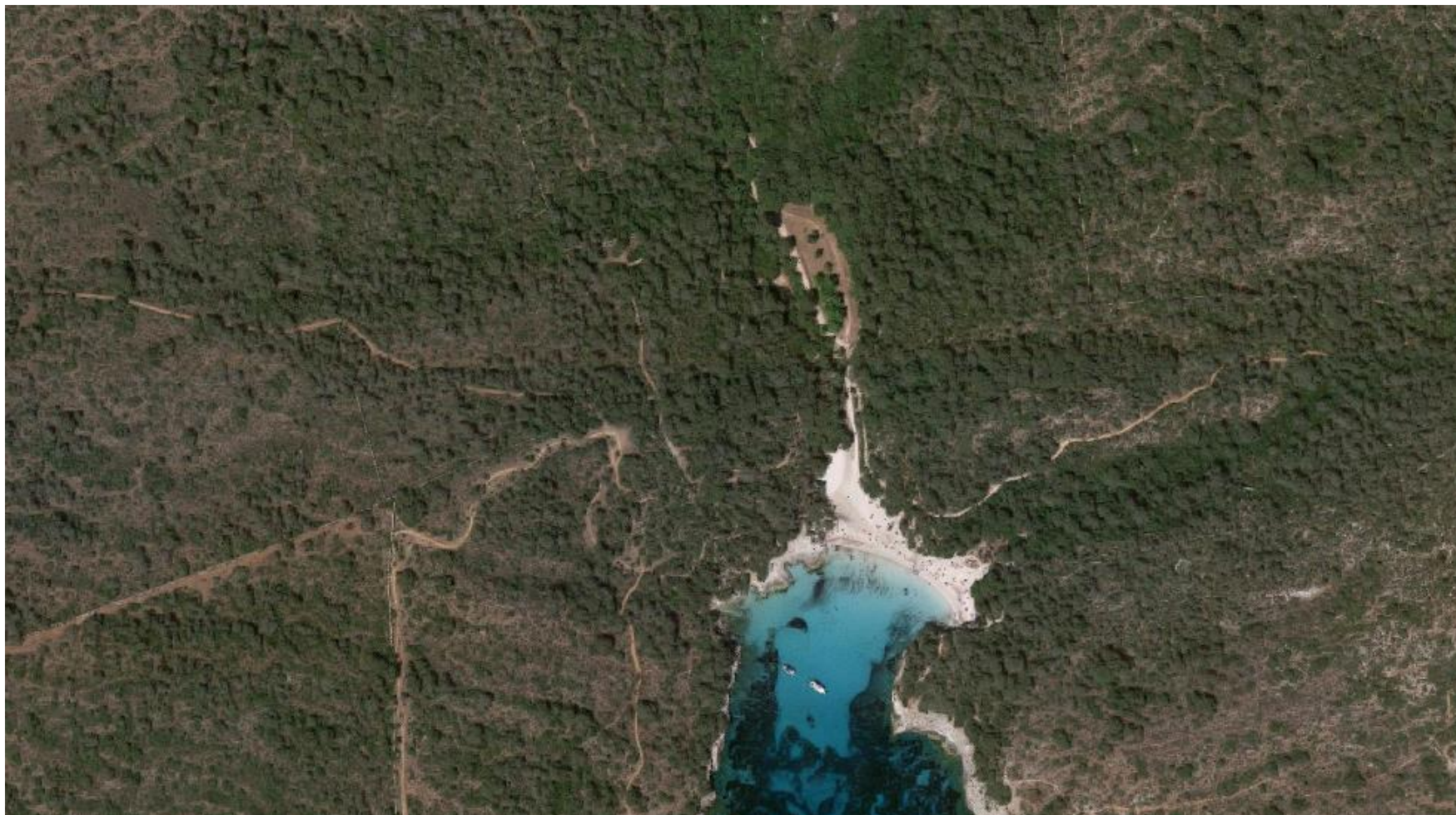
Castell de Santa Àgueda

Centre de Ciutadella

Cala en Turqueta

Cementiri de Ferreries

FIGURA 3. CHECKLIST DE L'ACTIVITAT 1.

NOM	HA PARTICIPAT?	HA ESTAT ATENT ALS COMPANYS	HA ESPERAT EL SEU TORN PER PARLAR?	EL QUÈ HA DEMANAT O COMENTAT TÉ A VEURE AMB EL QUÈ ESTEM TRACTANT?	HA UTILITZAT VOCABULARI QUÈ HEM VIST DURAN AQUEST TEMA?	TOTAL
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	

0→ No 1→ Un cop/casi sempre 2→ Dos cops/Sempre

FIGURA 4. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 1

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Reconèixer les pròpies capacitats	Ser conscient d'allà que es sap i del que cal aprendre
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Mostrar curiositat per plantejar-se interrogants
	Aprendre de i amb els altres
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Expressar oralment missatges, pensaments, vivències, emocions i opinions de manera senzilla i a través de diferents textos
	Parlar en públic amb seguretat i confiança

FIGURA 5. LES COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 2

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Mostrar curiositat per plantejar-se interrogants
	Aprendre de i amb els altres
	Relacionar els continguts que s'han d'aprendre amb els aprenentatges previs i amb l'experiència personal
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Expressar oralment missatges, pensaments, vivències, emocions i opinions de manera senzilla i a través de diferents textos
	Parlar en públic amb seguretat i confiança

FIGURA 6. FOTOGRAFIES DEL CASTELL DE SANTA ÀGUEDA, CIUTADELLA, TORRE-CAMPANAR DE LA CATEDRAL I DIBUIXOS D'UNA SÍNIA, MARJADA I UN ALJUB. IMATGES QUE SERVIRIEN PER FER LA PRESENTACIÓ DE L'ACTIVITAT 3.

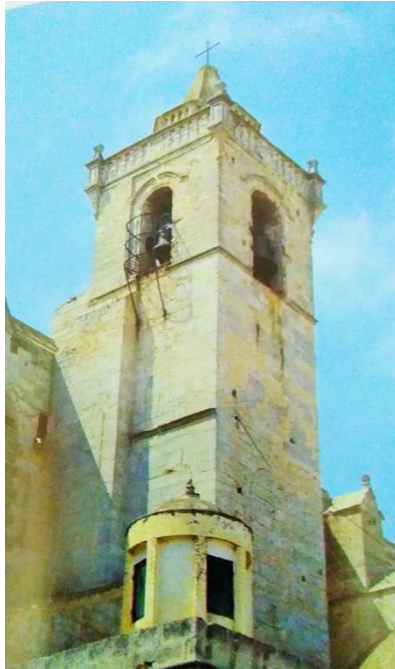
Imatges de Santa Àgueda. Font: treball de camp

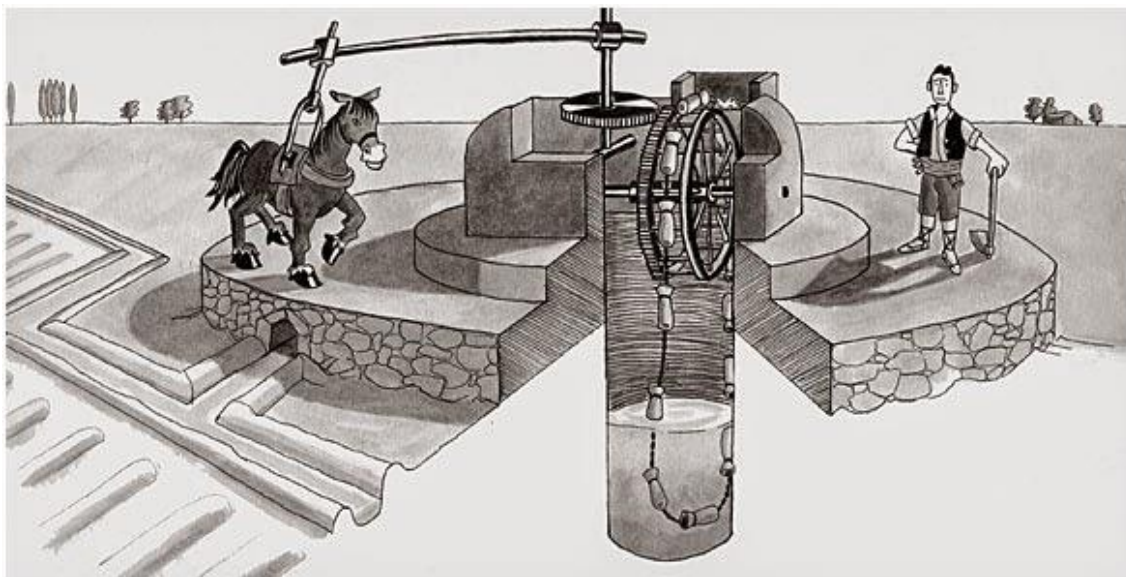
Catedral de Ciutadella. Font: JULIÀ I SEGUÍ, Gabriel., *La Seu de Menorca: aproximació històrica*, Nura, , Menorca, 1990, pàg. 35.

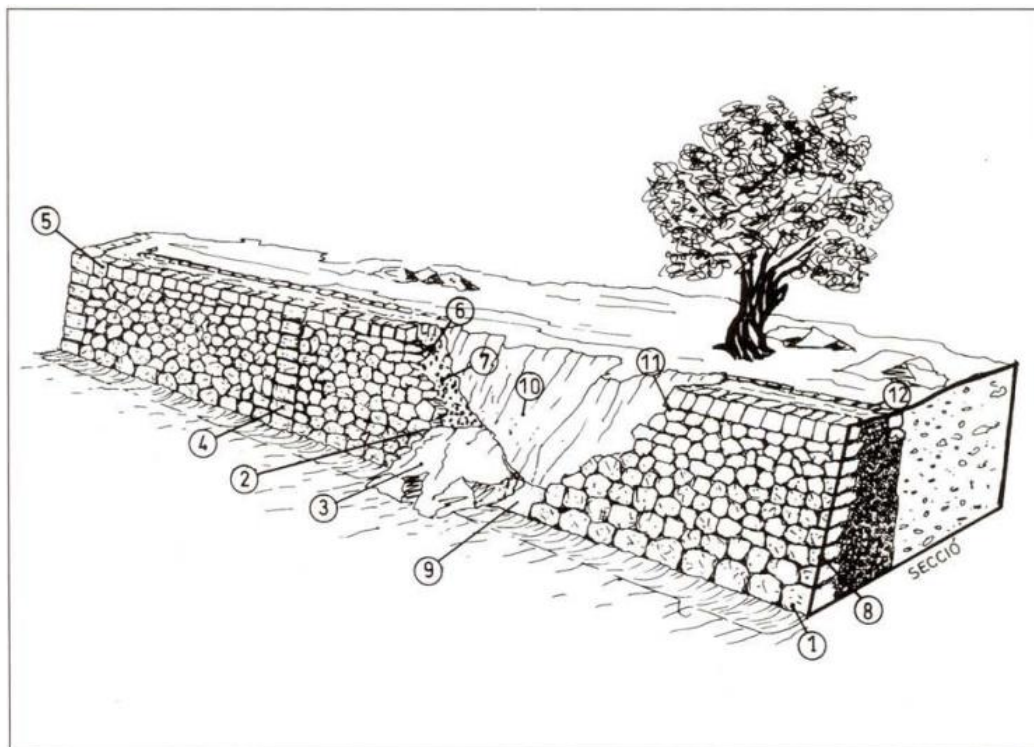
Imatge centre històric. Font: *Google Maps*

Dibuix d'una sínia. Font: <http://antropologiames.blogspot.com/2015/04/la-bruixa-de-la-sinia-de-rovireta.html> [última visita: 22/05/2019]

Dibuix marjada. Font: Consell de Mallorca, <http://www2.conselldemallorca.cat/media/15171/pedraensec.pdf> [última visita: 22/05/2019]

Dibuix aljub. Font: Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera <http://www.eeif.es/veus/aljub/>
[última visita: 22/05/2019]

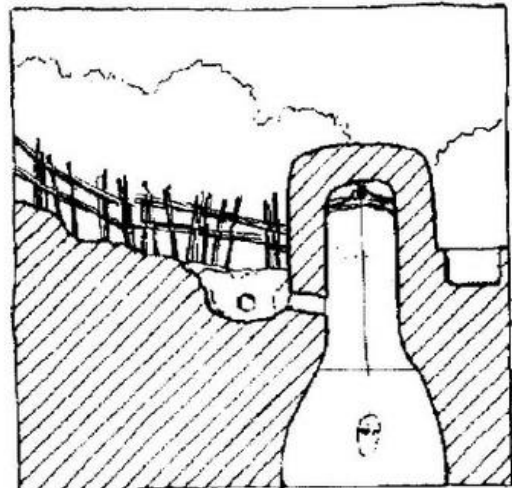
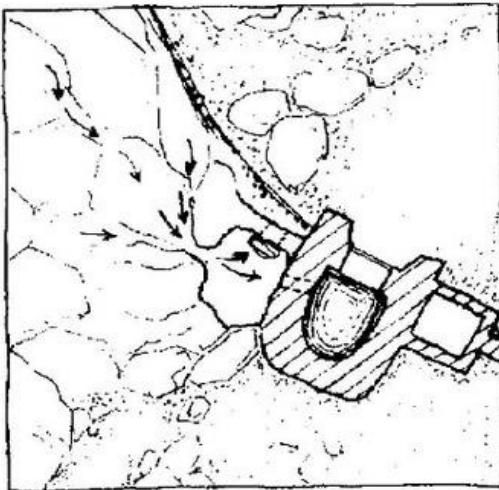
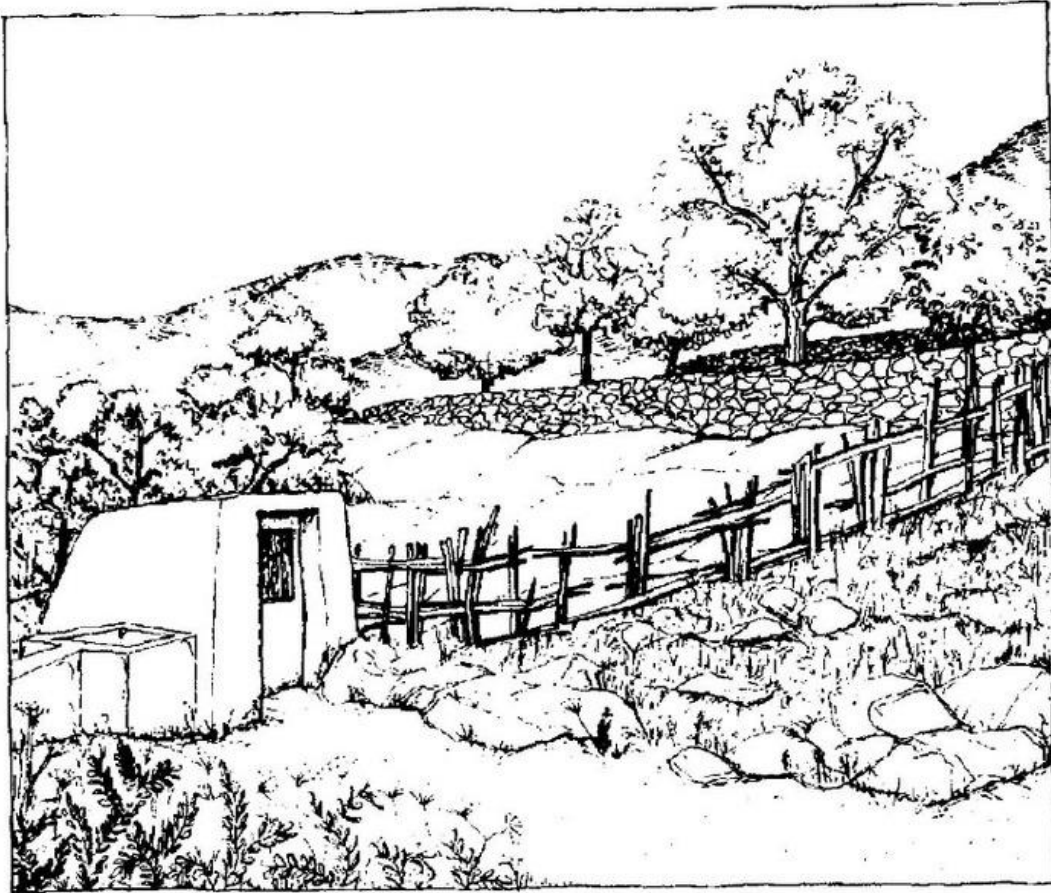

FIGURA 7. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 3

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Aprendre de i amb els altres
	Relacionar els continguts que s'han d'aprendre amb els aprenentatges previs i amb l'experiència personal
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Expressar oralment missatges, pensaments, vivències, emocions i opinions de manera senzilla i a través de diferents textos
	Parlar en públic amb seguretat i confiança
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostra una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
	Mostra interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs

FIGURA 8. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 4.

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Relacionar els continguts que s'han d'aprendre amb els aprenentatges previs i amb l'experiència personal
Organitzar i planificar els aprenentatges i la pròpia feina	Planificar i organitzar les activitats i el temps de forma efectiva
	Revisar els treballs per millorar-los
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Escriure textos d'intenció literària valorant els recursos expressius que ofereix aquest ús del llenguatge
	Generar idees.
	Adoptar decisions sobre les pròpies produccions
	Donar coherència i cohesió al discurs
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostra una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
	Mostra interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs

ACTIVITATS DURANT LA SORTIDA

FIGURA 9. CASTELL DE SANTA ÀGUEDA GIMCANA.

PISTA INICIAL: Soc de pedra i circular, allà trobaràs la següent passa.

PISTA 1. La pròxima peça del trencaclosques està a cinc passes al nord de la construcció que serveix per recollir aigua.

PISTA 2. Si em vols trobar, has d'anar un lloc que serveix per entrar i per sortir.

PISTA 3. Si fas dues passes a la dreta, 10 endavant, 2 a l'esquerra i 2 cap enrere alguna cosa has de trobar.

PISTA FINAL. Estic a un lloc que serveix a l'estiu per resguardar-se de la calor. Cerca la part més elevada i allà em trobaràs.

FIGURA 10. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT DE LA GIMCANA.

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Tenir confiança en si mateix i perspectives d'èxit
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL	
Liderar projectes	Relacionar-se, cooperar i treballar en equip de manera cooperativa i flexible
	Comunicar als altres les pròpies idees i decisions així com valorar les idees dels altres

FIGURA 11. RÈPLIQUES DE LES PECES MUSULMANES QUE UTILITZARÍEM PER FER LA TASCA EN EL CASTELL DE SANTA ÀGUEDA.

CADUF. Font: Museu de Menorca :
<https://www.museudemenorca.com/ca/colleccio/item/caduf/122018>

DIRHAM. FONT. MOLL MERCADAL, Bernat., «Contribució a l'estudi de la circulació monetària a la Menorca Musulmana» a *Meloussa* 3, 1994, pàg. 48.

6

FIGURA 12. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 2 DE LA VISITA A SANTA ÀGUEDA

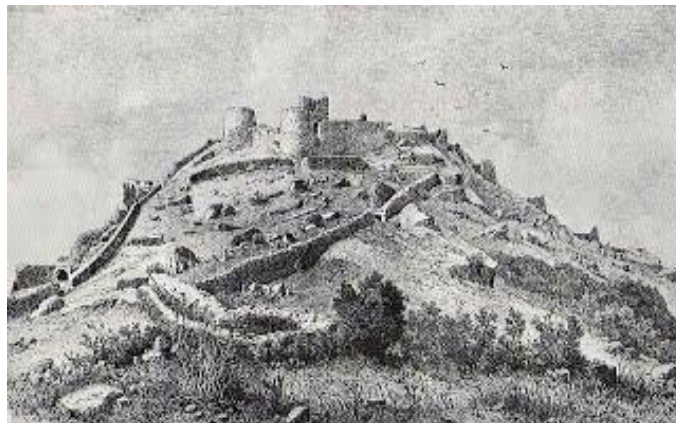
COMPETÈNCIA EN APRENDRE A APRENDRE	
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Utilitzar diverses habilitats per obtenir informació i transformar-la en coneixement propi
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostra una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
	Mostra interès per participar en la vida cultural
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Tenir coneixements bàsics de les obres i les manifestacions més destacades del patrimoni cultural
	Identificar les relacions bàsiques existents entre les manifestacions artístiques i la societat que les genera

FIGURA 13. QÜESTIONS SOBRE LA COMPARACIÓ DEL PASSAT I PRESENT. LES VIVÈNCIES DE CADA UN DELS ALUMNES

NOM.....

DATA.....

Contempleu el paisatge del passat amb aquest gravat i el paisatge d'avui i contesteu a les preguntes.

Font: SALVADOR, LUÍS., *Las Baleares descrites por la palabra y el dibujo Menorca*, La Foradada, Palma, 2000, pàg. 186.

1. Podries dir quines diferències veus entre la imatge actual i la de l'Arxiduc?
2. Descriu amb tres adjectius la sensació que et dona quan mires la imatge de l'Arxiduc.
3. Descriu amb tres adjectius la sensació que et dona quan mires la imatge actual de Santa Àgueda.
4. Trobes que és important tenir en consideració aquests tipus de fonts per conèixer millor el passat?
5. Quina relació té aquest castell amb la història de Menorca?
6. Trobes que aquest patrimoni, tot i el seu estat de ruïna mereix ser conservat? Per què?
7. Esmenta aquella cosa que t'hagi impactat més d'aquest lloc.

FIGURA 14. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS EN L'ACTIVITAT DE COMPARACIÓ DEL PASSAT I DEL PRESENT DE SANTA ÀGUEDA.

COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Percebre l'espai físic des de l'entorn immediat fins a gran escala
	Analitzar la influència de les diferents activitats humanes sobre el món físic
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques.	Mostrar una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
	Mostrar interès per participar en la vida cultural
	Mostrar interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Reconèixer les pròpies capacitats	Ser conscient d'allò que es sap i del que cal aprendre
Disposar d'un sentiment de competència personal	Acceptar els errors i aprendre d'ells
	Manifestar interès per aprendre

FIGURA 15. PREGUNTES RELACIONADES AMB EL TRAM URBÀ DE CIUTADELLA MUSULMANA

NOM.....

DATA.....

Mentre ens movem pels carrers del centre de Ciutadella, contesta les següents preguntes:

1. Els carrers pels quals camines, quina forma tenen?

2. A què ens referim quan parlem de traçat urbà?

3. Per què trobes que són tant estrets i avui dia es fan els carrers tan amples?

4. Què és el que més et crida l'atenció d'aquest traçat?

FIGURA 16. COMPETÈNCIE I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT DEL TRAM URBÀ DE CIUTADELLA MUSULMANA

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Utilitzar diverses habilitats per obtenir informació i transformar-la en coneixement propi
	Relacionar els continguts que s'han d'aprendre amb els aprenentatges previs i amb l'experiència personal
COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I LA INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Percebre l'espai físic des de l'entorn immediat fins a gran escala
	Moure's en l'espai i resoldre situacions en què intervenen objectes i la seva posició
	Analitzar la influència de les activitats humanes sobre el món físic
Posar en pràctica els processos propis de la indagació científica	Fer observacions directes o indirectes, registrar-les i interpretar-les
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Identificar les relacions bàsiques existents entre les manifestacions artístiques i la societat que les genera

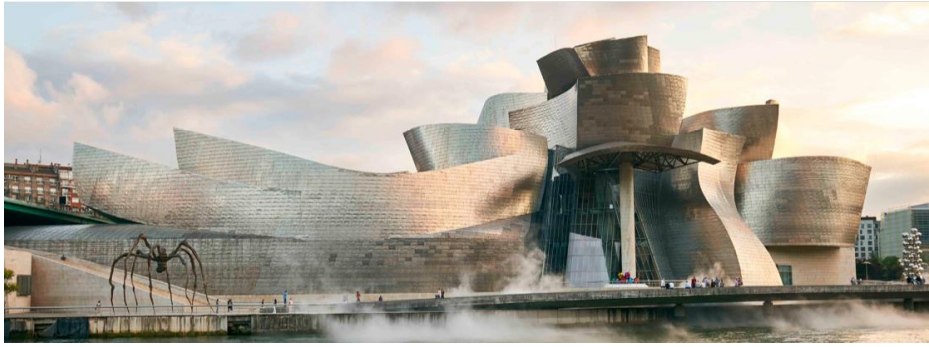
FIGURA 17. PROPOSTA DE FITXA DE COMPARACIÓ D'EDIFICIS. FONTS: pàgines oficials dels edificis.

NOM.....

DATA.....

Observa les següents imatges i digues quines trobes que són musulmanes.

Pàgines webs de les fotografies:

Mesquita de Còrdova: <https://mezquita-catedraldecordoba.es/>

Catedral de Burgos: <http://catedraldeburgos.es/>

Hagia Sofia: <https://ayasofyamuzesi.gov.tr/en>

Museu Guggenheim de Bilbao: <https://www.guggenheim-bilbao.eus/>

FIGURA 18. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT DE LA VISITA AL MINARET I DE LA FITXA.

COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Identificar les relacions bàsiques existents entre les manifestacions artístiques i la societat que les genera
	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i la cultura
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar una actitud oberta, respectuosa i crítica cap a la diversitat d'expressions artístiques
COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I LA INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Posar en pràctica els processos propis de la indagació científica	Fer observacions directes o indirectes, registrar-les i interpretar-les
COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Utilitzar diverses habilitats per obtenir informació i transformar-la en coneixement propi
	Relacionar els continguts que s'han d'aprendre amb els aprenentatges previs i amb l'experiència personal

FIGURA 19. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT RELACIONADA AMB ELS ELEMENTS ETNOLÒGICS: SÍNIA, MARJADA I ALJUB.

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Utilitzar diverses habilitats per obtenir informació i transformar-la en coneixement propi
	Aplicar els nous coneixements i capacitats a situacions semblants i contextos diversos
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar interès per participar en la vida cultural
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Trobar fonts, formes i vies de comprensió de les formes de l'art i de la cultura.
	Identificar les relacions bàsiques existents entre les manifestacions artístiques i la societat que les genera
	Percebre, comprendre i enriquir-se amb diferents realitats i produccions del món de l'art i de la cultura
COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA	
Comprendre la realitat social	Comprendre l'aportació que les diferents cultures han fet a l'evolució i progrés de la humanitat
	Mostrar un sentiment de ciutadania global compatible en la identitat local

SESSIÓ DESPRÉS DE LA SORTIDA

FIGURA 20. GRAELLA PER TENIR EN COMPTE L'ACTITUD DELS ALUMNES DAVANT EL TALLER SOBRE LA CULTURA MUSULMANA

NOM	Presta atenció a l'explicació	Mostra interès sobre les explicacions fent preguntes	Fa alguna senyal de desaprovació sobre el que s'està explicant	Contesta les preguntes que fa el responsable de l'explicació	Aporta algun comentari interessant en el relat?	TOTAL
	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	
	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	
	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	
	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	
	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	
	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	Sí/ No	

Sí → 1 punt No → 0 punts. Es valora sobre 5 l'activitat.

FIGURA 21. LES COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DEL TALLER SOBRE LA CULTURA MUSULMANA

COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA	
Comprendre la realitat social	Entendre els trets de la societats actuals, la creixent pluralitat i el seu caràcter evolutiu
Utilitzar el judici ètic per prendre decisions	Saber posar-se al lloc dels altres i comprendre el punt de vista
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL	
Adquirir i aplicar valors i actituds personals	Adquirir confiança en un mateix i autoestima
	Exercir l'autocrítica i el control emocional

9.3. ANNEX 3. MATERIALS DE L'ITINERARI DELS FARS

FIGURA 1. RELACIÓ DE LES ACTIVITAT A REALITZAR DURANT L'ITINERARI: *Els fars de Menorca, la seva vinculació amb el territori i el perill de conservació d'aquests*

Nº	NOM	OBJECTIUS	DURACIÓ	COMPETÈNCIES A TREBALLAR	AVALUACIÓ
ABANS DE LA SORTIDA					
1.	Localitzar i contestar les preguntes	- Saber localitzar on van - Interpretar un mapa	15 minuts	- Competència per aprendre a aprendre - Tractament de la informació i competència digital	Qüestionari
2.	Explicació dels fars	- Fer una primera aproximació dels fars als alumnes	10 minuts		
3.	Visualització del vídeo al qual parlen dos faroners i debat	- Conèixer l'experiència dels faroners - Saber alguna cosa més del far de l'illa de l'Aire, el qual no visitarem - Reflexionar sobre el document que acaben de veure	20 minuts	- Tractament de la informació i competència digital - Competència en comunicació lingüística - Competència cultural i artística	<i>Checklist</i>
4.	Visita virtual pel far de Portopí	- Conèixer un altre tipus de far - Veure elements que després treballarem durant la sortida	5-10 minuts		

DURANT LA VISITA					
5.	Dibuixar i escriure 5 mots que sentin en veure el paisatge. Activitat creativa que a més utilitzarà un fragment del llibre <i>Els 5 fars</i> sobre Favàritx	<ul style="list-style-type: none"> - Incentivar la part més artística dels fars, element recurrent en aquest àmbit. - Potenciar la creativitat i l'expressió de sensacions al veure la relació del paisatge amb el patrimoni 	60 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Autonomia i iniciativa personal - Competència en comunicació lingüística - Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic - Competència cultural i artística 	Entregar la imatge amb les 5 paraules que han relacionat.
6.	Visita guiada pel centre d'interpretació del far de Cavalleria	<ul style="list-style-type: none"> - Conèixer els diferents elements que formen part de l'òptica d'un far - Conèixer altres aspectes del far de Cavalleria 	60 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència en comunicació lingüística 	La fitxa
7.	Entrevista, visita i fitxa en el far de Punta Nati	<ul style="list-style-type: none"> - Conèixer el testimoni del faroner destinat a Punta Nati - Conèixer com és un far en el seu interior - Conèixer les parts de l'arquitectura 	60 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Autonomia i iniciativa personal 	La fitxa
8.	Visita al Far d'Artrutx, joc dels centelleigs	<ul style="list-style-type: none"> - Conèixer que es fars tenen una senyal diferent cada un - Interioritzar una informació a partir del joc 	60 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència per aprendre a aprendre - Competència en el coneixement i interacció amb el món físic 	No hi ha un instrument d'avaluació, però sí que es tindrà en compte l'actitud davant el joc proposat
DESPRÉS DE LA VISITA					

9.	Veure la problemàtica de la conservació del patrimoni	- Veure l'especulació i el canvi d'ús que es vol fer en els fars	Tota la sessió	<ul style="list-style-type: none"> - Competència en comunicació lingüística - Autonomia i iniciativa personal - Competència cultural i artística 	<p>Entrega del material treballat durant l'itinerari.</p> <p>L'exposició es valorarà a partir d'una rúbrica</p>
----	---	--	----------------	---	---

FIGURA 2. PREGUNTES SOBRE L'ACTIVITAT INICIAL DE LOCALITZACIÓ DELS FARS

Utilitza internet i l'aplicació *Google Maps* per contestar les següents preguntes:

1. Mirant el mapa de Menorca, a partir de l'aplicació *Google Maps*, podries dir quants de fars trobem a l'illa?
2. Ens podries dir el nom dels diferents fars que hi ha a Menorca?
3. I la seva localització o el municipi al qual pertanyen?
4. I a on estan construïts? Són presents a tota Menorca?
5. Per què trobes que es varen construir aquests fars? Quina funcionalitat tenen?
6. Cerca fotografies de cada un d'ells i digués quines diferències veus entre ells.

FIGURA 3. LES COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT 1 SOBRE LA LOCALITZACIÓ DELS FARS

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Tenir confiança en si mateix i perspectives d'èxit
	Tenir voluntat per superar els obstacles i per afrontar nous reptes d'aprenentatge
	Manifestar interès per aprendre
TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL	
Conèixer i aplicar les eines Tic	Manejar bàsicament aparells i programes multimèdia
Disposar d'habilitats per cercar, obtenir, processar i comunicar informació	Utilitzar les eines de navegació per Internet com a element essencial per informar-se i aprendre
	Emprar les TIC de manera ètica, responsable i segura
Transformar la informació en coneixement	Utilitzar les tecnologies de la informació i de la comunicació com eina per organitzar la informació, processar-la i orientar-la, per aconseguir objectius i finalitats d'aprenentatge, de feina i d'oci prèviament establerts

FIGURA 4. PRESENTACIÓ DE L'EXPLICACIÓ DELS FARS DE MENORCA

1.1. Presentació del tema

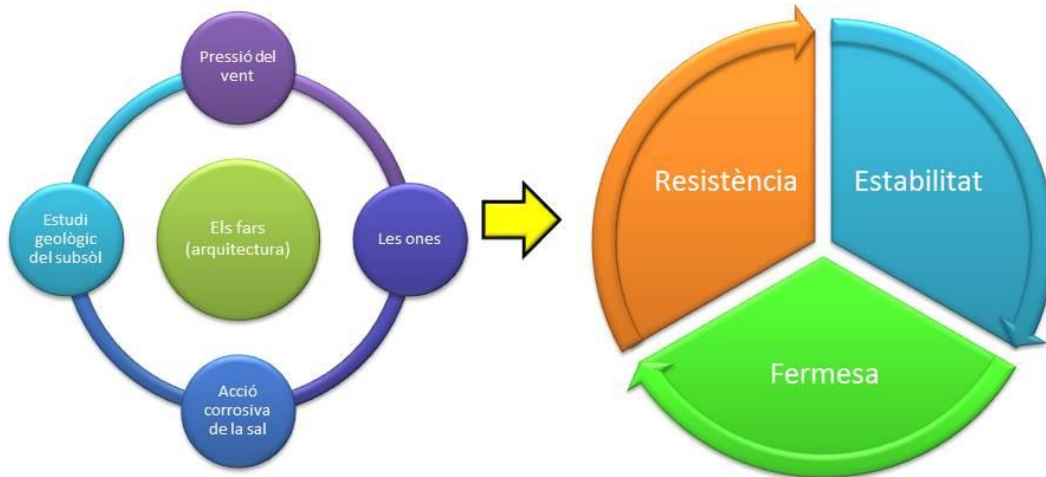
Els fars de Menorca estan presents des de fa més de 150 anys.

La relació que trobem entre mar, terra i fars.

Els fars que veurem són:

2. EL PATRIMONI ETNOLÒGIC DELS FARS

2.1. ELEMENTS QUE FORMEN PART D'UN FAR.

			
<p>1. PARTS DEL FAR. Podem veure que en el recinte del far hi ha tant els habitatges com la torre. La mateixa torre es divideix en diferents parts com veiem a la imatge.</p>	<p>2. ESTIL I PLANTA</p> <ul style="list-style-type: none"> - Estil neoclàssic. - Línies clàssiques - Cobertes planes - Gran sòcols en les façanes - Cornises marcades. 	<p>3. LLUM I SISTEMES ÒPTICS.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Cada far té un llenguatge. - Combustible far: oli, petroli, gas i electricitat. - Òptica de Augustin Fresnel, 1819. 	<p>4. CLASSES DE FARS.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Els fars tenen diferents ordres.

3. ELS FARS DE MENORCA.

Tots els sistemes de rotació són els originals.

Han anat canviant els sistemes d'il·luminació i el seu funcionament.

Durant la Guerra Civil van romandre apagats.

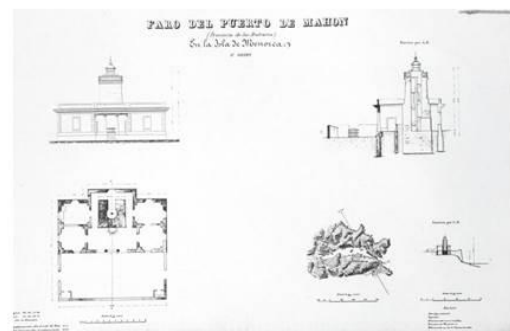

3.1. Far de Maó.

Es trobava a la bocana del Port de Maó.

La seva ubicació objecte de discussió.

Actualment, podem veure una balisa. L'accés és restringit.

EL projecte fou redactat per Antonio López el març de 1850.

Entrà en servei de 20 de març de 1852.

Es tractava d'un far situat a 15'66 metres per damunt del nivell del sòl i a 22'66 metres del mar amb una distància de 7 milles.

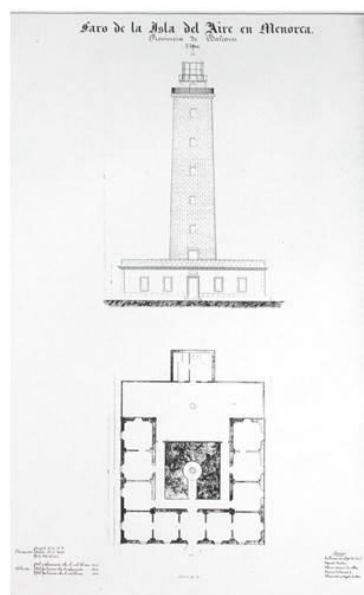

Suposava una molèstia per les bateries emplaçades a la Mola.

El 1909 es va enderrocar.

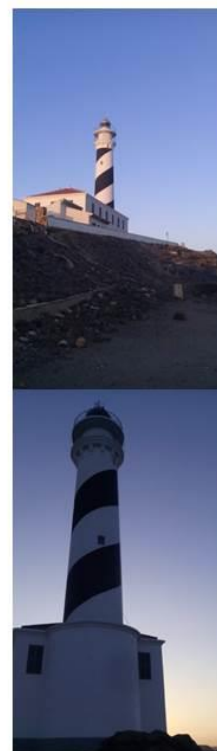
3.2. Far de l'illa de l'Aire.

Situat a la costa sud-est.	El projecte fou Emili Pou i va ser aprovat el 1856 .
Entra en funcionament el 15 d'agost de 1860.	Fins el 1977 fou la torre més alta a Balears.
Amb una altura de focus lluminós de 35'3 metres. Té un abast de 18 milles.	En el 1953 es disposaren en ella una seria de cercols d'acer.
L'automatització del far va arribar el 1974.	Avui dia el grup ecologista el GOB realitza tasques en aquest espai d'anellament.

3.3. Far de Favàritx.

Un dels més castigats, tant pel vent de tramuntana, gregal i llevant bona part de l'any.	Naufragi de <i>Ville Roma</i> , a principis de març de 1898.	La seva aprovació fou al el 20 de març de 1907.
Entra en funcionament el 24 de setembre de 1922.	Té un abast de 21 milles.	La torre té una alçada de 28 metres.
L'electrificació del far arriba en el 1971	En el 1997 es rodà la pel·lícula <i>El far</i> , òpera prima de Manuel Balaguer.	

3.4. Far de Cavalleria.

El Far de Cavalleria fou un dels més sol·licitats en el Pla de 1847.

A la part més oriental de Balears, entre el golf de Lleó i Algèria, sent el lloc d'aturada i partida dels vaixells que es dirigien a França i Itàlia.

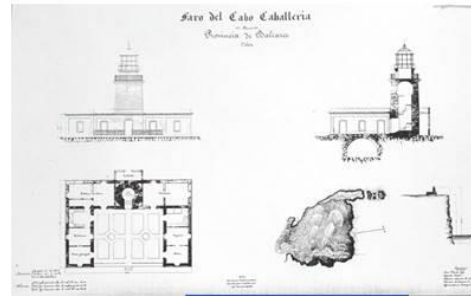
El projecte el redactà Antonio López i s'aprovà al 1853.

Entra en funcionament l'1 de març del 1857.

La torre té una altura de 15 metres.

Té un abast de 26 milles.

El 1988 es realitza l'electrificació del sistema d'il·luminació.

3.5. Far de Punta Nati.

El 1910 es dur un estudi per establir un far en aquest lloc.

Situat a la costa compresa entre el far de Cavalleria i el port de Ciutadella, a la part occidental de l'illa.

Naufregi de *Général Chanzy* al 1910.

El projecte redactat per Mauro Serret 1911.

La inauguració del far va ser 1 de setembre de 1913.

La torre 19 metres.

Abast de 26 milles.

El 1988 es procedí a la instal·lació d'energia solar.

3.6. Sa Farola de Ciutadella.

Les primeres propostes el volien situar a la torre de Sant Nicolau.

El projecte fou redactat per Emili Pou el 1861.

Entra en funcionament el 30 d'abril de 1863.

El 1876 es decideix la construcció d'un mur de contenció.

El 1979 serà modificat per donar més altura a la torre.

La torre, de 13 metres.

Abast de 14 milles.

3.7. Far d'Artrutx

Situat a l'extremitat sud-oest indica la part més curta entre les illes de Menorca i Mallorca, en concret entre Capdepera i Ciutadella.

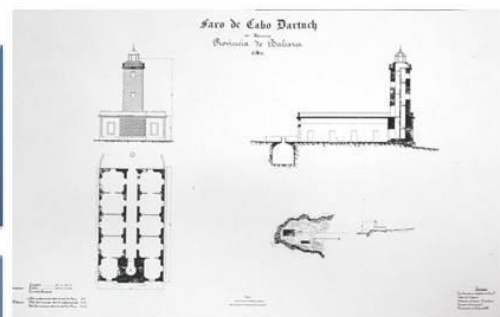
El projecte per Emili Pou al 1856.

El far es va il·luminar el 10 de juliol de 1859.

El 1967 es va modificar l'alçada de la torre augmentant-la 17 metres, tenint com a resultat una torre de 35 metres.

Té un abast de 19 milles.

S'instal·la la energia elèctrica en 1969.

4. L'ENTORN I ELS FARS.

- Degut a que és una illa.
- L'altura dels penya-segats i la costa influeixen a l'altura de la torre.
- El far de Cavalleria està construït amb pedra extreta just devora del far.
- Paisatge cultural/ Paisatge romàntic.
- El far d'Artrutx i el de Sa Farola de Ciutadella ja no són aïllats.

FIGURA 5. PREGUNTES PER CONDUIR EL DEBAT SOBRE EL VÍDEO DEL FAR DE L'ILLA DE L'AIRE

On està el far?

Com creus que és la vida en un lloc aïllat?

Trobes que era una feina dura?

Per què creus que era necessari que hi hagués una persona que cuidés dels fars?

Per què estava normalment vacant la plaça de l'Illa de l'Aire?

Quins eren els millors moments?

Com et sentiries en una feina així?

FIGURA 6. CHECKLIST PER VALORAR LA PARTICIPACIÓ DELS ALUMNES DURANT L'ACTIVITAT

NOMS	HA PARTICIPAT	HA DONAT ARGUMENTS?	HA APORTAR MÉS INFORMACIÓ DESPRÉS D'UN COMPANYY?	ESTÀ ATENT ALS COMPANYYS?	HA UTILITZAT EL VOCABULARI ADEQUAT?	TOTAL
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	
	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	0-1-2	

0 → CAP VEGADA/no té respecte pels companys

1 → UN COP/es distreu un poc

2 → DOS COPS/si té respecte pels companys

FIGURA 7. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DEL VÍDEO SOBRE L'ILLA DE L'ÀIRE I POSTERIOR DEBAT

TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL	
Disposar d'habilitats per cercar, obtenir, processar i comunicar informació	Processar i gestionar adequadament informació abundant i complexa
Transformar la informació en coneixement	Organitzar la informació, relacionar-la, analitzar-la, sintetitzar-la i fer inferències i deduccions de diferent nivell de complexitat
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Saber aprendre	Accedir a fonts d'informació, comunicació i aprenentatge, en diferents formats, en llengua pròpia i estrangera
Discursives	Comprendre missatges orals en diferents situacions comunicatives. Desenvolupar estratègies bàsiques per recolzar la comprensió oral
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Reflexionar i analitzar críticament l'entorn artístic	Tenir un coneixement bàsic de les obres i les manifestacions més destacades del patrimoni cultural

ACTIVITATS DURANT LA SORTIDA

FIGURA 8. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS A TREBALLAR RESPECTE L'ACTIVITAT QUE ES REALITZARÀ EN EL FAR DE FAVÀRITX

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Tenir confiança e si mateix i perspectives d'èxit
	Tenir voluntat per superar els obstacles i per afrontar nous reptes d'aprenentatge
Organitzar i planificar els aprenentatges i la pròpia feina	Manifestar interès per la feina ben feta
	Presentar els treballs amb cura i ordre
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL	
Adquirir i aplicar valors i actituds personals	Ser conscient de la necessitat d'actuar amb creativitat, responsabilitat i perseverança i de demorar la necessitat de satisfacció immediata
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Saber	Descobrir a través de la lectura altres entorns del saber i de la fantasia i altres idiomes i cultures, i respectar-los
Saber aprendre	Accedir a fonts d'informació, comunicació i aprenentatge, en diferents formats, en llengua pròpia i estrangera.
COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I LA INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Ser conscient de la influència que té la presència de l'espècie humana sobre el medi, les modificacions que hi introdueix i els paisatges que en resulten.
	Analitzar la influència de les diferents activitats humanes sobre el món físic
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Emprar recursos artístics per expressar-se i per comunicar-se	Trobar fonts, formes i vies d'expressió personal
	Adequar la utilització de recursos artístics d'expressió i representació per realitzar produccions pròpies

FIGURA 9. IMATGE QUE UTILITZAREM PER POSAR LES DIFERENTS PARTS D'UNA ÒPTICA D'UN FAR. FONT: CONTRERAS, F. *Libro de los faros*, Edicions de turisme cultural Illes Balears, Mallorca, 2001, pàg. 29.

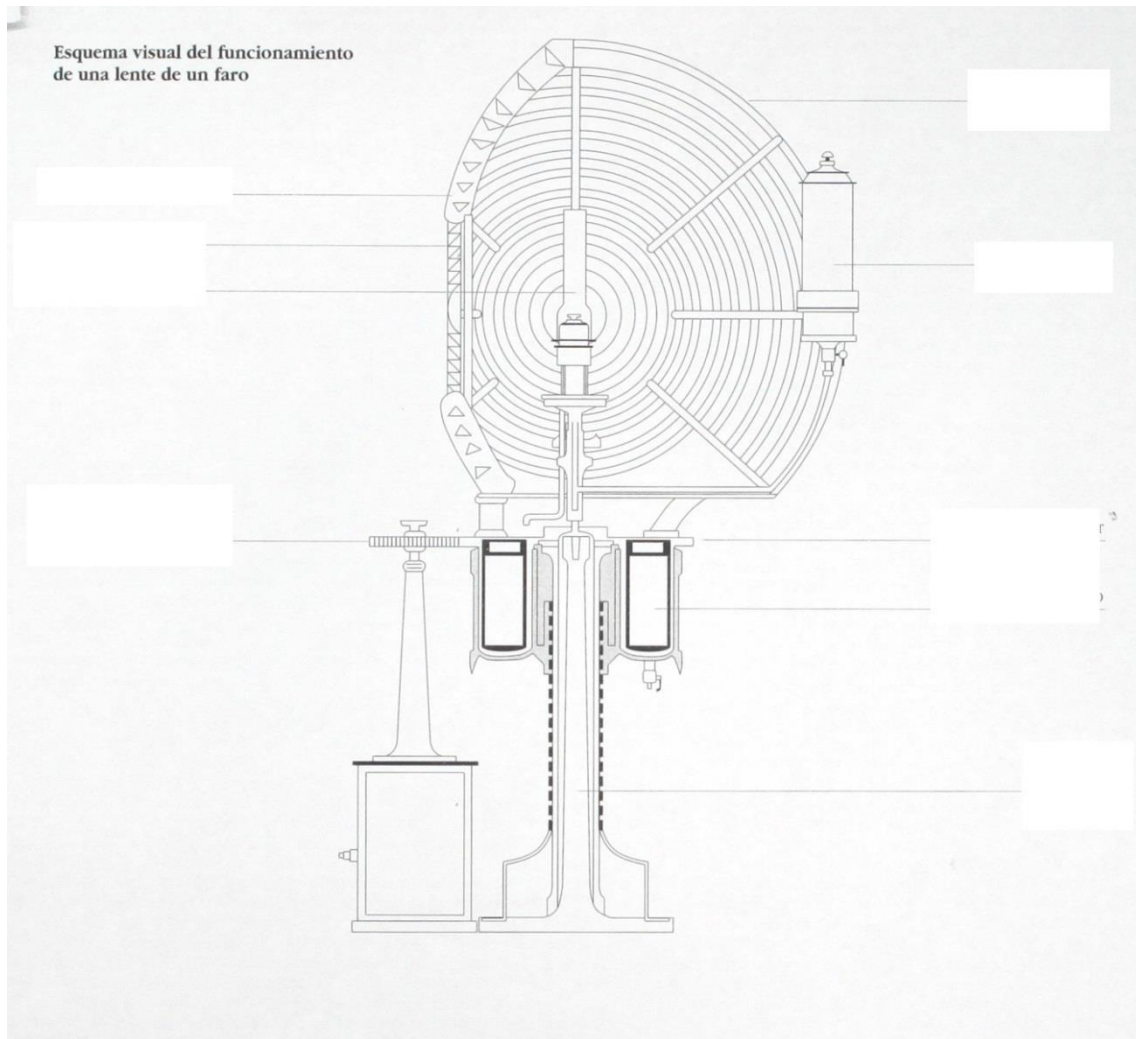

FIGURA 10. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT DEL FAR.

COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Comprendre missatges orals en diferents situacions comunicatives. Desenvolupar estratègies bàsiques per recolzar la comprensió oral

FIGURA 11. IMATGE PER VEURE LES DIFERENTS PARTS D'UN FAR. CONTRERAS, F.
Libro de los faros, Edicions de turisme cultural Illes Balears, Mallorca, 2001, pàg. 28

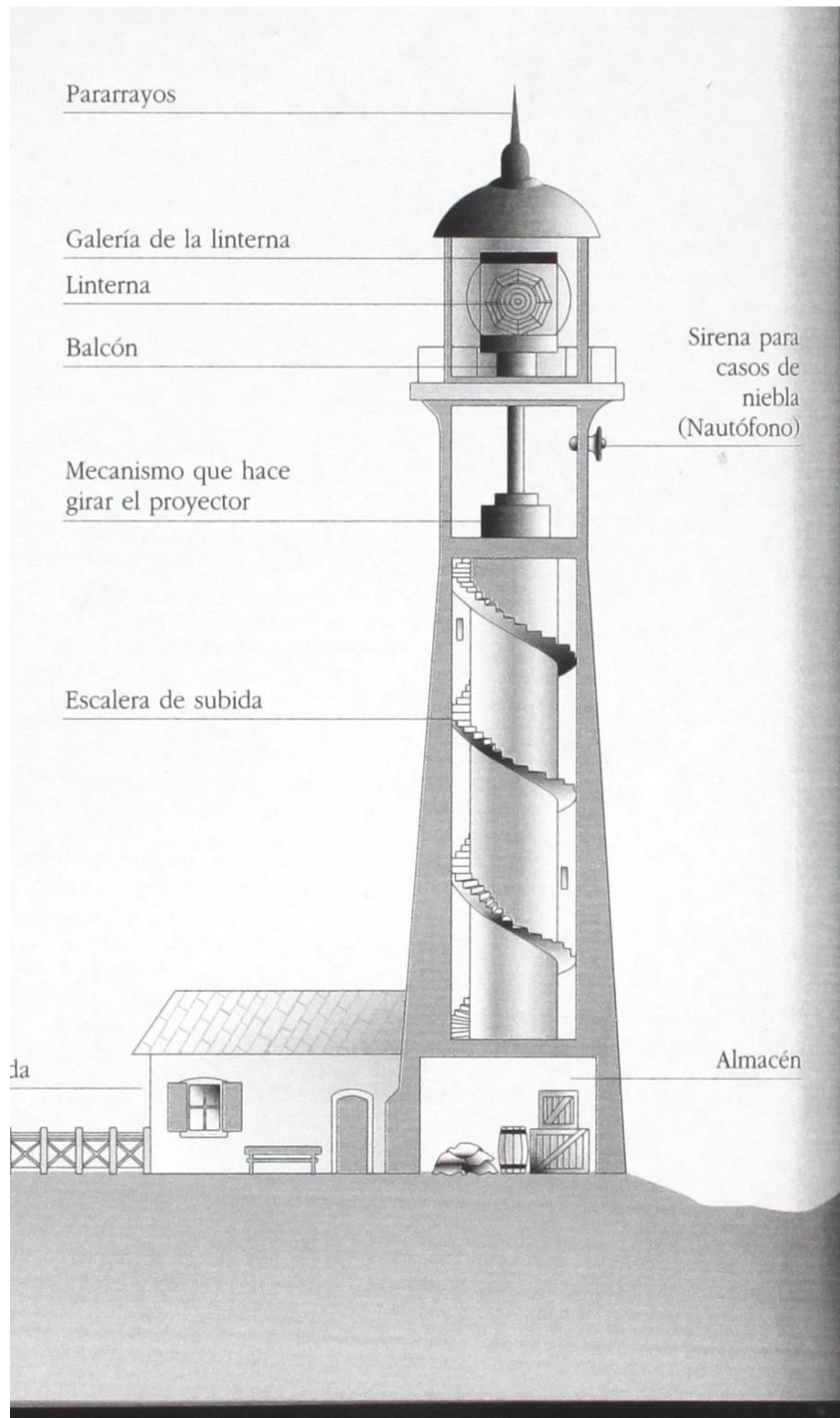

FIGURA 12. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT EN EL FAR DE PUNTA NATI

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Manifestar interès per aprendre
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Relacionar els continguts que s'han d'aprendre amb els aprenentatges previs i amb l'experiència personal
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL	
Transformar les idees en accions	Reelaborar els plantejaments previs o elaborar noves idees

FIGURA 13. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS ACTIVITAT DEL JOC DE LES SENYALS

COMPETÈNCIA PER APRENDRE A APREDRE	
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Desenvolupar estratègies que facilitin la comprensió, l'expressió, l'atenció, la concentració, la memorització, el raonament i la motivació
	Relacionar els continguts que s'han d'aprendre amb els aprenentatges previs i amb l'experiència personal
COMPETÈNCIA EN EL CONEIXEMENT I LA INTERACCIÓ AMB EL MÓN FÍSIC	
Interactuar amb l'espai físic	Tenir consciència i control del propi cos
Valorar i aplicar el pensament científicotècnic	Interpretar la informació que es rep per predir i prendre decisions amb autonomia i iniciativa personal

FIGURA 13. TITULARS DE NOTÍCIES SOBRE ELS FARS DE MENORCA

Autoritat Portuària abre el faro de Sa Farola al alojamiento turístico

El Consejo de Administración aprueba las bases del concurso para su explotación por un periodo máximo de 20 años

FONT: <https://www.menorca.info/menorca/local/2015/05/07/493065/autoritat-portuaria-abre-faro-farola-alojamiento-turistico.html>

Amics des Fars pide que se detenga la privatización del faro de Sa Farola

Insta al Ayuntamiento de Ciutadella a paralizar con urgencia la concesión

FONT: <https://www.menorca.info/menorca/local/2015/10/04/497758/amics-des-fars-pide-detenga-privatizacion-del-faro-farola.html> [ultima visita: 23/05/2019]

El GOB exige un plan que fomente el uso público de los faros

Denuncian que la Autoritat Portuària «prioriza» la rentabilidad económica por encima del interés general

FONT: <https://www.menorca.info/balears/noticias/2015/03/12/491382/gob-exige-plan-fomente-uso-publico-faros.html> [ultima visita: 23/05/2019]

Puertos recibe cinco propuestas para dar un uso hotelero a tres faros

La iniciativa de convertir las zonas anexas de estos enclaves emblemáticos de la Isla ha suscitado el interés de inversores privados para promover un uso a los de Favàritx, Punta Nati y la Illa de l'Aire

FONT: <https://www.menorca.info/menorca/local/2014/01/29/478205/apb-recibe-cinco-propuestas-para-dar-uso-hotelero-tres-faros.html> [ultima visita: 23/05/2019]

FIGURA 14. RÚBRICA PER AVALUAR ELS GRUPS PER L'EXPOSICIÓ DEL QUE HAN TREBALLAT SOBRE LA CONSERVACIÓ I GESTIÓ DEL PATRIMONI

	4	3	2	1	0
Tots els membres del grup han parlat	Tots	Tots menys un	Tots menys dos	Només ha parlat 1	Ningú ha volgut parlar
La proposta és coherent	Sí	Sí, però falta un poc més d'explicació.	Sí, però hi ha elements que no encaixen.	Quasi no té coherència el que diuen	No
La proposta és original, realista i clara.	Sí	És original i clara, però no és realista	No és original, però és realista i clara.	La proposta és original, però no és molt realista i clara	No és ni real ni realista, ni clara
Contesten les preguntes dels companys de manera contundent	Sí				No
OBSERVACIONS					Total

FIGURA 15. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'ACTIVITAT FINAL SOBRE LA REFLEXIÓ DE LA CONSERVACIÓ I GESTIÓ DELS FARS.

COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Saber ser	Posar-se en el lloc de l'altre: escoltar, analitzar i tenir en compte opinions diferents a la pròpia
	Establir vincles constructius amb els altres a través de la conversa
	Acceptar i realitzar crítiques amb esperit constructiu
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL	
Liderar projectes	Relacionar-se, cooperar i treballar en equip de manera cooperativa i flexible
	Saber posar-se al lloc de l'altre, dialogar negociar
	Comunicar als altres les pròpies idees i decisions així com valorar les idees dels altres
COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar i gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostrar interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs

9.4. ANNEX 4. MATERIALS DE L'ITINERARI DELS REFUGIS ANTIAERIS

FIGURA 1. RELACIÓ DE LES ACTIVITAT A REALITZAR DURANT L'ITINERARI: EL PATRIMONI MENORQUÍ DERIVAT DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA: L'EXEMPLE DELS REFUGIS ANTIAERIS

Nº	NOM	OBJECTIUS	DURACIÓ	COMPETÈNCIES A TREBALLAR	AVALUACIÓ
ABANS DE LA SORTIDA					
1.	Visualització del documental <i>Menorca, vent de guerra</i>	- Conèixer els esdeveniments relatius a la Guerra Civil Espanyola a Menorca	Tota la sessió	- Tractament de la informació i competència digital - Competència en comunicació lingüística	Entrega d'un esquema sobre el vídeo
DURANT LA VISITA					
5.	Visita al refugi antiaeri d'Alaior i reflexió de la pèrdua de patrimoni	- Conèixer un dels refugis antiaeris de Menorca - Reflexionar sobre el fet de la pèrdua de patrimoni	40 minuts	- Competència cultural i artística - Competència social i ciutadana	Qüestionari
6.	Visita i documental del túnel d'Es Migjorn Gran	- Conèixer un dels refugis antiaeris de Menorca - Conèixer testimonis que van veure la construcció del refugi	40 minuts	- Tractament de la informació i competència digital - Competència en comunicació lingüística	Qüestionari

7.	Visita al refugi antiaeri d'es Castell i Museu militar	<ul style="list-style-type: none"> - Conèixer un dels refugis antiaeris de Menorca - Veure diferents elements que formen part de la història de la Guerra Civil 	40 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència aprendre a aprendre - Autonomia i iniciativa personal 	L'exposició que realitzaran en la sessió després de la visita
8.	Testimonis de la Guerra Civil i postguerra	<ul style="list-style-type: none"> - Conèixer les experiències d'aquelles persones que visqueren en la guerra civil i la postguerra - Intercanvi de sinèrgies entre persones de diferents generacions 	30 minuts	<ul style="list-style-type: none"> - Competència social i ciutadana - Competència en comunicació lingüística 	Redacció sobre el que més els hi ha cridat l'atenció
DESPRÉS DE LA VISITA					
9.	Exposició oral	<ul style="list-style-type: none"> - Ser capaços d'elaborar una presentació a través de la recollida d'informació 	Tota la sessió	<ul style="list-style-type: none"> - Competència en comunicació lingüística - Tractament de la informació i competència digital 	Entrega de les tasques realitzades durant la visita. L'exposició es valorarà a partir d'una rúbrica

ANNEX 4. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS SOBRE L'ACTIVITAT I ESQUEMA DE LA VISUALITZACIÓ DEL VÍDEO SOBRE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA A MENORCA

TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL	
Disposar d'habilitats per cercar, obtenir, processar i comunicar informació	Emprar tècniques i estratègies diverses per accedir a la informació d'acord amb la font i el suport que s'utilitzi (oral, imprès, audiovisual, digital o multimèdia), en situacions i contextos diversos
	Processar i gestionar adequadament informació abundant i complexa
Transformar la informació en coneixement	Organitzar la informació, relacionar-la analitzar-la, sintetitzar-la i fer inferències i deduccions de diferent nivell de complexitat
COMPRTÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Elaborar textos escrits seguint les passes pròpies de la producció: planificació, elaboració d'esborranys, revisió i correcció de l'escrit

FIGURA 3. IMATGE DE L'ANTIC RETAULE DE SANTA EULÀLIA DESTRUÏT DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA. FONT: SINTES ESPASA, Guillem., ANDREU ADAME, Cristina., HERNÁNDEZ GÓMEZ., M. Àngels., *Enciclopèdia de Menorca, Història de l'Art I, tom XVI, Obra Cultural de Menorca, Menorca, 2004, pàg. 190.*

FIGURA 5. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS EN L'ACTIVITAT SOBRE CONSERVACIÓ DE PATRIMONI

COMPETÈNCIA CULTURAL I ARTÍSTICA	
Apreciar gaudir amb l'art i amb les manifestacions artístiques	Mostra interès per contribuir a la conservació del patrimoni cultural i artístic de la pròpia comunitat i d'altres llocs
	Mostra interès per participar de la vida cultural
COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA	
Comprendre la realitat social	Reflexionar sobre els fets i els problemes socials i històrics de forma global i crítica
	Adquirir una memòria històrica i usar-la per argumentar i expressar opinions fonamentades sobre fenòmens actuals o passats

FIGURA 6. PREGUNTES SOBRE EL DOCUMENTAL DEL REFUGI ANTIAERI D'ES MIGJORN GRAN

NOM.....

DATA.....

El túnel d'Es Migjorn Gran

Contesta les següents preguntes mentre realitzes el visionat del documental sobre el refugi antiaeri

1. Per què es va fer el túnel?

2. Quan anaven a fer el refugi?

3. Qui era l'encarregat de la construcció?

4. Hi havia construccions com aquesta per tots els pobles?

5. Des d'on es va començar a picar?

6. Perquè hi ha una corba?

7. Quan es va acabar?

ANNEX 7. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE LA VISUALITZACIÓ DEL VÍDEO SOBRE EL TÚNEL D'ES MIGJORN GRAN

TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL	
Disposar d'habilitats per cercar, obtenir, processar i comunicar informació	Emprar tècniques i estratègies diverses per accedir a la informació d'acord amb la font i el suport que s'utilitzi (oral, imprès, audiovisual, digital o multimèdia), en situacions i contextos diversos
	Processar i gestionar adequadament informació abundant i complexa
Transformar la informació en coneixement	Organitzar la informació, relacionar-la analitzar-la, sintetitzar-la i fer inferències i deduccions de diferent nivell de complexitat
COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Elaborar textos escrits seguint les passes pròpies de la producció: planificació, elaboració d'esborranys, revisió i correcció de l'escrit

FIGURA 8. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE LA VISITA AL REFUGI D'ES CASTELL I EL MUSEU MILITAR DE MENORCA

COMPETÈNCIA APRENDRE A APRENDRE	
Disposar d'un sentiment de competència personal	Tenir voluntat de superar els obstacles i per afrontar nous reptes d'aprenentatge
	Manifestar interès per aprendre
Adquirir autonomia en l'aprenentatge	Aplicar els nous coneixements i capacitats a situacions semblants i contextos diversos
AUTONOMIA I INICIATIVA PERSONAL	
Transformar les idees en accions	Ser capaços d'imaginar, emprendre, desenvolupar i avaluar accions o projectes individuals o col·lectius

FIGURA 9. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE LA VISITA AL CENTRE DE JUBILATS DEL CASTELL

COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA	
Comprendre la realitat social	Reflexionar sobre els fets i els problemes socials i històrics de forma global i crítica
	Adquirir una memòria històrica i usar-la per argumentar i expressar opinions fonamentades sobre fenòmens actuals o passats
COMPETÈNCIA EN COMUNICACÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Comprendre missatges orals en diferents situacions comunicatives. Desenvolupar estratègies bàsiques per recolzar la comprensió oral.
	Analitzar de manera crítica la informació obtinguda

FIGURA 10. RÚBRICA PER AVALUAR L'EXPOSICIÓ ORAL SOBRE LA TASCA QUE HAVIEN D'ELABORAR ELS ALUMNES EN EL MUSEU DE MENORCA

	Excel·lent 10-9	Notable 8-7	Adequat 6-5	Inadequat 4-1	
Parla en seguretat	Sí, mostra confiança en tot moment	En quasi tot el moment mostra confiança	En ocasions dubte del que diu, es veu un poc insegur	No, parla nerviós	
Hi ha preparació de l'exposició	Sí, es veu que ha treballat abans de fer la presentació	Sí, però en petits moments llegeix la informació preparada	Llegeix en moltes ocasions, evitant una exposició fluïda	No, es veu que ho llegeix tot i no sap en quin moment de l'exposició es troba	
Hi ha coherència amb el que es diu	Sí, es veu el fil conductor de l'exposició	Sí, però en petites errades	No massa, va i ve sense un fil conductor	No, són idees soltes sense relat	
Hi ha una compenetració entre els companys	Sí, es veu que cada un sap el que ha de dir	Sí, quasi tot el moment	Hi ha masses moments de confusió	No, no saben a qui li toca	
Contesta preguntes	Sí, de forma segura i clara	Sí, però de forma un poc insegura	Sí, però no contesta exactament el que els companys demanen	No, no sap contestar	
El contingut és adequat i s'adapta a les exigències del professor	Sí, en tot moment	Sí, quasi tot el temps	A vegades, hi ha elements que no tenen a veure amb el tema tractat	No, no és adequat	
					TOTAL

FIGURA 11. COMPETÈNCIES I LES SEVES DIMENSIONS DE L'EXPOSICIÓ ORAL DESPRÉS DE L'ITINERARI PELS REFUGIS ANTIAERIS D'ES CASTELL, ALAIOR I ES MIGJORN GRAN

COMPETÈNCIA EN COMUNICACIÓ LINGÜÍSTICA	
Discursives	Expressar oralment missatges, pensaments, vivències, emocions i opinions de manera senzilla i a través de diferents textos
	Parlar en públic amb seguretat i confiança
	Distingir la informació rellevant de la no rellevant i les informacions implícites en els textos que s'escolten i en els que es llegeixen
	Donar coherència i cohesió al discurs
TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ I COMPETÈNCIA DIGITAL	
Disposar d'habilitats per cercar, obtenir, processar i comunicar informació	Processar i gestionar adequadament informació abundant i complexa
COMPETÈNCIA SOCIAL I CIUTADANA	
Comprendre la realitat social	Reflexionar sobre els fets i els problemes socials i històrics de forma global i crítica
	Adquirir una memòria històrica i usar-la per argumentar i expressar opinions fonamentades sobre fenòmens actuals o passats